

Петро Зварич

СПОМИНИ

1877-1904

Petro Svorich

MEMOIRS

1877-1904

TRIDENT PRESS LTD., WINNIPEG, CANADA

1976

Петро Зварич

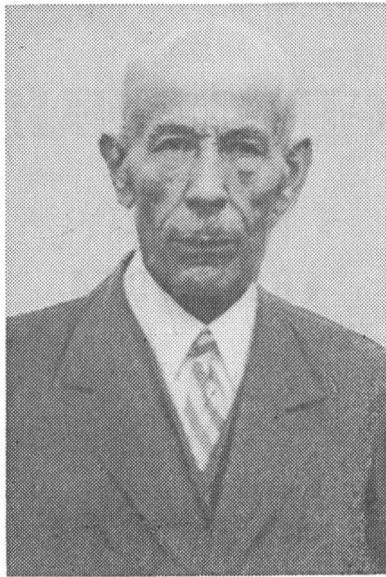
СПОМИНИ

1877–1904

diasporiana.org.ua

ВИДАВНИЧА СПІЛКА ТРИЗУБ, ВІННІПЕГ, КАНАДА

1976

Петро Зварич

(Фото з останніх років життя)

УДІЛОВА ПІСЬМА, ДУХОВНІ ДОКАЗІ ТА ДОКАЗІ

1971

I.

ДИТЯЧІ РОКИ

ДИТЯЧІ РОКИ

Народився я 1877 р. в селі Тулова, пов. Снятин в Галичині. Тут я виростав, але не можу собі багато пригадати з часів мого дитинства. Лишень, мов крізь сон, пригадую собі мого дідуса Петра, по татові, який все мене сварив, що я пустував та казав мені визбирувати курячки на подвір'ю, привчивши трісочкою згортати в черепочок і скидати на купу гною. А також пригадую собі і бабуню, по матері, що приходила з "Долішного кута" відвідувати нас і приносила своєму внучкові булочку або рогальок, а часом яблука. Я її кликав "баба глибоа" (груба). Обое вони помиралі, коли мені пішло на п'ятий рік.

Десь на п'ятім році я почав ходити з батьком до церкви і завсіди мусів перед ним просто райських дверей стояти. Я дуже любив се вільне місце, бо міг все доокола докладно бачити. Тут біля мене на підлозі гралися маленькі райдужні плямки різних кольорів, які відбивалися зі скляних призм всячого в бані павука, коли ясні промені сонця впадали через вікно до церкви. Я незвичайно любив се явище і знав, що се було лиш напоказ, як то в раю виглядає. Я також і веселку вважав, що то стежка до раю. Взагалі тодішне мое поняття раю, то була наша церква, яку тоді гарно перемальовано і поставлено іконостас та бальдахин над вівтарем. Священника я бачив тільки в ризах і думав, що він в церкві мешкає, бо ніколи не зауважив, як він входив або виходив з церкви. Я його уважав за св. Николая. Дуже боявся дивитись на образ св. Арх. Михаїла з мечем, бо під ним був страшний рога-

тий чорт, що горів в огні. Не раз заходили через двері до захристії в церкву чорно одягнені і завельюновані дами в чорних капелюхах і стояли тихо або клячали під стіною збоку коло вівтаря. Я їх уважав за якихсь духів, бо також не видів, коли з'являлися і коли щезали, бо вони заходили бічними дверми разом зі священиком до захристії, а звідси до церкви. Коли я дома розпитував про ті різні явища, то мені пояснювали розумно по-правді, але я не хотів вірити, бо думав що мене дурять, аби я не боявся до церкви ходити.

Пригадую собі один випадок, як я зайшов в огірки і позривав всі маленькі-мацюнькі огірочки та помотав огірчиння так, що мама мене мало не роздерла за мої збитки. Я дуже плакав і жаль мені було, що я хотів мамі зробити втіху та прислугу і принести в дарунку малі огірочки, а вони мене задурно били, замість похвалити.

Іншим разом з дітьми, десь лазячи попід плоти і тини, знайшов між лопухами і будяками нову незвичайну велику лободу, що мала запах рослини тютюну, цвіла білим цвітом а насіння мала, мов малі макові головки. Се була блекотиця (*Beladonna*), насіння якої подібне до дрібного маку; я витрясав в жменю і їв мов мак.

Як довго я теребив насіння блекотиці та заїдав його смачно — не пам'ятаю. Знаю тільки, що мої мама не раз і не десять, а більше як сто разів, оповідали жінкам через кілька літ про те, як я об'ївся блекотиці і здурів чи збожеволів, кидався на всіх кусати, дряпався по стінах, ховався від вовків під постіль, а коли мене витягнули, то я заліз у піч. Так я мучився до півночі, а нарешті, коли довідалися, що я їв блекотицю, напоїли мене огірковим росолом з солодким молоком, я виригався добре та й заснув.

Слав я, мов неживий, аж до з-полудня другого дня, а як збудився, то був зів'ялий, блідий і знесилений, що не міг на ногах стояти і дуже голова боліла. З'їв дещо і знов надворі на свіжій повітрі положили мене спати. Кілька днів забрало мені, заки я прийшов до себе і ви-здоровів.

ШКІЛЬНІ РОКИ НА СЕЛІ

На сьомім році я почав ходити до школи і від того часу вже дуже багато споминів лишилось мені в пам'яті. Якраз тоді прийшов учити до нашої школи новий учитель Константин Полятинський, щира симпатична людина і всі його полюбили. Пригадую перші початки науки, як він казав приносити нам тонкі довгі лозові прутики, пригрівав їх і парив на кухні, а потім вигинав на форми букв, зв'язував ниткою, де треба і так мав цілу рухому азбуку. Ми школярі йому в тім помагали і бавлячись, училися азбуки. Укладали букви побіч себе і творили склади, слова і речення, а потім "слябізували" (сіляба — лат. буква).

Та на мое щастя чи нещастя початки мої в сільській школі не були для мене дуже рожеві. Я не був звичайним школярем, що ходив до школи і учився через цілий період науки, щодня, як другі діти. Мій батько договориввся з учителем і той згодився учити мене приватно по шкільній науці, коли я йому принесу на обід молоко з кучешою, та ввечір, як принесу децю на вечерю.

Ціле літо я пас худобу то на "Долині", то в полі по жнивях, а все носив книжки з собою і учився. Вечорами писав, що треба було, а тільки мусів їти здавати лекцію кожного дня, коли носив їсти учителеві.

Взимі ходив регулярно, як і другі, але і тоді спізнявся рано, бо не раз тато випустили свині на попас, а ті переходили від хати до хати, шукаючи корму поза хатами, а коли вже наїлися, то я слідячи за ними, приганяв їх до кучі і аж тоді спішив до школи.

Школа в нашій селі була триклясова і кожна кляса забирала 2 роки науки так, що в 12 літ дитина скінчила

3 кляси, а опісля через 3 роки ходила на науку доповняючу 2 рази по 3 години в тижні; в четвер і в неділю.

Тоді учили читати і писати етимологією, а почасти і кирилицю, себто церковне письмо. Я навчився плинно читати не тільки шкільні читанки, але й книжечки “Просвіти” та Общества Качковського і часопис “Руску Правду”, що його видавав Купчанко у Відні.

Найбільше мені запам’ятався “Божий лист” і Шевченкова “Катерина”, які появилися в нашім селі десь в 1886 році і стали дуже популярними. Без пересади можу твердити, що так одну, як і другу книжечку я найменше 100 разів перечитав наголос. Майже щовечора і кожної неділі чи свята, як тільки до нас прийдуть які жінки чи чоловіки, то мама або тато вже й до мене: “Ану, перечитай нам “Божий лист” і “Катерину” Шевченка.

А я читаю:

“В імя Отца й Сина і Духа Святого Амінь. Сей лист появился на горі Голгофті, коло міста Єрусалиму, висячий у воздуху, підтримуваний Архангелами Михаїлом і Гавриїлом, сіяв світлом сонця так ясно, що ніхто не міг ся до него зблизити і его перечитати. А патріярх Царгородський прийшов до него з єпископами і священниками, відправили 12 Службів Божих, 12 акафистів і 12 парастасів удостоїлися ласки Божої, що змогли его відчитати, переписати і між побожний християнський нарід розіслати. Кожда особа, що сей лист читає і хто его слухає получить вічне спасеніє, а хто его носить при собі, тому буде добре поводити ся, не буде мати жадного випадку, ні слабости, ні каліцтва, ні наглої смерти. . .” і т.д. і т.д. в безконечність.

Лектура того роду так захоплювала слухачів, що деякі побожно зіждали, другі хрестилися, а жінки аж плакали. Попит на цей “Божий лист” був незвичайний, бо кожний хотів його мати, а коштував лише 10 крейцарів. Мабуть якийсь дурисвіт мусів зробити на тім “чуді” пару тисяч і хто знає, як довго був би надуживав несвідомий

і некритичний нарід, якби нарешті уряд при допомозі жандармів не заборонив туманити темних людей. Навіть священики на проповідях не могли отямити зфанатизованих забобонним листом. Коли боялися жандармів і не носили зі собою, то ховали під стріхи в тім переконанні, щоби хата не згоріла. Коли при читанні “Божого листа” слухачі були дуже побожні, деякі навіть клякали, то знов як прийшла на чергу “Катерина”, то зараз зачинався розговор між жінками, бо не одна з них порівнювала деякі сцени з поеми Шевченка з подібними, які траплялися між закоханими чи то в нашім селі, чи в сусіднім. “Катерину” нещасну мої слухачки називали одверто по-криткою-зведеницею — а москаля — “сатанов, най си преч каже”.

МОЇ ПОЧАТКИ ГЕОГРАФІЇ

Ті дві лектури я знав дослівно напам'ять і часом замість читати, то деклямував та за те слухачі не раз і пару крейцарів мені всунули в жменю. За ті гроші я у місті купував кольорові олівці і рисував ними мапи на стінах, а мама мені помагала, хоч самі не були письменні. От зробимо колісце; то наше село Тулова; коло нього друге направо — то Орелець, третє — Волчківці, четверте Туглуків і т. д., а наліво ідуть колісця: Усте, Будилів, а далі місто Снятин — то вже подвійне колесо. Долішні колісця означають Рознів, Видинів, Карлів, а горішні Русів, Белелую, Ганківці і т. д. Та невлад мені було, що на моїй мапі між колісцятами були порожні простори подібні до останків розвалкованого тіста, з якого бляшкою витинається кружечки на пироги, та це мені мати пояснили, що то поля поміж селами і я їм вірив.

ЗЛИЙ ДУХ В ШКОЛІ

Велику сенсацію викликала в селі незвичайна поява злого духа в школі. Наш учитель був нежонатий і мешкав в школі в двох кімнатах по однім боці сіней, а по другім була простора шкільна заля. Не раз він чув, як в шкільній залі щось гуркало, то сувалось, але думав, що то міг бути як не щур, то кіт, а ні, то якийсь збиточник, що хотів його настрашити. Зчасом привик до того і не робив собі нічого, аж одного разу оповів про те шкільним радним, а ті розбираючи справу, пригадали собі, що за панщини в тій школі мешкав дуже злющий мандатор, що страшно знущався над людьми, що від його побиття аж умирали а нарешті він збожеволів і повісився на бантині на стриху. Довгі роки люди обминали той будинок, боячись нечистої душі ката-мандатора, що перекидався то в собаку, то в пугача, або лилика і в підповню місяця в год. 12 вночі приходив до середини хати та страшив дяка, що там замешкав. Дяк, як був п'яний, то не звертав уваги на стукання на стриху, а як був тверезий, то тільки затягне хрипливим голосом: "Всякое диханіе да хвалить Господа" і прожене злого духа.

Се оповідання радних зробило пригноблююче враження на учителя і він хоч не дуже був забобонний, захитався в своїй вірі і зачав відтепер пильніше прислухатись та слідити за рухами нечистої сили в шкільній залі.

Доки він сам або з кимсь другим сидів у своїй кімнаті і світло горіло, то був спокій. Як тільки згасить світло і настане мертва тишина, дається чути шелест зі шкільної залі, немов би хтось пересував лавки. Опісля гуркіт переходить на стрих і тут щось перекидає з одного кута в другий. Нарешті зсувається по драбині до сіней і тут стукає в двері або гримає лавкою, мов ступою.

Якщо засвітиться світло — настає спокій. Так, отже, наш бідний учитель цілими ночами світив лампу і спав, як на волоску. Нарешті не міг витримати, бо нерви його були розстроєні, змарнів, поблід і перестав мешкати в школі, а перенісся до хати селянина Волощука, а потім до Будаковського.

Через кілька літ наука провадилася в старій школі, а тим часом громада купила стару велику коршму-аренду при гостинці з чверть морговим огородом і перебудували на нову величаву школу, якою всі гордилися, а передовсім шкільна дітвора дуже нею тішилася. Стару школу уживали на громадську канцелярію, на арешт, а опісля на шпиталь і трупарню.

До найприємніших моїх споминів належить відкриття філії “Просвіти” в нашім селі, себто заложення Читальні.

Діялось се 15-го травня 1888 року в річницю, коли у цілій Галичині святкували 40-літню пам’ятку скасування панщини а також і 10-літній ювілей заведення тверезости.

ВІДКРИТТЯ ЧИТАЛЬНІ В ТУЛОВІЙ 1888 Р.

День був прекрасний, маєва свіжа природа чарувала око і серце кожного. В селі рух зчинився зі сходом сонця. Спішать старші і молодь і кожне несе зі собою то коверця (ліжничок), то скатерти, то рушники вишивані, інші зелені галузки дерев, то знов цвітучі та пахучі галузки бозу і калини. Всі збираються на подвір’я найбільшого багача в селі Василя Дутчака і прибирають його сторону з-надвору і всередині, стараючись пристроїти її на вигляд театру. Установили на даху чорно-жовті австрійські прапори, а коло входової брами русько-українські жовто-сині. Збудували величаву тріумфальну бра-

му, умаїли її снопами збіжжя, зеленим віттям, цвітом бозу, калини і різними квітками дівини та вінцями. В середині стодоли збудовано підвищену сцену, прибрано її килимами, обрусами та рушниками, галузками і цвітами. Стодола була дуже простора і могла помістити около 500 стоячих, але крім того були лавки напереді на 60 осіб для визначних гостей і співаків, що прибули зі Снятина. Головним аранжером був Кирило Трильовський, син священика з Будилова, що в тім часі кінчив студії права на університеті у Львові і організував разом з Франком і Павликом радикальну партію в Галичині. Він любив під час вакацій вдягатися в сільський одяг парубка і їздив по селах та скликав збори і давав політичні відчити про “свинську конституцію”. Він оповідав про селянина, що віз свиню на ярмарок на возі, а щоби вона не вискочила, то спутав її шнурком. Коли це в місті зауважив жандарм — то закував в кайдани селянина за таку жорстокість а суд засудив його на 14 днів арешту.

Коло полудня поприїздили сторонні гості майже з цілого снятинського повіту, бо це була незвичайна подія. До того часу відкрито першу Читальню “Просвіти” в Стецеві, а другу в Карлові, а це буде третя в нашім селі. Тому кожний чувся бадьорий і гордий, бо се означало іспит і зміну на краще життя. Явилось з 10 священиків з доколичних сіл, дещо світських інтелігентів і хор зі Снятина. Коли прибувші гості висіли на толоці з підвод і походом наближались до помешкання В. Дутчака, де тисячна громада їх нетерпеливо вичікувала, роздався нараз грімкий оклик: Слава, слава, слава! Хор спинився при тріумфальній брамі і залунала чудова пісня: “Мир вам братя всім приносим”. Коли скінчилася остання стрічка пісні “благо, благо буде нам”, знов піднісся трикратно оклик: Слава!

По сім виступив старенький війт Грицько Костацук і хлібом та сіллю привітав гостей і всі попрямували до середини стодоли а я з дітьми виліз на дах а дехто на сволоки і банти в стодолі.

Коли в stodолі показалося трохи затемно і задушно, нам дано наказ вирвати кілька сніпків покрівлі з даху і я перший виконав наказ, зробивши добру діру, через яку міг досконало бачити все, що діялось всередині, мов який барон зі своєї льожі в театрі.

На цім вічу говорили священики, учителі, звичайні селяни і співали хори на переміну. Зі співів я запам'ятав: "Мир вам братя", "Щасть нам Боже", "Верховино" і "Боже буде покровитель".

Мир вам, братя всім приносим,
Мир то наших отців знак.
Мира з неба всі днесь просим,
Чи багатий, чи бідак.

Мир Вам, мир Вам, милі братя,
І гаразд Вашим хатам,
Разом сили сполучіте
Благо, благо будет нам.

Щасть нам Боже, щасть нам, **щасть**
Руській Ненці, вірним всім,
Таж за нами Божа власть
Нуж ся нині веселім.

Славу нашу повитаймо
Руским серцем, рідним словом
І весело заспіваймо
Над Бескидським гуком громом.

Козак пана не знав з віка
Він родився на степах,
Стався птахом з чоловіка,
Бо зріс в кінських стременах.

По скінченні програми, місцеві вийшли на подвір'я, а для гостей застелено столи і подано обід зі звичайних сільських страв: борщ, начинка з свининою, голубці і узвар зі сливками. По обіді на подвір'ю зчинився незвичайний рух серед молоді, бо появилися музиканти

і заграли коломийки. Перший до танцю виступив К. Трильовський і викликав найкращу дівчину з гурту: "Гануся Пиндорова"! та потягнув її за рукав до танцю. Гуляли; до пізна гуляли, гули цимбали, бас ревів, як вихор легіні гуляли! Дуже довго споминали сей потрійний ювілей в нашім селі.

Заки перейду до пізніших ясніших і більш конкретних подій з мого життя, то місце треба зробити на сей милий спомин, як я став учителем в 10-тім році життя, сам будучи в другій клясі.

Мого батька вважали за письменного газду; передплачував москвофільські часописи, книжечки Качковського, Наумовича та Білоуса і все любив в неділю чи свято співати собі дома: Іже херувими, антифони та коляди. До нас все приходили поважні газди і газдині в гості або тільки на відвідини вечерами і вели різні щоденні розговори. Одного вечора зайшла бесіда, що в Снятині отворено рустикальну (селянську) касу і випозичають селянам не більше як 100 зр.* на вексель. Хто власноручно підпише, тому виплачують всі гроші, а хто не вміє підписатися, той мусить іти до нотаря і платити 2 зр. за свій хрестик. Наші бідні люди жалувалися, що темні бо й підписатися не годні і за кару платять 2 зр. при кожнім підписі вексля чи документа.

---

* Австрійські гроші — золоті ринські.

МАЛИЙ ШКОЛЯР — УЧИТЕЛЕМ СТАРИХ

Мій батько з гордості, бо він письменний каже: То чому ж не навчитесь підписатися, ади я вмію! “Но то навчіть нас!” — підхопив хтось. “Е, я не такий то вчений; я рад, що себе знаю підписати!” — А видите хлоп має здохнути хлопом — каже один, я сам рад навчитися та встид іти тепер до школи — всі сміяли б ся — та й таке наше!

Я прислухаючись сій розмові, сказав до нього: Вуйку як дасте ми дві шустці, то я Вас навчу. Се був справді мій вуйко Грицько Зварич. Почули се й інші газди та й взяли мене з постелі, посадили межі себе кінець стола і зачали годитися скільки схочу, аби їх всіх навчив підписуватися. “Я не знаю кілько жадати, але зробим пробу, то побачимо!”.

Було з 10 людей того вечора. Посідали доокола стола на лаві та ослоні, я подер скриптуру, роздав картки і колірові олівці, написав букви о, и, у, к і сказав аби і вони так писали. Почались стогнання, закусювання зубів, олівці тріщать і ломляться, папір дереться, а піт ллється з чола, з шиї і з пальців моїх учнів та засмаровує білий папір. Стільки кари-муки та клопоту зазнали мої учні, що не один казав, що легше дати 2 леви, як так мучитися і не навчитися. Пропала охота і надія. Осталось тільки двох певних учнів, другі зрезигнували. Сим двом я виписав їх імена і дав переписувати. Першого вечора вони потрафили написати своє ім'я, а прізвище лишили на другий вечір, бо вже були дуже втомлені.

На другий вечір зібралися нові кандидати до моєї школи, але по вступній пробі половина їх відпала, однак я вже мав 8 певних завзятих школярів. Позасідали за стіл мов на празнику і давай робити карлючки, то малі то

великі як удасться, а не так, як треба. Тоді я взявся на спосіб і чорним олівцем напишу легонько тонкими лініями ім'я а вони потім по моїм письмі грубо і твердо колірним малюють і штука вдалася. Я тільки переходжу по лаві від одного до другого поза плечі та поправляю де треба. І так за кілька вечорів декотрі здали "екзамент", поплатили мені по 2 шустці і стали "грамотними" По якімсь часі ми отворили другий курс а знов потім і третий. Так що протягом зими около 30 господарів навчилися підписати себе як не гражданкою (писане письмо) то кирилицею (друкованим способом), що приходило легше.

ЯК Я БУВ ПАСТУХОМ

Коли я літом пас товар на Долині, то головна увага нас усіх була звернена на се, аби товар не зайшов у збіжжя ланів, що з полудня припирали до пасовиська. Я часто брав з собою не тільки читанку шкільну, але також і "Життя Святих", грубу книгу, яку я дуже любив читати. Так я не раз зачитаюся й не зауважу, що моя корова вже лізе в панську кукурудзу, аж хлопці нароблять крику і я біжу виганяти. Вони тоді давай сміятися з мене, кажучи: "Ти дай одну книжку читати корові а другу сам читай та не будеш мати клопоту!" Але я сим не ображався а видумував інші способи аби другі хлопці пасли мій товар а я мав свобідний час читати та майструвати.

Я все носив з собою татів ніж з спущадлами на припоні і все його острив. Робив хлопцям тилинки, сопілки, пищалки, деркачі та клепала а вони мені завертали та зганяли до гурту мій товар цілими днями і тижнями як до угоди. За 3 перші вироби по пів дня, а за два другі по 2 дні, за пукавку з бзини один день. А вже найбільша парада і угода була (перед Петром) в Петрівку, бо

треба приготуватися до празника, як скінчиться піст, а в день ап. Петра і Павла кожний з дому принесе скромну їду, як сир, масло, яйця а часом і м'ясо і тоді всі разом засідаємо до обіду доокола спеціально на се приготованого стола, зробленого з землі. Насамперед організуємо гурток, кілька нас буде разом балювати, і сідаємо на мураві в чотирикутнику, кожний займає довільне місце, хто коло кого хоче сидіти. Тоді я роблю плян на папері, записую кожного на призначенім місці назначаю на землі величину квадрату і простими лініями вимірюю точний чотирикутник на стіл а другий віддалений від нього на стопу — на лавку. Простір землі межи сими чотирикутниками викидається далеко на бік себто треба викопати рів доокола стола, де могли б вигідно зміститись ноги, коли сядеш на березі мурави. Головна річ була в тім, щоби фоса була рівненька гладенька а також і стіни. До сеї роботи не раз треба було принести з дому сокиру або сікач. Крім того, на столі треба було перед кожним зробити в землі кругленьку ямку величини тареля, аби в ній можна було в платочку або на папері розложити свої присмаки. Трава мурави мусіла бути чиста, неушкоджена ані на столі, ані доокола.

В той спосіб приготований стіл напередодні Петра треба було стерегти одному до пізної ночі, щоби часом якийсь збиточник, якого не прийняли до гуртка, не прийшов вечором і не понищив всього зі злоби.

В день свв. Ап. Петра і Павла понаносимо пільних цвітів на прикрасу нашого престола, доокола сиджень понатикаємо галузок з дерева, повмиваємо руки в потоці і засідаємо до спільного стола. Кожний розкладає свої запаси перед собою і заїдають смачно а при тім діляться чим хто має з другими. Сі окопи лишаються для ужитку і на пізніше. Часами в них розкладають вогонь і під осінь печуть на грани то кукурудзу, то бараболі. “Веселе щасливе хлоп'яче життя, нас горе не давить, не тисне журба!”

На дванадцятім році життя я закінчив сільську школу і здав третю клясу. Перечитав всі книжки, які були в читальні, знав цілого “Малого Кобзаря” майже напам’ять і кілька разів читав “Життя Святих”. До церкви дуже любив я ходити і був незвичайно побожний та все молився з молитовника на колінах у світлиці, де ніхто не перешкоджав мені. Я зробив собі малий пульт до клячіння а перед мною лежав на полиці молитовник і я міг читати з нього зі зложеними руками.

ПРИГОТУВАННЯ ДО СПОВІДИ

Науки релігії в школі вчив нас учитель, а не священник. Раз приготував він нас до сповіди і переводив обрахунок совісти, напоминаючи, що коли хто з нас зробив які збитки на шкоду другому, то треба йому признатися і перепросити, а як котрий що вкрав, то повинен повернути вкрадену річ. Хто так не зробить, тому сповідь не pomoже і він буде мати ще більший гріх за святотатство. Захоплений сею наукою, я без довгої надуми виступаю на середину і зі сльозами в очах віддаю йому свій олівець кажучи, що я його вкрав з його столика. На питання, чому я украв, хоч недавно купив у нього, я відповів, що той що я купив, то його хтось у мене украв або я загубив і тоді я взяв другий зі столика такий самий, як купив і був певний, що пан учитель не пізнають, бо в шухляді є багато.

Зворушений учитель похвалив мене за одвертість і подарував мені новий олівець і радирку. Також ще один хлопець зголосився, що вкрав зошит, а одна дівчина призналася пані учительці, що взяла цукерки від її Володка, як його бавила.

Сей спомин не раз пригадується мені як наглядний доказ, що можна і повинно виховуватися дітей змалку в душі релігійно-моральнім.

Хоч я дуже любив шкільну науку і читання книжок, то не мав надії, щоби мене батько післав до вищих шкіл, бо в тім часі нечувано, щоби селянські сини ішли до вищих шкіл. Тим більше, мій батько, будучи середньо заможним рільником, не міг тримати сталого наймита, хіба часом наймичку, тож я мусів йому помагати в господарці, особливо поганяти коні при оранці на весні, а також в часі звожування збіжжя, сіна і кукурудзи. Так, отже, від 12-го року я став батькові правою рукою в господарці. Вони де їдуть, все мене зі собою беруть до помочі.

Я найбільше любив їхати за сіном "Під Олес", себто на сіножати, віддалені яких 9 кілометрів від нашого села, бо аж коло Залуча між Черемошем а Прутом. Перейшовши вбхід ріку Прут, треба було переїхати вздовж село Карлів, дальше через його поля і через залізничну станцію Снятин - Залуче і дальше через їх поля приїздимо нарешті на сіножати нашого села, яке було 3 гони: на Добрім в Долішнім і на Поконечнім.

Робота коло сіна була для мене дуже поетична, а навіть романтична подекуди. Я любив різнородні трави і цвіти, шувар, татарське зілля а поміж ними мільйони комах, мотилів, оवादів, джмелів, бджіл та комарів. Коли косарі підуть рядами одні за другими, кладучи широкі покоси пахучої трави, я слідом за ними визбирую з покосів китиці червоних суніць. Дуже любив громадити сухе сіно, бо приємний мало запах, котрий все і всюди пригадував мені вакаційні часи.

Мій батько мав 2 морги сіножати і се забирало тиждень часу викосити і згребти та зложити в копиці, а опісля 2 тижні повозити його до дому. До воження і громадження треба було наймати робітників, але возили самі. Коли на полі в селі була часом посуха і не було подостатком паші, тоді деякі господарі переганяли

свій товар на пасовисько на сі сіножаті при кінці липня і лишали його там аж до осені. Пастухи мешкають в колибах, товар наніч заганяють в загороди, доять корови і виробляють сир, масло та бриндзю. Випас худоби на сих сіножатах не дуже вигідний через велику віддаль з дому і непевну комунікацію, бо не раз літом вода в Пруті піднесеться і годі перейти вбхід, а треба їхати через міст коло Снятина а то багато дальше.

Було се в 1891 році, як я разом з другими хлопцями і 2 старшими селянами перебув через 2 місяці на сих полонинах, пасучи худобу — 6 чи 7 штук. Літо було страшно гаряче, овади та комарі сильно кусали. Наша колонія була дуже пригноблена, бо ми були відтяти від села безрадно. В наслідок сильних злив ріка піднеслася до нечуваних розмірів, позаливала поля і доколичні села, забирала стіжки збіжжя, сіна, а навіть будинки і таскала з собою. Коли те все сперлося під дерев'яним мостом в Снятині, він не витримав і розірвався, перериваючи комунікацію села з нами, а міста зі залізничною станцією.

Забрало довший час, доки вода уступила настільки, що можна було човном та пороном переплинути.

За той час наші хлопці до певної міри здичіли, а радше зледачили на полонині, не маючи зв'язку з домом. Особливо я чувся опущеним і тужив за домом, а щоби тугу розігнати, я наварив подостатком борщу, погодував всіх хлопців, а вони мене за се пустили купатися до Прута, віддаленого 3 кілометри від сіножатей. Заки я таку віддаль перейшов, то вже був вичерпаний на силах, аж як скочив до води навіть не розбираючись, то віджив і набрав сил. Я не міг натішитись своїм улюбленим Прутом, якого я дома, щодня відвідував, а тепер вже 2 місяці не купався в нім. Та я плюскався то на поверхні, то під водою, мов щупак, а брудна сорочка і штани пралися на мені та змивали бруд зі шкіри.

Може з годину-дві я так талався, аж доки випрана сорочка не висохла. Під вечір я пустився до колиби, але

нім відшукав своїх товаришів, то вже смеркалося. Тут застав велике замішання і мене повідомлено, що моєї худоби нема в кошарі, бо десь відпаслася і не могли знайти. Я дуже налякався, що товар зайшов десь на лан в шкоду і польові загнали до двора або перейшов на залізничу дорогу і там пасеться, а як незадовго над'їде потяг, то може деяку худобину розбити. Не гаючи більше часу, вибігаю чимскорше на "тор" (рейки) залізничий і біжу щосили, аби зігнати товар, бо потяг туй-туй має надійти.

Було вже темно і я часто спотикався на швелі (тайзи) і падав. Нараз світло льокомотиви освітило дорогу а потяг блискавкою летів на мене.

Вмить ока я зіскочив в шанець і опинився в баюрі а потяг пігнав стрілою наперед. Мені потемніло в очах і я довго відсапував та приходив до себе по умученню та перестраху.

Нарешті пришкандибав до колиби і давай сваритися та грозити хлопцям, що й борщ з'їли і товару не допилювали. Постановив пімститися на одному з них і в тій цілі ще таки того вечора вирубав з терними гнучку палицю з здоровезними гудзами та й сховав в сіно коло себе. На другий день, нім я збудився, то хлопців вже не було коло колиби, пігнали товар на другий бік за "треку".

Я з'їв трохи сира без хліба, бо його вже давно нам не вистачило, взяв палицю і пішов гонами дооколичних піль питати людей в полі, чи не бачили або чули дещо про пропавшу худобу. Ніхто мені не міг порадити, аж один селянин сказав, що певно панські польові загнали до двора під вечір, то й не бачив ніхто.

Так я цілий день ходив без їди і стомлений вертався до колиби під вечір, а мені на зустріч іде мій батько страшно лютий, бо довідався в колибі від других, що я вчора відпас худобу.

"Ти відки йдеш?!" — крикнув на мене. Я вплач і кажу: "Худоба відпаслася". "А ти де був?!" — гримнув

досадно. Я мовчу. Він злупав лівою рукою за чуприну, а в праву взяв мою гудзувату палицю, та так мене облатав наоколо, що тіло моє через 2 тижні виглядало як писанка-гуцулка.

Покинув мене коло буди, а сам пішов просто до двора в Залучу, бо там найскорше могла бути наша худоба, загнана зі шкоди польовими дідича.

Не мав я спання тої ночі, бо синяки на тілі пекли так, що не міг перевернутися, а то сорочка разила збите тіло. Я се добре розумів, що я заробив сю кару, але однак жаль мені було на батька, що перший раз мене в моім житті так mocno набив.

Так я й постановив покинути його з пимсти, але знов боявся, що як мене відшукає, то ще гірше наб'є, щоб мені й до голови не приходило покидати дім.

Так я перемучився до рана, а ніч і так в серпні коротка. Рано батько пригнав товар, за котрий заплатив 1 зр. викупу, але на моє щастя мені вже нічого не казав. Лишив мені чисту сорочку і поживу на цілий тиждень і вернувся з товариством до села, наказуючи, щоб я відтепер ліпше пильнував худоби, а за тиждень, як вода опадє в ріці, прийде забирати мене і товар до села.

“Слава Тобі Господи, що небезпека минула”, — а тепер я тільки шукав нагоди, щоби своєму товаришеві віддячитися за те, що я через його неувагу стільки натерпівся.

Та коли я зачав розпитувати хто винен за те, що мій товар пропав, то не міг найти винного. Виходило, що всі винні, а зі всіми я не годен був порахуватися і дав їм спокій, бо вони сердеги і так мене жалували та свіжою сметанкою мої синяки намащували та кіяшином наліплювали, аби згрібна сорочка не разила.

Від того часу я став більше серйозним, як був досі. Коли за тиждень ми перебралися до села, тут гук роботи чекав на нас на полі. Жито і пшеницю вижато за снопи, але овес і ячмінь треба було в'язати і то вчасними ранками, поки вогкий. А ще й чорт того осету так насіяв був в ячмені, що страшно було заложити перевесло доокола снопа, щоби не наколоти рук.

ПОСТАНОВА ВТЕЧИ З ДОМУ ДО ШКОЛИ

Нарешті одного гарячого дня по обіді батько з наймленим робітником лягли відпочити і заснули а я тайком забрався додому. Мама не було коло хати, бо микали коноплі в городі. Я хутенько перебрався в чисте шмаття, взувся, забрав в торбину книжки, хліба та й солонини, лишив на столі картку, що я їду до Снятина до школи та й забрався з дому. Під вечір вже був в місті і зайшов просто до знайомого кушніра К. Жидачевського, де ми часто заїздили і сказав, що мене тато прислали до школи і казали, аби я був у нього на станції.

Тут мушу згадати ще деякі причини, що пхнули мене до втечі з дому і до такого рішучого поступовання. Як я вже повище згадував, я читав багато різних оповідань і не раз захоплювався історіями, подібними до Робінзон Крузо, тож нічого дивного, що й фантазія була буйна. Крім сего була ще головніша причина, що в моїм хлоп'ячій розумінні доводила мене до розпачі, чого я нікому не важився говорити, а що мені дуже тяжіло на серці. Я був найстарший в моїх родичів. По мені вродилися 3 сестри — Анна, Катерина і Єлена, потім 2 хлопці, що померли немовлятами а нарешті вродився брат Андрій в тім році, коли була велика повінь і коли мене батько боляче набив під "вілсом" на пасовиську.

Хоч я був дуже побожний, то мимо того природна жадоба існування і мого майбутнього життя-буття вполювала в мою молоду душу огірчення, що мама забагато дітей родить і нам буде колись тяжко жити та й будемо бідаками.

Пригадую, що як вродився брат Андрій, то я дуже був лихий і злосний до тої міри, що навіть не хотів їсти ані тих яблук ані медівників та булок, що жінки мамі на хрестини та на “рішене” приносили. А коли ще його на загальне невдоволення всіх охрестили Андрієм, то моїй досаді не було границь. Мій батько все чванився перед газдами, що я буду його наслідником, бо дівчата підуть набік, а я буду газдою. Ну, я з того був гордий і певний сего, що так повинно бути, а ту нараз наші пляни розбиває новий нащадок і то такий Андрій, котрому ім'я мама з дому забули дати, як везли до хресту, татові байдужі такі дурниці, а повитуха довго й не перебирала, але відразу втяла, як дріт: “Най буде Андрій, так як мій”. Та й охрестили Андрієм. Якби на злість, на сміх та сором дали йому таке ім'я, яке нікому і не снилося. Довго, довго гризлися та й журилися такою невдачею чи випадком, а нарешті привикли і погодилися з доконаним фактом.

Погодилися, але я не міг сего зрозуміти, що нас двох буде ділитися газдівством а може ще й більше буде наслідників. Так не можучи довше перенести свого горя і непевности про майбутнє, я не раз просив тата й маму, щоб мене післали до школи, бо вже є багато дітей і без мене, є кому і худобу пасти і вівці і свині, є кому на газдівстві лишитися — так що без мене обійдеться. Мій проект надзвичайно сподобався мамі, бо дуже мали охоту аби я вивчився “на ксьондза”, але татові шкода було такого помічника втратити, а ще й видавати гроші на науку, під час коли вони мали охоту купувати більше поля. Сю пропозицію не раз згадувано, але якось годі було вирішити. Вправді з нашого села вже вивчився один — Порайко — на ксьондза-катехита в Станиславові, а знов два Плешкани щось то не дуже добре пописувалися в науці а для свого оправдання казали, що поляки “сикують”, себто переслідують руських студентів в школах, бо не хотять допустити аби з хлопа був пан. І таким упередженням до школи були мої родичі засліплені і не мож було їх так легко переконати чи намовити.

У ВИДІЛОВІЙ ШКОЛІ В СНЯТИНІ

Та я сим разом постановив сю справу сам вирішити і то остаточно: або погодяться, або завернуть зі школи назад до дому. Я був більш певний, що пристануть, бо знав, що їм буде соромно завертати, а зрештою піду на пробу на рік-два, то й покажется.

Не знаю, яке заклопотання чи здивовання було моїх родичів, коли перечитали мою записку на столі: “Я взяв шмаття, книжки, хліба й солонини та й пішов до школи в Снятині, бо мені осотій так сколов руки, що я аж плакав. Не гнівайтесь і не приходіть відбирати до дому, бо я не вернусь! Петро”.

На другий тиждень приїхали до міста тато з мамою, привезли постіль, шмаття і різної поживи на довший час і нічого навіть не казали, так немов раділи, що я їх виручив і ще хвалилися опісля перед другими газдами: “Аді, я дав свого сина до шкіл!”

Але небагато днів минуло, коли з моєї втіхи і перемоги настало велике розчарування. Я записався до четвертої виділової кляси, де польська мова була викладова, а я по польськи ані дзень. Також і німецької мови я вчився децю дома приватно та се не вистачало, щоби дорівняти вимогам. В клясі лиш я один в сірачині або в кептарику і білих штанятах, а всі прочі перебрані в лінках, по панськи. На станції невігоди, тіснота. У Кушніра Виноградника 3 термінатори сплять на шкірах та й я з ними. Шкіри смердять квасом, я набрався вошей. Їду, яку мені дали з дому, всі разом з'їли за 2-3 дні, а потім як зварять горнець фасоль, заколотять їх і так зо 3 дні їмо їх заки не з'їмо хоч би й скисли. Я купив собі сливових

повидла за 4 крайцарі, але переховував в стайні на платенні, аби термінатори не знайшли і не з'їли. Там же сховав раз і оселедця, та його знайшли миші і з'їли. Я дуже жувився, плакав і бідувив, бо в школі не міг дігнати, бо їй не розумів добре а на станції терпів невивогу і голод. Коли мене на другий місяць знов відвідали родичі, я дуже жалувився і плакав, що зла станція, але за свої шкільні клопоти нічого не згадував.

Найшли мені кращу станцію в Грабаря і я нараз як на світ народився, бо газдиня навіть каву мені на снідання зі сметанкою давала і говорила до мене по польськи, аби я скорше навчився, бо мені було в класі дуже стидно, що я не знав панської мови і навіть був злий, чому я поляком не вродився.

Та згодом я привик до міського життя, хоч не раз мені було дуже жаль і скучно за сільським життям і за домом. В часі Різдвяних Свят я вже не йшов колядувати "з козою" в товаристві моїх давніх товаришів, а також й з "маланками" не ходив, бо не пасувало. Я дуже любив приготування перед Різдвяними Святами і традиційні звичаї під час свят. Коли мама перед святами гладила, білила і чистила хату, я їй помагав в роботі, а особливо в убиранню образів вирізуваними кольоровими паперами, квітками та пахучим зіллям.

МОЇ ДОБРІ І ПОГАНІ ПРИКМЕТИ

На нашім подвір'ю в полуднево-східній частині був так званий пригородок, в котрім я плекав свою шкільку. Він був довкола огорожений рівним чистеньким плотом, а в середині поділений на грядочки, де я плекав різні цвіти і мав кілька щепів овочевих дерев. Насередині була альтанка, зроблена з пруття, обросла доокола виноградом зі звисаючими гронами овочів по обох боках стін. В середині альтанки був столик а доокола лавочки. Літною порою я тут любив пересиджувати, особливо в часі вакацій і читати книжки. В розі цього огороджя від вулиці була на 10 сажнів глибока криниця, яку викопано і вимуровано каміннями, як я мав 4 роки і я пригадую Шабатуру, що її викопав і що у нього тоді багато робітників було при роботі. Побіч криниці батько побудував каплицю, а в ній поставив кам'яний хрест з написом: Сей хрестъ сождалъ Р. Б. Иванъ Зваричъ со женою Марією Р. Б. 1885 на хвалу Божу. На другім боці хреста (зізаду) були виписані імена дітей Івана і Марії Зварич, а то — Петро, Анна, Катерина, Єлена, Андрій, Агафія, Параска, Гануся.

Раз прийшло мені на гадку, що добре було б якби то на чолі одного з каменів видовбати напис, котрого року і хто її викопав. Я сказав про се батькові, та він пояснив, що се не можливо, бо ніхто не дурний лізти в таку глибоку криницю і довбати камінь. Однак я постановив се виконати і все передумав, як то зробити риптування на шнурах, накрити дошками і викувати напис. Але як подумав, що майже кожної години приходять по воду, то се неможливо і прийшла мені щаслива гадка. Як колись родичі поїдуть в місто, я збоку коло криниці вико-

паю яму втягну до неї потрібний мені камінь зі стіни криниці, ту собі вигідно уставлю і острим ральцем - долотом викую ім'я "Іван Зварич, 1882 р.". Як постановив так і зробив. Засунув на своє місце камінь з написом, а по обох боках посадив барвінок, що мав рости і звисати до середини криниці. Яму збоку закидав землею, втолочив і сліду не стало. Коли батько повернув додому і побачив сю несподівану роботу, настрашився і зачав мене сварити, що я міг втопитися, якби впав в таку глибоку криницю. Тоді я йому пояснив, як се зроблено. Він потім всім хвалився, що його син "мудрий, як Соломон"!

Коли я згадую побіжно про деякі події з шкільного віку на селі, то хтось думав би, що я повибирав тільки гарні і похвальні мої прикмети з того часу, а нічого не згадав про збитки і пустоту, яка питома всім дітям в шкільнім віці. Тому на місці буде навести хоч важливіші спомини про дитячі авантюри, котрі, як звичайно, кінчилися зі шкодою для мене і наукою, що так робити недобре. Я любив спускатися з високої гори на саночках, і одного разу перевернувся, а санки пробували "в'їхати мені в рот", та не влізлися, хоч вищербили мені передній зуб, покривавили губи та й потовкли руки. Іншим разом бавився на поду (стриху) у возівні і звідтам упав разом з колісницею на землю і при тім перекусив язика. Одного разу з другими хлопцями виліз на вишню коло школи, а що нас забагато злізлося на одну галузь, то вона відламалася і ми попадали на землю. Один хлопець зламав руку, а я "зафасував" здорового гудза на чолі. Не раз довбаючи долотом коробочки, пробивав я долоню або палець а знаки глибоких ран ще й тепер слідно на руках. Одного разу лихий пес в сусіда зірвався з ланцюга і ніхто не важився його зловити, бо він мов скажений кидався на кожного. Коли всі поховалися де хто міг, я набрав відваги і схотів відограти ролю героя. Мов глядятьор я кинувся на роз'юшеного пса з веретою, думаючи, що його схоплю і завину як куклу та й придушу до землі. Але штука не вдалася, бо пес висмикнувся з верети і ки-

нувся просто до лица. Я простяг руки, щоби якраз тоді зловити його за шию, та руки тим часом попали йому в зуби і він зачав гризти пальці. Я скричав з болю, однак не втратив притомности і зі всієї сили відкрив псові рот, тримаючи слідню щоку одною а верхню другою рукою так, щоби ляс не міг їх стулити і не гриз пальців. Тоді прибіг господар і вихав псові в зуби поліно. Я виймив руки, а пса забили на місці колами. Пальці обох рук були пошматовані і кров лилася. Павутинням затамували кров та позавивали листками з бабки і шматками. Майже місяць часу забрало доки рани позагоювались, але шрами й донині зістали.

Знов іншим разом кількох нас хлопців-пастушків змовилися, що як будемо під-вечір гнати худобу попри хату Семена Кривого на гостинці, то скочимо на мінутку на його подвір'я, як він не буде дома, та скотимо величезну плиту, на якій він все гострив своє начиння столлярське, до ями за вуглом його хати, де він все ходив "на сторону". Чотирьох нас взялися за камінь і ледве зрушили його з місця, але докладаючи останніх сил, таки докотили до ями. Коли ми роздумували над берегом ями, як пускати його вділ, щоби нас не похляпав паскудством що в ямі, нараз хатні двері відчинилися, а Семен Кривий з сокирою за нами. Ми пустили камінь у яму, а коли він гепнув собою на дно розкидав весь кал по подвір'ю на нас і на господаря, що мов збішений гнав за нами. Ми порозбігалися по огородах а наш товар йшов собі спокійно до дому. Тоді він, слідячи за худобою і на чие подвір'я вона звертала, зміркував, що з тої хати пастух зробив йому збитка. Так по черзі зайшов він і на наше повір'я, де я вже чекав на свою худобу, бо через огороди причвалав до дому скоріше.

Коли він оповів родичам про подію, я слухав з-за плота і навіть не показувався аж як він пішов. "Мався я тоді гаразд" від мами. Сварили що влізло та не так за збитки, а за те що Кривуцик, як його прозивали, знається зі злими духами і може щось вистроїти, що нас покрутить за кару, що його зачіпали.

Неприємні спомини врилися в моїй пам'яті про те, як мої родичі сварилися і процесувалися з мачухою через кілька літ, доки вона не віддалася за Оницюка за Прут. Докладно пригадую похорон братчика Василя, що жив один рік і сестрички Агафії, що померла в 6 місяців і пам'ятаю, як мама голосили і заводили приговорюючи: Дідику нах небощику, прийми своїх унучок до неба, они будуть тобі водиці подавати, тебе старенького, дідуся сивенького, доглядати! А ти їх меш пестити!

У ШКОЛІ В СНЯТИНІ

Майже 4 місяці пройшло, заки я привик до міського життя в Снятині. Зразу було скучно за домом, жаль за товаришами й родиною, за доброю стравою і вигодою вдома. А тут в місті всюди повно смороду, бо на станції в Кушніра вонючий квас, коло рагуші, де на горі була школа, сморід з каналів і від карболу, дими з жидівських крамниць заходили до кляси вікнами. Поляки і жидики мені докучали, зачіпалися а часом і били невинно, бо я був мужицький син в сільськiм строю, а не перебраний.

Однак сила волі поборолa всі труднощі. Я учився безнастанно і завзято кував, як то казали. Щоби навчитися добре вимовляти польські слова і німецькі, до яких мій руський язик не привик, я не раз йшов далеко за місто в корчі під горою і там голосно читав та кричав по-польски і німецьки, щоби набрати вправи в вимові і запам'ятати слова. Учився майже кожну лекцію напам'ять. З іншими предметами я не мав жадного клопоту, бо знав се ліпше, як другі.

При кінці першого курсу в 5 місяців я перейшов достаточнo і добре, а при кінці другого курсу в 4-тій клясі

майже всі предмети мав добре і дуже добре, і з сим залишив виділову школу в Снятині, щоби записатися до Руської гімназії в Коломиї.

Шкільні вакації сего року проминули незаметно так, як і попередніми роками, бо помагав родичам то коло сіна, то коло жнив і відвідував своїх товаришів зі школи в Снятині, Гр. Шлемка в Белелуї і Ів. Сингалевича, сина священика і Билинкевичів в Волчківцях та Равлюків в Орельці.

ВСТУП ДО УКРАЇНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ В КОЛОМІЇ

По вакаціях 1892 року завіз мене батько до Коломиї і записав до Руської гімназії, яка тількищо того року відкрилась і була приміщена разом з польською в одному будинку, паралельно.

Я привик вже уживати в школі польську мову в Снятині, і коли почув, що в руській гімназії говорять так само по руськи, як і на селі, то мені ніяково було, чогось мені аж стидно було, якто я можу бути вченим, як я буду так попросту говорити, як прості неписьменні селяни.

Вступний іспит до гімназії я перейшов легко. На станції мене примістили у одного поляка маляра Казимира Оржеховського, де мали платити місячно по 5 зр. за станцію, а за вікт (харч) я мав помагати в науці його синові Міхалові, що ходив до тої самої кляси що й я, але до польської гімназії — а також і мав бути інструктором Маринки, що училася в 5-тій клясі виділовій. Крім сих двох дітей, був в Оржеховських ще й Зигмунд, найстарший, що помагав батькові в малярській роботі. Малювали церкви, образи, фігури, і я мав нагоду придивлятися, помагати і привчитися дечого.

На станції не було зле, але й не дуже добре, бо мій учень Міхал був збиточник, не раз бив мене, хоч я був

його учителем, але він був пещена дитина у мами і не було ради. Учився слабо, діставав двійки і не раз мусів репетувати. Марися вчилася ліпше і була дуже чемна. Я її зачав вже й любити, але так аби вона не знала, бо боявся, якби сказала мамі, то мене прогнали би зі станції. Старі Оржеховські мене полюбили, бо я також помагав їм то в варстаті, то в огороді при роботі, вільним часом.

Так я проживав на станції в Оржеховських через 3 роки, при вул. (Сліпій) Шевченка від греко-кат. церкви просто на північ, коло судового радника Заячківського і коло площі Народного Дому — напроти касарні інфантерії. В сусідного міщанина були на станції мої товариші Негрич і Іван Бодруг з Березова, а недалеко знов при вулиці Мнихівка була бурса, де перебувало около 15 учеників гімназистів, а з них майже половина моїх товаришів.

КРАЙОВА ВИСТАВКА У ЛЬВОВІ 1895 Р.

У гімназії я учився дуже пильно і через всі нижчі класи мав я більше ніж половину предметів “відзначаючо”, а решту “дуже добре” і тільки в співі і гімнастиці “добре”. Поведінка (“обичаї”) взірцева а пильність похвальна. Коли скінчив 3-тю класу в 1895 р. в нагороду за відзначення я дістав вільний білет і харч на цілий тиждень у Львові під час Крайової виставки. Під проводом одного з професорів польської гімназії, вибраних около 20 студентів з обох гімназій прибули до Львова і зістали приміщені в будинку Академічного Дому. Найперше оглядали місто, почавши з Високого Замку і кіпця Унії Люблинської, звідки мали дуже гарний вид цілого міста Львова, передмість, площ військових вправ, доріг, піль і дооколичних сіл. Опісля перейшли через Вали Гетьманські на ринок, далше до Парку Єзуїтів, оглянули буди-

нок Крайового Сейму, музей Осолінських і церкву св. Юра. З поворотом оглянули театр, буд. державної каси, площу і костел св. Духа, Намісництво та університет при вул. св. Николая.

Перемучені повернулися на станцію і після вечері і вражінъ та утоми — поснули, як побиті.

На другий день досить пізно нас побудили, дали снідання а опісля повели нас на Стрийську площу, де розміщувалась Краєва вистава. Тут ми побачили нове, чудово гарне, місто з широкими вулицями і повно всюди людей з цілого світу, бо були навіть чорні негри та жовті косоокі китайці й японці, яких я перший раз в житті побачив. Будинки були різні: великі з орнаментовими стінами, високі вежі, півокруглі, на вид замків старинних, у формі великої фляшки, дзвони і т. д. Майже на середині вистави на перехресті головних доріг було вицементовано величезний басейн і напущено водою, а на середині зроблено артистичний водограй. Він складався з групи русалок напів нагих, вирізьблених з мармуру, що стояли на підвищенні з каменя і тримали в руках змії, а сі зі своїх пащ випускали високо струї води. Вода розбризкувалася високо й широко та охолоджувала гаряче липнєве повітря доокола, а вечорами освітлювано сей водограй кольоровими світлами, що робило чарівний образ і стягало тисячі глядачів. Майже кожна європейська держава мала свої павільйони а навіть з Америки була тут величезна льокомотива для залізниць напоказ. В тих павільйонах були виставлені різні вироби фабричні, земні плоди, овочі, різні одяги, всякі видавництва книжок, мап, різнородні мінерали, і все, все, що тільки на гадку не приходило. Мене найбільше приманювали акваріюми. Се були штучні стави в долині Стрийського парку, де було повно всякого роду риб, раків, черепах, мушлів і всяких морських створінъ. Деякі плавали свободно в ставках, інші були замкнені в скляних скринях, через які вода рурками переливалася і робила каскади. В сій долині були входи під землю і розходилися туне-

лями в різних напрямках, наслідуючи підземні копальні вугілля, заліза, воску земного, леданьої соли. Цілі розкопи і тунелі до них так було штучно обложено брилами даної руди чи вугілля, що здавалося, що то дійсна шахта, а не звичайна яма, викопана в березі жовтої глини або ріни.

На північному узгір'ю сеї долини була невеличка рівна площина і на ній була збудована гуцульська церква, а побіч неї дзвіниця, звичайно також на виставу тільки, не для ужитку. В середині все було гарно змальовано: був іконостас і престіл, а в захристії ризи а в крилосі книжки. Оглядаючи церковцю, я застановлявся над сим, що в ній не конче було треба хреститися і молитися, бо вона не була тут домою молитви, але експонатом вистави і тут заходили різні іновірці а навіть і безвірки, які могли її спрофанувати, коли б вона була посвячена. Опісля поліз я драбинкою нагору до дзвіниці побачити, чи є які дзвони. Було їх 3 невеличких, але не було до них шнурів, а то спробував би, які вони голосисті.

Тут я й постановив добре відпочити в холодку на чистій підлозі з нових дощок, що аж пахли свіжою смолою. Тут не доходив ані гамір з головних вулиць і площ вистави, ані не чути було того нестерпного смороду карболію і тару, що від жару сонця розігрілі заморюють людину і спричиняють біль голови. Так, отже, я почувався, як дома на піддашу в гуцульській дзвіниці. Простягся як дома на сні під оборогом, положив голову на платву і скоро заснув. І то твердо заснув, бо спав як забитий аж до другого дня. А як збудився, то ледве отямився, де я і що зі мною. Чувся страшно змучений, ослаблений і згоднілий, бо тільки раз вчора їв і не дбав, що був голодний, бо зате надивився на цілий світ, хотяй заледве половину вистави оглянув і тільки ті павільйони, де вступу не брали. Вийшов з дзвіниці, зайшов до акваріюму і під одним водоспадом умився та й пішов просто на каву до арабського кіоску. Тут правдивий араб подав правдиву мокку-каву і я поснідав. Звідси пішов на виставу китайців і знов випив китайський чай та й бачив різні магічні

штуки, які китайці показували. Дальше прийшла черга на муринів, які повишкірювали білі зуби з червоних ротів, удавали дикунів і незграбно танцювали.

Найбільше мене вабив величезний круглий павільйон з написом: *Bitwa pod Racławicami*. Величина сего будинку була яких 30 стіп, а яких 100 стіп в промірі; дах був також округлий півкулястий а в стінах не було вікон. Ввійшовши до середини, треба було іти сходами нагору на перший поверх. Ту на перший погляд впадає в очі округла, мов велетенське шатро стеля на нічім не оперта. Було се натягнене під копулою будинку біле полотно, через яке і доокола котрого переходило сонячне світло згори через величезні вікна в копулі до середини сеї ротонди і було так видко і ясно, як в білий день надворі. Підлога з дощок, на яку виходилося, була округла, около 60 стіп, обведена доокола залізним поруччям, а поза поруччям був вільний простір на яких 20 стіп наоколо, що представляв дійсну поверхню землі місцями порослу травою, місцями покриту стернею або рілею так правдиво, наче в полі. Була навіть польова дорога а на ній стояв поламаний сільський драбинястий віз і лежав на землі неживий кінь.

По другім боці лежали зараз за поруччям побиті і покалічені жовніри, розбиті гармати та порозкидані карабіни, торністри і набої. Все те було правдиве, дійсне і так добре порозкидане та розміщене, що не було найменшого підозріння, що то омана. Але вже дальше поза сими природними дійсними предметами слідував найславніший в світі образ славного польського маляра Яна Стики і спольонізованого українця Юліяна Коссака, які найменше 10 літ посвятили, щоби змалювати боротьбу, яку поляки звели з москалями в часі третього повстання під Рацлавицями. Сей образ на полотні був яких 20 стіп високий і розтягався доокола цілого будинку попри саму стіну та в обводі міг виносити яких 350 стіп і долішня його частина була так гармонійно і точно змальована, що становила цілість з дійсною поверхнею землі з тими предметами, про які було згадано. Так, що коли пригляда-

тися траві, стерні чи ріллі, то не можна було зауважити, де кінчалася дійсна земля, а зачиналася на образі на полотні і даліше продовжалася в перспективі, що можна було бачити милями поля, луки, ліси, дороги, гори. Все було так правдиво змальовано на образі, що здавалося, що це дійсний краєвид аж до небосхилу, а вгорі синє небо й білі та сірі хмари. Однак не був се звичайний краєвид, а жахлива картина страшної битви і то в кількох місцях на раз. З одної сторони артист представив атаку польської кавалерії Конфедератів на московські батареї артилерії на горбку, який здається на яких пів кілометра віддалений від глядачів. А там даліше з-за горба виступають відділи резерв рівнож до атаки. Дуже правдива і чудова картина. Знов даліше, направо, тягнуться довжезні ряди атакуючої російської інфантерії, якій дають відсіч польські легіони конфедератів під командою генерала Косцюшки. Се не було дійсне обмундуроване військо, а звичайні селяни-мазури, краковяки і революційні відділи зфанатизованих польських патріотів, які з крісами, шаблями, косами та вилами кинулися на російські регулярні війська і їх побили та розігнали. Поруч, даліше, йде картина, де скінчилася битва і земля укрита трупами війська, революціонерів та коней старшин, а тут і там видно ранених, що борються зі смертю. Жахливі сцени; куди глянь маса військ, ватаги революціонерів та піхотинців, то кінноти, по горбках кавалерія, там даліше горять села, клуби диму здіймаються під хмари, а ще даліше на обр'ю під небосхилом видно якісь птахи - гайвороння, що слідять за людськими трупами.

Так стоїш, дивишся і очам своїм не віриш, чи се дійсність, чи сон, правдива сцена, чи уявлена. Мимоволі причувається гук гармат, брязкіт зброї, іржання коней, крик-зойк ранених, команда старшин: Вперед! На багнеті! До штурму.

Публіки впускають на раз около 100 осіб і сі глядачі приглядаються картинам досхочу, аж доки не помучаться стояти або очі не перемучаться приглядатись. Деякі жінки м'якого серця не раз мліли на вид сих сцен.

Найдивніше видавалось глядачам се, як такий краєвид зображено, бо майже ніхто не міг зрозуміти, що природна з початку земля з предметами переходила далше в картину, а ся представляла краєвид.

Вартовий поліцай, який стеріг всього, не хотів дати жадних пояснень, а не вільно було перелізти через поруччя, щоби підійти ближче і так переконатися дотиком, чи спостереженнями зблизька. Деякі думали, що ми були оточені побільшаючими склами і через них бачили далекі простори.

З такими вражіннями й здогадами я й вийшов під вечір з сего чудового павільйону, перемучений і згоднілий, зацікавлений до безміру, а рівночасно вдоволений до безтями тим, що я такий щасливий, бо бачив таке чудо, що й до смерти не забуду. Жалював тільки, що не буду в стані розказати про все те, як повернусь до дому, бо й сам гаразд не міг собі пояснити і зрозуміти, як то зроблено і представлено.

Ся тайна стала мені ясною аж в 1899 році, коли я 4 роки пізніше служив у Львові при війську, та мав тоді ще раз нагоду відвідати сю панораму в товаристві офіцерів кадетської школи, а сі мені тоді докладно пояснили так, як я вже те повище описав. Я їм не тільки повірив, бо все гаразд зрозумів, але в додатку й сам переконався перелізши через поруччя на другий бік, перейшовся по землі і ріллі, під котрою підлога погиналася, обмацав здохлого коня, що був випханий соломою, порушив рукою поламаного воза і переконався, що то тільки задня тічка була правдива дерев'яна, а передня то вже була намальована на полотні, а мимо того віз був цілий. Було й дерево, якого пень був правдивий, з вирваним корінням, а галуззя з листям вже домальовані, але так досконало, що годі було зауважити, де його частини були злучені.

Се відкриття вдоволило мене і я дуже радів, що відкрив тайну, але знов і боявся похвалитись комусь, як се мені вдалося, щоб не бути покараним за переступлення

закону перелізити за поруччя, що було гостро заборонено. Сю саму панораму й ще раз втретє бачив у Швейцарії в міст Люзанні в 1922 році, коли я звідував Європу по великій війні. Але сим разом вона не зробила на мене вже такого враження, як першими разами, бо я вже мав більше знання і поняття про всякі чуда світу і осягнення людських геніїв в Америці і в Європі, оглядаючи поля битви в Західній Європі з першої світової війни.

Не пригадую напевно скільки днів забрало нам переглянути виставу і місто Львів, але знаю добре, що тих обсервацій, вражіннь та переживань було забагато в так короткім часі, тому я був страшно перемучений, утомлений і радий, що все покінчилося і я нарешті опинився дома на відпочинку по шкільній науці та по відвідинах вистави. Прибувши на село, я мав про що розповідати вдома, в читальні і при всяких okazіях під час гостини у своїх товаришів і різних селах снятинського повіту. Я часто відвідував родини священників: о. Курп'яка в Карлові, о. Проскурницького в Устю, о. Трильовського в Буділові, о. Билинкевича в Волчківцях,, о. Сингалевича в Белелуї, також Равлюків в Орельці. Хоч я лише третю клясу скінчив, то проте я був більше прочитаний і розвинений, як пересічний учень 3-ої кляси, бо я вже мав тоді 16 літ і повинен був бути в шостій клясі гімназійній, коли б не спізнився був із записом до вищої школи. На всякий випадок я не жалувався на сю помилку, бо "ліпше пізно, як ніколи". Але зате мені багато легше було учитися і розуміти виклади професорів, як другим учням, які були молодші. Я дуже мало потребував учитися дома, бо майже все міг добре зрозуміти і запам'ятати під час викладів в школі, тим більше, що мене учителі майже все викликали повторювати нові лекції в школі при кінці викладових годин і тому я мусів пильно слухати і скоро орієнтуватися. Моя засада все була — не пропустити ані одної лекції, щоби її добре не вивчити, бо я знав, що доривочна наука не дасть мені загального тривкого знання а в результаті не можна числити на успіх в іспитах періодичних і зрілости.

Я СТАВ ІНСТРУКТОРОМ

Багато лінивих учнів не вчилися регулярно, хоч були й здібні до науки, але вгадували, коли приходила черга на них, що мали бути питані, то тоді училися дещо, а коли вдалося їм перейти часовий іспит одної лекції, то опісля знов занедбували науку сего предмета на кілька днів. Така доривочна наука не мала значення, бо при кінці року, як прийшли загальні іспити, то тоді показалася недостача знання і учень перепав в однім, двох чи більше предметах. Коли учень перепав в однім предметі, то міг здавати доповняючий іспит (поправку) і перейти до вищої кляси, але мусів заплатити 10 зр. Коли не здав поправки, а також і тоді, як мав двійку з двох або більше предметів, то мусів “решетувати”, тобто повторяти ту саму клясу, в якій учився, а при тім мусів платити оплату (“дідактрум”) в сумі 20 зр.

Коли я був в другій і в третій клясі, то я мав досить вільного часу, що міг учити як інструктор слабших учнів з нижчих кляс і заробляв около 10 зр. місячно на свої видатки. Але коли перейшов до четвертої кляси, то обставини змінилися. В Оржеховських я вже був не потрібний як приватний інструктор, бо моя учениця вже покінчила виділову 8-клясову школу, а Міхал не учившись добре, перестав ходити до гімназії і моя майже безплатна станція скінчилася. Я тоді перейшов на нову станцію до поліцяя Палендюка, де мав нагоду помагати в науці його синові, що ходив також до четвертої кляси зі мною разом. Се мені було дуже на руку, бо коли я його учив, то рівночасно й сам учився предметів. Зчасом я й більше студентів брав зі своєї кляси на науку так, що згодом мав їх аж 6 разом, що платили мені по 5 зр.

місячно. Се була для мене велика сатисфакція, бо я мав гарний дохід а при тім міг і мусів в найменших подробицях переходити точно всі шкільні предмети зі своїми учнями і тим самим й сам ґрунтовно весь матеріал мусів переходити, зрозуміти і запам'ятати. Тим чином я розвивав свої здібності, пам'ять і знання до тої міри, що на викладах я всякі нові проблеми дуже легко сприймав, розумів і не раз навіть професора міг на дечім злапати або поправити. Найтяжчі предмети як альгебра, геометрія, фізика, хемія і ботаніка були для мене займаючі і легкі. Лінгвістикою я також був перейнятий і любив вивчати всякі мови, як українську, польську, німецьку, французьку й англійську, як також латину і греку. До співу не мав здібностей, а гімнастику також не любив. Мої найбільше улюблені учителі були: І. Насальський до української мови, латини і греки, Л. Сальо — німецької мови і альгебри та геометрії, Перфецький від історії і географії, Левицький від природничих наук і математики, о. Лепкий — катехит, Берр від рисунків і малювання. Рисунки я також дуже любив і мав здібності пописуватися на сім полі. Рисував різні мапи і так не раз дуже точні навіть з пам'яті в подробицях. Одного разу під час Великодних свят я вирисував велику мапу, а властиво плян цілого міста Коломиї, перейшовши і змірявши кроками всі вулиці. Вона була така точна і згідна з мапою геометра, що її дирекція гімназії затримала в архівах кабінету для ужитку і на показ будучим студентам. Я також любив науки природничі і збирав та препарував (засушував) всякі рослини і цвіти, наліплював на папір та виписував назви, які міг розвідати мовою українською, польською, німецькою і латинською, також місцевість і дату знайдення. Таких збірок я наскладав грубі теки (книги) і упорядкував їх після клас, родів і розділів та й передавав до кабінету гімназії. Крім сего, я також збирав насікомі, себто хрущі, всякі комахи, їх личинки, кукли а також гусені й мотилі і так само розпитував про їх назви, виписував на папірцях,

які разом з уже препарованими уміщував на шпильках в скриньках під склом у відповіднім порядку після родів і їх сімейства. Чотири більшої величини скриньки заховалися в кабінеті через довгий час при українській гімназії в Коломиї і я мав нагоду бачити їх в добрім стані 25 літ пізніше, коли я в 1922 році відвідав сю гімназію під час мого побуту в Галичині. Тут я мав нагоду відвідати моїх бувших шкільних товаришів, а тепер гімназійних професорів Тимощука і Даниша, які мене ввели до тих самих наукових заль, де ми вчилися і збитки робили, а потім завели до кабінетів природничих, де показували мені мою мапу Коломиї, теки з цвітами і скриньки з насікомими. Се була для мене велика приємність, бо моя праця не змарнувалася, а служила для науки і доброго прикладу в наслідуванні соткам студентів, які по мені переходили через ці наукові кабінети. Коли я зажадав пояснення від директора Даниша, чому саме мої здобутки мають таку цінну вартість, що їх переховують, то він пояснив, що се головно тому, що він особисто мав до мене більшу пошану, тим більше, що я виїхав до Канади і не мав нагоди бути продуктивним для рідного краю, а крім того тому, що ці колекції походили від першого учня піонера сеї гімназії і вони мають більшу історичну вартість, як ті, що їх пізніше надбано. Жартом додав також, що вони ще більшу матимуть вартість колись, як Україна стане вільною самостійною державою, в котрій Даниш буде міністром освіти, а П. Зварич прибуде до Києва як амбасадор Канади. Гарні спомини, а ще кращі побажання, лиш коби вони сповнилися!

25 літ пізніше, то є 1947 року, цей самий професор української гімназії, через 35 літ, Никифор Даниш, родом з Іліниць, писав до мене з Відня, де він зі своїм сином доктором опинилися як скитальці, що повтікали з-під большевиків, і просив мене прислати йому велику пачку, около 1,000 цигареток, і він хоч сам не курить, та продасть їх німцям за добрі гроші і буде мати на прожиток, або на нове убрання. Знаючи, що його син є лікарем,

я був певний, що він годен утримувати родичів і відмовився дати 15 дол. за 1,000 цигареток. Я послав більш потрібний пакунок.

На сім — амба, перерву сей епізод зустрічі з товаришами в 1922 р., бо на се буде ширший розділ пізніше, а тепер поверну назад до гімназійних студентських часів і буду продовжувати мої спомини і переживання в хронологічним порядку.

Я забув скорше про се згадати, що ще в 1893 році, розпорядком міністерства освіти, студенти гімназійні мусіли ходити в одностроях, себто в уніформах темно-синього кольору і носити кашкети з дашком. На переді кашкета була відзнака з ніклевої бляшки, що мала форму букви G, обведену лавровим вінцем докола. Це знак, що учень гімназист, а зі школи реальної носили букву R на кашкетах. Крім сего були також відзнаки на стоячих ковнірах кафтанів (кабатів), а се срібні паски від одного до чотирьох в нижчій гімназії, а від одного до чотирьох золотих в вищій, себто від 5-ої до 8-ої кляси. Убрання одностроїв заведено тому, щоби зрівняти бодай на загальний вигляд всіх учнів з бідних і багатих родин. щоби одні не вивищалися а другі не були понижені після своїх цивільних чи народних строїв, а подруге тому, щоби учні будучи в одностроях краще поводитися серед суспільности, бо їх легко всюди пізнати і публична опінія більше на них звертала увагу. Та однак були випадки, що часом учні перебиралися в звичайні убрання, коли їм забаглося робити збитки в місті, як часом хотіли пімститися на якимсь професорові, що “сикував” (переслідував безпідставно) учнів, або знов як забаглося йти на якесь театральне представлення, заборонене дирекцією, або на якусь сенсаційну розправу до суду послухати дещо з цікавості.

Уніформи мусіли бути з ліпшого сукна і коштували від 30-40, а з плащем до 75 зол., що для студентів з селянських родин було великим видатком і треба було їх дуже шанувати а в міру сего хлопці часто мусіли стри-

муватися від бійки, забав, гімнастичних вправ на дворі, щоби шанувати і не дерти одностроїв.

Однак не все могли контролювати свої пориви до зачіпки і дуже часто неодному прийшлося вийти з поля битви з подертою блюзкою без рукава, а часом розпоротими панталюнами (штанами) на перелазі або на дереві. Тоді приходила криза, бо до кравця треба грошей, а їх ніколи не вистачало. Отже мусіли самі латати, як уміли. Так я й на сім полі показався спеціалістом, бо навчився зчасом так зручно “цирувати” і латати однострої, що товариші з вдячності за вигоду постановили мені віддячитися за се на св. Петра і Павла в день моїх іменин.

МОЇ ІМЕНИНИ 1897.

У 1897 році, коли я був в 4-тій класі, зробили мені несподіванку. Вони улаштували вечір в однім домі, де було багато студентів на станції, умаїли, як могли кімнату, закупили ласощів і 2 фляшки вина, приготували маленький концерт з монологами з “желаннями” і промовами, а вкінці запросили мене на равт (бенкет чи як се звати), але так, що я нічого не сподівався. Коли я появився на подвір'ю, з засідки кинулось на мене кількох товаришів. Зв'язали мене і вповили в простирало і так внесли, як куклу до кімнати. Нараз зчинився гармидер, оклики і мене зачали підкидати, мов м'яч на руках. Коли змучилися, поставили мене в кут, мов дідуха і один з них Сояковський склав привіт від присутніх з нагоди моїх іменин і вручив мені артистично змальований великий формат паперу з “желаннями” від товаришів з їх автографами і присвятами.

Нарешті зажадали викупу, який я по довгих переговорах згодився скласти готівкою 15 зол., бо тільки всього мав при душі. По сім я зістав звільнений зі своїх пут і склав окуп. Тепер всі позасідали до стола, принесено улюблені ковбаски з капустою, сальцесони, шинку і розпечатано фляшки з вином і пивом. Радости і веселости не було границь, сміхи, жарти, дотепи не вгавали аж доки не вичерпався “провіант” і на тім скінчилася перша частина програми. Закурили ті, що уміли сю штуку, а другі тим часом попрятали все зі столів і вмить ока кімната перемінилася в концертну залу. Совяковський, диригент хору, настроївши своїх співаків, переспівав з ними в'язанку принагідних пісень, а на кінці “многочитствіє” в честь ювілята. Були ще деякі промови на тему “камерадства”, дружби і заслуг поодиноких товаришів, пару комічних деклямацій а вкінці завели котячу музику (Katzenjammer), і на тім закінчилась вечірка, що наробила нам на яких 25 зр. витрат. Але за сими грішми ніхто не жалував, бо то й так вже був кінець року. За 3 дні ми цітали свідоцтва і роз'їхались “в свояси”.

Так я покінчив четверту клясу з відзначеннями майже у всіх предметах а по мені слідував Зенон Рутковський, який однак мене перевищав гарним каліграфічним письмом і під сим оглядом ніхто йому не міг дорівнювати. Коли часом потрібно було спеціально щось каліграфічно виписати, то директор чи професори його використовували. Він майже всі свідоцтва виписував для студентів вищих клас і матуристів та деякі важливі документи в канцелярії директора. Ми оба дуже любилися і разом трималися і годилися в кожній справі і я сего року запросив його на пару днів в гостину до себе на село, на що він радо згодився і ми разом приїхали до Тулови на вакації. Побувши день-два, ми пустилися відвідувати своїх товаришів по цілім повіті, що забрало нам цілих 2 тижні. Опісля він поїхав додому до Ягольниці, а я виїхав до о. Глібовицького в Слобідці Лісовій учити його сина до поправки з греки. Умова була, що як здасть іспит, я ді-

стану 25 зр., а як перепаде то 15 зр. Я учив його старанно і він іспит здав, але я нічого не дістав за науку а надто ще й своїх 10 зр. розпустив під час вакацій на закупи у жида то хліба, то м'яса, то молока для родини Глібовицьких.

НА ВАКАЦІЯХ У ГЛІБОВИЦЬКИХ

Отець Глібовицький був деканом, дуже визначним і поважним в Коломні і в повіті. Мав 5 синів, з котрих найстарший Аксеній покінчив теологію і оженився під час сих вакацій. Молодший Николай був "на правах", ще молодший Мирослав на медицині, а мій учень Володислав. Утримання кількох синів у вищих школах становило немалий тягар для о. декана, а сей тягар він переносив на своїх парохіян, з яких він дер немилосердно за різні треби. Та мало було й сего, він задовжувався де міг і не дуже спішився віддавати. А навіть поле, яке належалось йому до ужитку, він виарендовував жидам на кілька літ наперед за готівку. Тож нічого дивного, що коли я був у нього під час вакацій на лекції, то частогусто не було що їсти і тоді я мусів за свої гроші купувати для всіх харчі.

Тут я мав нагоду перший раз в житті бачити кацапську-москвофільську політичну роботу в повній гидоті. Отець декан Глібовицький був провідником русофільської політичної партії і у нього часто перебували і заходили на відвідини другі москвофільські діячі. Говорили московським жаргоном: "моє поштеніє" або польськи "до відзень". Вони дуже кпили собі з народоців і радикалів і страшно осуджували їх за зраду етинології і введення фонетики. Жаль їм було за традиційним знаком ъ (йор), ѣ, ђ, ы, ѱ і прочими значками, які

після нової правописи покасовано і заведене в заміну і, ї. Вони висмівали Шевченка, Франка й Павлика, називали їх сволоччю, безбожниками. Рівнож і сини о. Глібовицького були русофілами, особливо Николай. Вивчившись на адвоката, був великим політичним двигуном під час інвазії Росії в Галичині, за що пізніше повис на шибениці в Талергофі коло Відня, а його брат під час російської окупації Галичини.

НА ВІДПУСТІ В ЗАРВАНИЦІ

В Глібовицьких я познайомився з о. Кархутом, гарним і щирим українським патріотом і з ним опісля поїхав в гостину до Монастирських, а звідси на відпуст в Зарваниці. На відпусті я мав нагоду приглянутися різним надужиттям, які духовенство практикувало і використовувало несвідомість, побожність і забобонність селян. Я мав нагоду збирати колекту “на Боже” коло церкви. Сидячи в холодку липи при столику, я збирав до скарбонки дрібну монету, що жінки складали і записував за померпі дусі Івана, Василя, Марійку, за здоров’я Микити, Варвари, Грицька, Єлени, Аксентія, або також за урожай, за приплодок худібки або, щоб Бог навернув добру долю (же-ниха) аби бджоли роїлися, та “абися скапала” теща, сусіди, ворожка та відьма. А коли я звертав увагу паломниць, що так робити то гріх, вони мені казали, що так все давали і другі приймали, то й я повинен приймати. І я приймав гроші і списував кожну особу після категорій. Назбиравши повну скарбонку монети, я зайшов з грішми і записками до Захристії до о. пароха Белецького. Він гроші взяв, висипав до скрині, а записки, каже, візьміть собі на пам’ятку. — “А чи ж о. парох не будуть сих осіб споминати при Службі Божій?” — спитав я. — То хіба ж

я ту Службу правив би цілий день, так як ти цілий день списував ті імена — відповів. — А пощо ж було записувати — питаю. — А на те, аби люди давали, бо якби не записувано, то й десятої частини не було б, а так то вони дали на Службу, а ми відправимо “за всіх і за вся”. “Ось тобі хлопістика”, — подумав я, та й не відзивався більше.

На плебанії гостина не переривалася: одні священики приїздили, другі від’їздили і то з цілими своїми родичами, з дочками на віддані і синами до женячки, бо тут була знаменита нагода познайомитися і заручитися. Тисячі народу-прочан приходили сюди з цілого Поділля, а навіть з Покуття і то в більшості ішли пішки, а деякі села більшими гуртами із процесією.

Старші ішли з побожності, а молодь з цікавості і навіть із-за пустоти. Жебраків, сліпих, калік і прокажених було також повно зі всіх сторін, бо се для них жнива. Одні грають на лірі, другі співають побожні і світські пісні, інші верещать молитви на всі голоси, щоби звернути на себе увагу і дістати від прочан милостиню.

Так проминули мені сі вакації, як сон і я заледве мав час на день-два до свого села заглянути та зібратись знов до школи до 5-ої кляси гімназійної таки в Коломиї. В сім році хіба лишень деякі менші події я спімну, бо нічого великого і важного не зайшло. Мій учень Іван Палендюк не міг добре учитися, помимо моїх всіх заходів, і виступив з гімназії та вступив до оо. Василіян в Добромилі на новіціят. Пригадую собі той жаль, плач і істерію, які переносила його бідна мати, що віддала свого сина одинака на службу Богові а сама остала, мов сирота на старші літа.

Я учив дальше своїх товаришів і заробляв гроші на утримання. Але в сім році вже мені не йшло так як попереднього. Зачав, бачите, парубочити, романсувати, ходити по танцях, до театру, по гостях. Сі вибрики забирали мені дорогий час і я не міг ані себе, ані товаришів в науці допильнувати, бо часто чувся перемучений, розсіяний, невиспаний, невдоволений. В наслідок сего мої свідоцтва

виказували, що я в предметах упав на яких 25 процент. Відзначаючих оцінок вже не стало, було кілька “дуже добре” а решта “добре” і “достаточно”.

Се мене повинно було налякати і опам'ятати. Та де там! Я вже “мав свій розум” і погляд. Що там дурна грека та латина в житті варта! Світ реальний, поступовий; Ліпше студіювати Дрепера, Маркса, Бабеля, Драгоманова, Франка!

ЯК Я СТАВ РАДИКАЛОМ

Так я й не чекав довго, а старався якнайскорше вступити до радикальної партії Трильовського, що мешкав тоді в Коломиї і зачав практикувати як адвокат. Для студентів з вищих клас гімназії була се незвичайна честь бути в контакті з д-ром Кирилом, хоч і добре знали, що за такі зносини з провідником радикалів і прихильником соціалістів можна було дуже скоро вилетіти з гімназії. Та нам се було байдуже: ми рвалися до політики і чим більше було заборон, тим ми скорше їх переступали. Якщо яку книжку заборонить дирекція читати — зараз за нею найбільший попит був.

Так, отже, я нетерпеливо ждав нагоди, коли мені удасться зайти до дому д-ра Трильовського і з ним нав'язати політичні контакти, бо то аж долоня свербить, аби він її стиснув і поплескав по плечах, кажучи: Здоров, гайдамако! Я тримався в більшості з учнями вищих клас в політиці, бо я й так віком і розумом рівнявся з ними, а при тім я, будучи інструктором товаришів зі своєї класи, уходив за такого, що мав вищі кваліфікації а передовсім гроші.

Моє бажання брати участь в політиці і стати революціонером вневдовзі сповнилося. Перечитавши кілька

радикальних брошур українською мовою, соціалістичного змісту польською і німецькою і думаючи, що я вже готовий до політичного іспиту-матурі, попросив сьомаків (учнів 7-ої класи гімназії), щоби мене взяли зі собою на засідання політичного клубу в помешканні д-ра Трильовського.

Одного вечора зайшло нас шістьох разом до д-ра — 4 членів а двох кандидатів — я і Даниш.

Нас новиків представили до прийняття в члени радикальної партії і ми були приготовані до свого роду іспиту так, як се водилося. З Данишем була коротка справа. Сказано — відзначаючий учень 6-ої класи зі села напів-радикального Ілінці, син селянина і ще дещо.

Але коли мене представлено: Петро Зварич з Тулови, то сего було досить для “генерала” Трильовського. Не думаючи довго, він посягнув за палицю з грубезними гудзами правою рукою, а лівою стиснув мене за барки аж очі мало не вилізли і крикнув: То ти Зварич, син хруня Ів. Зварича з Тулови, що недавно голосував на Гаморака?! І ти маєш лице лізти сюди? При тім сильно термосив мене і “хрестив” палицею куди попало: по плечах, по стегнах, аж я мусів підскакувати, а нарешті вирвався, але ані не кричав, ні плакав, хоч добре настрашився. Я сподівався, що щось могло бути несподіваного на таких іспитах, але не припускав серйозної бійки. Притаївши біль і гнів, я звернувся до свого інквізитора і рішучо запитав: Пане доктор, що се має значити, я з повним довір'ям прийшов до Вас в гостину, а Ви мене мов батяра буюком частуете, та ще й хрунем лаєте! Я сего не розумію і прошу пояснити або відкликати обиду, на яку я не заслужив! Мій гострий і рішучий тон бесіди видно подобався докторові і він закомандирував: “Сідай, якесь годеи і слухай! Твого батька знаю добре, він уходив за твердого радикала в Тулові і його вибрали правиборцем до голосовання на посла. А він замість голосувати на радикального кандидата Сандуляка з Карлова, віддав голос на попівського кандидата попа Гаморака зі Стецеви, от-

же схрунів, втратив честь і зрадив радикальну партію. І ти син такого хруня приліз мені перед очі?” На се я люто відтяв йому: “Перепрашаю, пане доктор, як я можу відповідати за провини свого батька, коли я про се навіть не чув і не знаю і не почуваюся зовсім винним, аби ви мене мали право карати і глумитись над мною. Ви є сином попа, галапаса, як ви самі попів називаєте, то й вас належало б ся тим самим гудзуватим параграфом перехрестити кілька разів”. І я кинувся до нього та зляпав за палицю.

Хлопці кинулись до мене і відтягнули мене взад. Трильовський кинув палицю на бік, поважно приступив до мене і положивши руки на мої плечі, сказав торжественно: “Passiert”, славно! Бачу, що ти не абиякий гайдамака! Приймаю до партії! Хлопці подайте му руки!, і сам перший стиснув мою руку. — А тепер сідай відпочити і напийся води, бо у нас нема ні пива, ні вина на перепросини. Він посадив мене на фотель коло себе, бо казав, що крісло буде “ражети синці”. Ми засміялися і закурили собі та й зачалася гутірка на різні теми. Я все був збентежений, схвильований і не чувся добре, а він казав, що то дурниця, бо твердий радикал має перейти не одну пробу, клопіт та переслідування і не сміє упадати на дусі. Оповідав нам про різні переслідування Ів. Франка і інших визначних провідників і діячів радикального руху на Покутті, та що мимо того вони сильні духом бо їх ідея внесла і посвята для добра народу додає їм сили і витривалости.

Ми засиділися не більше як годину і потім один по другім виходили і розходилися в різних напрямках, щоб не звернути на себе уваги польських шпигунів, що часто підглядали і доносили то поліції, то дирекції.

Дивна зміна відбувається в житті молоді — студентів. Ще й року не минуло, як я був попереджений моєю господинею Палендючкою, що соціялісти то антихристи, що висмівають Бога і релігію. Я побожно слухав часто в церкві проповідей, що радикали прокляті, чорти рогаті, що хочуть пекло на землі запровадити, і так

собі ці перестороги взяв до серця, що коли переходив попри дім, де соціялісти мали сходини, то навіть боявся поглянути на нього зі страху, а тепер радо шұкав нагоди, щоб у той вир замішатися і брати участь в національнім перевороті і державній перебудові. Ще недавно було так, що коли я мав переходити попри лютеранську церкву або попри пропанацію (склад горілки), або знов коло соціялістичної залі, то я радше обходив їх другим боком вулиці, бо бути близько цих будинків уважав я гріхом або принайменше пониженням. А тепер мені смішно було, що я був таким несвідомим дїтваком, боягузом. Я тепер почувався вже освідомленим, мудрішим від тата, нашого вїйта а навіть від професорів, що кривду роблять студентам, сижують і “палять” при іспитах виганяють з гімназії за погану поведінку. Се ж гніт, переслідування — інквізиція еспанська, неволя вавілонська, рабство єгипетське! Ось так то ми навчилися філософувати.

КАТАСТРОФА КОЛО ТУРКИ

Сього 1897 року зайшли дві потрясаючі події, які мені глибоко запали в пам'яті. Десь в червні випали дуже зливні дощі а на північ від Коломиї “прорвалися хмари”, дощ лив як з цебра і спричинив страшну повінь. Нагло вода зібралася в русло Чорного Потока коло Турки, яких 3 кілометри від Коломиї, підмулила залізничий шлях і насипи коло моста. А що се сталося вночі і то нагло, бо залізничники не відкрили знищення і не стримали поспішного потягу, що гнав силою біса зі Львова до Чернівець, то потяг заламав міст та влетів в широчезне плесо (глибінь) ріки і затопився під водою. Зі всіх пасажирів, около сотки, заледве кілька осіб випили і врятувалися.

Ся трагедія жахом пройняла цілий край. Тисячі людей з різних сторін приїздило подивитися на се страхіття, коли вода опала. Сотки піонерів військових прибуло до витягання трупів з намулу, вагонів, штаб поторощеного моста до будування нового моста. Ціле літо мов комарі снувалися людська по широкій долині, а оклики: йой, гіба! — йой гіба! не вгавали серед двигунів при пильній праці. Студенти з Коломиї по 2-3 рази на тиждень робили прогульки на майдан коло Турки, аби подивитися на катастрофу.

АТЕНТАТ НА ЦІСАРЕВУ ЄЛИСАВЕТУ

Друга страшна подія, що потрясла цілою Австро-угорською монархією була трагедія Габсбургів, коли анархіст Люкчені вбив цісареву, цебто Єлисавету в Женеві в Швайцарії. Великий сміток огорнув всіх вірних австріяків, які щойно пережили вже подібну трагедію, коли архикнязь Рудольф застрілювався в Маєрлінґу в наслідок любовних афер з графинею Вечері.

ПРИГОТУВАННЯ ДО INTELLIGENZPRÜFUNG

Скінчивши 5-ту класу української вищої гімназії в Коломиї в червні 1897 року з дуже добрим успіхом, я став на роздоріжжі, що даліше почати зі собою. Кінчити ще 3 роки гімназії і здати матуру показалося неможливим, бо хоч я був і пильний і здібний до науки, то тому, що я три роки запізно вступив до гімназії, я не мав часу покінчити всіх клас перед асентерунком до війська. Мене були б асентерували в 20-тім році життя, в сьомій класі, і були б приділили до звичайної категорії рекрутів на 3 роки військової служби. Се було б мені поспувало кар'єру в студіях і в здобутті ліпших посад.

Не було іншої ради, як заперестати парубочення, політикування і гостини та розривки і взятися пильно до науки, перейти в якнайкоротшім часі майже всі предмети з трьох найвищих клас гімназіяльних, а то з 6, 7 і 8-мої, і скласти передчасовий іспит зрілости (матуру) і тим чином набути право однорічника при війську. В той спосіб можна було заощадити 2 роки шкільної та 2 роки військової служби і мати вищі військові кваліфікації кадетської школи та числити на се, що може б удалося й при війську зробити вдоволяючу кар'єру.

В тій цілі я порозумівся з одним адвокатом поляком, Казимиром Божемським, який приготував в науці кандидатів до так званого Intelligenz-Prüfung, себто приватного іспиту зрілости, який раз в рік можна було складати у Львові перед комісією військових старшин і професорів з університету. Сей Божемський пояснив мені цілу програму студій, які малося черпати з підручників, призначених для вищих клас гімназії і школи реальної. Знання німецької мови і літератури основно, польської або української вдоволяючо; даліше основне

знання історії і географії, наук природничих, як: ботаніки, хемії, механіки і мінералогії та фізики; а вкінці математики, геометрії, альгебри, тригонометрії. Вимагалося також доброго рисування мап з пам'яті і шкіців з даної околиці.

Наука така під наглядом інструктора забирала около 2 роки часу і кандидат мусів мати надзвичайні здібності. Оплата була 100 дол. на рік, коли зголосилося більше число, а як було замало, то жадав вдвоє стільки. Я з ним погодився в той спосіб, що мав у нього мешкати і мати харч, а за те виконувати деякі роботи в нього вдома і в його канцелярії.

Щоб мати якийсь дохід на книжки, убрання і на науку, я часто заходив до державного геометра, який завідував катастром громад кількох повітів і мав масу роботи в канцелярії земельного відділу, наглядаючи над клясифікуванням землі (асесмент) і розподілюванням податків (таксацій). Мав велике число помічників-рахмайстрів і писарів та також передавав деякі роботи до виконання здібним до сего приватним особам за відповідним винагородженням.

Так мені вдалося за протекцією Божемського дістати від нього одну велику сільську громаду Винники до переключовання ґрунтів і розподілення податків для поодиноких селян сеї громади і то на кожну парцелю. Я мусів найперше перемінити поверхню около 6 тисяч кусників поля з моргів і квадратових сажнів на гектари, ари і метри і даліше після інструкцій згори переключували вартість землі з першої кляси на другу або на третю, а місцями навпаки, а вкінці після скалі, розподілити деталічно податок якнайдокладніше на кожну парцелю і для кожного в селі податковця. Коли все було як слід викінчено і загальна сума додана з цілої громади, то вона мала бути точнісенько така, яку головний інженер геометр обчислив загально згори на сю громаду, а про яку то суму не можна було в жаден спосіб довідатися, щоб можна було зорієнтуватися.

Я СТАВ АСЕСОРОМ ГРОМАДИ ВИННИКИ

Так взявся до сеї праці з охотою, вірячи, що я її виконаю з успіхом. Забрав книги до дому і прів над ними днями й ночами через два тижні, а коли приніс до контролі, то головний контрольор заявив, що є около 16 зр. різниці в порівнянні результатів. Я обстоював, що мій вислід мусить бути добрий, бо я певний що помилки я не зробив. Тоді він переглянув рахунок - проспект головного геометра і знайшов там помилку на около 15 зр і кільканадцять крейцарів, що в крайнім випадку майже дорівнювало моему результатіві. Тоді він заявив, що коли різниця є менша як ринський, то робота вдоволяюча і виплатив мені 60 зр. за мою працю, так як було обіцяно. Я чувся незвичайно щасливий і гордий, бо не мусів своїх рахунків друтий і третій раз переконтрольовувати, як се часто другі робили, а нарешті знеохочені звертали нескінчені роботи і не заробили нічого. Я аж пізніше довідався, що навіть і ті, що їм удалося збалянсувати свої суми з тими, що були готові, згори розложені головним геометром, то мусіли уживати на се хитрощів. Се були звичайно жидки, яким довелось підкупити відповідного писаря, а сей викрав і подав їм до відома потрібну суму, а тоді вони вже знали, як до неї пристосувати свої викази, щоб все годилося як слід.

По сій роботі я вже мав довір'я до своїх сил і здібностей і вкоротці познайомився з одним нотарем і у нього діставав деякі роботи переписувати всякого роду документи, але дохід був незначний з сего заняття. Я тепер більше часу посвячував на приватну науку під наглядом Божемського, якому я заплатив всього 40 зр. за його поміч. Майже всі потрібні предмети я міг самостійно вчитися з винятком тригонометрії і логаритмів

і до сего я вимагав його помочі. Так я проживав у нього через вакації і ніде не виїздив, бо мусів пильнувати його хати, коли він з жінкою вибиралися на прогульки чи відвідини на довший час. Коли зачався шкільний рік, я також записався до 6-ої класи, але ходив тільки півтора місяця, бо побачив, що я тільки час марную. Те, що тепер брали і викладали в 6-ій класі, то я вже перейшов наперед, а мучитися з грекою та латиною не мав охоти ані потреби і тому виступив остаточно з гімназії в пол. листопада 1898 р. Накупивши потрібних книжок, я розпрощався з товаришами і з Божемським і забрався до дому на села, щоб там в спокою студіювати. Як я появився дома, то люди дуже були здивовані, бо думали, що мене з гімназії вигнали за те, що мій тато був радикалом а я став навіть соціалістом. Я заледве міг своїм родичам вияснити, які я уложив пляни і чому я приїхав до дому. Та мій батько не дуже хотів говорити відразу, а все пацькав, що то якась кара Божа нас постигла. При сім я признався йому, як мене Трильовський набив за се, що він схрунів при виборах, голосуючи на Гаморака. Він мені пояснив, що він, будучи правиборцем, мусів так голосувати, як йому його виборці наказали. А що в нашій селі була заледве третина радикалів, а більш народовців, то він мусів так голосувати, як хотіла більшість. Крім того, він і сам не мав охоти та відваги голосувати на радикального кандидата, бо голосування було явне і всі були б виділи й знали, як він голосував, а в таким разі через нього мене могли вигнати з гімназії.

ЕКСТЕРНІСТОМ НА СЕЛІ

Осівшись на селі в домі родичів, я в першій мірі пристроїв собі кімнату до науки. На се мені призначено світлицю, що лежала праворуч, коли входитьсь до сіней. Ми з мамою помили стелю, сволоки, вікна і двері, побілили стіни, піч і горн * та підвели долом синьою глинкою, а долівку змастили коров'ячим лайняком, щоб не було порохів зі землі. Я дістав від учителя Полятинського і від посесорки Зеньчихи деяких цвітів вазонкових на вікна, порозвіщував по стінах свої мапи, рисунки, портрети Шевченка, Драгоманова та Франка, повикладав всі книжки на стіл і гайда до праці. Невпинно учився день і ніч і то так пильно, що не раз і не стямився, як день або ніч минула. Я не раз зачитувався, як рабін, що коли мама ввійшла до моєї кімнати, то я навіть не запримитив. Часом принесла обід, поставила на стіл, а я й уваги на се не звертав. Коли вона прийшла збирати начиння до миття і застала холодну страву, то сплалакала сердечно і зачинала сварити мене, що я так перейнявся наукою, що вже й їсти забуваю. — “Та ж ти зморишся й умреш з голоду, а ні то зійдеш з розуму; я вже виджу, що ти собі доїдеш скоро кінця тими науками!” Та я їй пояснив, що мені нічого не шкодить, але я мушу пильно учитися, аби зробити 3 кляси в однім році, бо мушу нагнати той час, що непотрібно змарнував на селі і не пішов скорше до Коломиї.

Безнастанна й пильна наука відбивалася таки на моїм здоров'ю; я почав бліднути й марніти та втрачати апетит до їди. Тоді я мусів братися й до фізичної праці щодня потрохи. Відкидав сніг на цілім подвір'ю, вичищував гній в стайнях, рубав дрова, різав січку в січкар-

* Горн — комин.

ні, а часом возив фірою гній у поле, але тоді то брав книжку до читання або “Народній Часопис”, щоб не вку-чилося їхати аж на Задні Гони.

Коли я до Різдваєних Свят переробив майже поло-вину матеріялу і був певний, що подолаю все на час, я взяв собі відпочинок на пару днів і за той час зробив мамі ткацький варстат і бедро до ляди. Вони вив’язали нити, натягнули пряжу на валки і започаткували ткац-тво вдома. Мама мали трохи досвіду при роботі крайок і поясів на кроснах, а тепер могли вже на варстаті ро-бити й верені, полотна, скатерті та коверці. Я їм не раз помагав і ми обоє укладали десені і взори.

Наука продовжалася дальше скорим темпом, бо в травні треба вже було явитися у Львові до іспиту. Та я був певний, що я іспит перейду, але за те буду мати, а властиво мій батько, великі видатки на подорож, на оплати а найголовніше то на удержання себе цілий рік при війську в кадетській школи своїм коштом, бо так закон вимагав. Однорічники набували сей привілей слу-жити тільки один рік, коли здали матуру в гімназії або реальній школі перед асентерунком і тоді вони служи-ли рік на державнім кошті. Зате такі як я, що не мали ще матури, а складали іспит зрілости так званий “інте-лігентц-пріфунг”, то сі мусіли покривати всі видатки при війську, себто платити за харч, купити військовий однострій, платити за ужиття зброї, торністри, за аму-ніцію і за лікаря. Се так заведено, бо з сего привілею могли користати переважно сини аристократії, дідичів і промисловців торговельних, яких сини не раз були не-здібні перейти гімназію і мусіли виступати, а інших ви-ганяли за погану поведінку. Тоді вони брали приватних інструкторів до себе вдома і приготовлялися до такого, як і я іспиту. Кошти сеї науки у них не були великою проблемою, а так само й служба при війську на своїм кошті. Для них 1000 зр. на рік — се була дурниця, бо вони вибирали собі звичайно кавалерію, а тоді не лише себе а й свого коня і “пуцера” (чурю) до нього мусіли своїм коштом оплачувати.

Тому то ся проблема була для мене і мого батька досить трудна. Я мав намір вступити до піхоти, щоб було менше кошту, та все таки треба було числити на найменше 200 зр. на рік при найощадніших видатках. Вкінці батько погодився з тою гадкою і вже наперед підготував і бичка і паючка й дещо збіжжя на продаж, аби було чим мене на цісарській службі рік вдержати.

При кінці травня я вже був у Львові і тут разом з моїм товаришем Зеноном Рутковським зустрінувся в готелі при вул. св. Николая напроти університету. Ми прибули складати "інтелігенц-пріфунг", бо доля нас розлучила 10 місяців тому, а тепер знову звела до одного ліжка і до одного стола при іспиті. Він мені розповів свої переживання за той час, бо він також виступив зі школи, щоб мати нагоду приготувитися до сего іспиту, тому що був в такім самім положенні, як і я. Він мав також нагоду дістатися на село до одного старого діди-ча, кавалера, що жив дуже розкішно і гоїно, виїздив за границю та справляв бенкети, та пияцькі оргії, робив різні інтриги та авантюри а опісля, будучи талановитим письменником, все те списував в новелі, повісті та театральні твори. Рутковський мав бути у нього писарем, за що йому обіцяв добре платити. Так то йому вдалося використати сей період часу і на власну науку до іспиту і заробити пару сот долярів на військове удержання себе, а при тім научився великопанських манер і пити вино замість води, а горілку і коняк замість чаю.

Ми два і ще 6-ох з нами писали іспити через три дні, а крім того деякі предмети питали нас усно. Ми оба перейшли успішно, а з тих шістьох два перепали. Побувши у Львові ще пару днів, ми мали нагоду оглянути місто, а се було для мене незвичайною насолодою, коли я міг ще раз вийти на Високий Замок та відвідати всі ті будинки, які я 4 роки тому відвідував під час вистави. Не забув також пройтися по площі вистави, щоб побачити, як вона тепер виглядає. На моє велике розчарування я побачив лишень кілька будинків на тім місці, а й ті знищені, розвалюються. Тільки павільйон

“Бітва Косцюшки под Рацлавіцамі” ще добре тримався і до нього впускали щонеділі відвідувачів за оплатою.

Зі Львова я поїхав до Перемишля, бо цікавий був оглянути се історичне місто. Тут пробув один день тільки, бо не було що так як у Львові оглядати. Старинний замок, а властиво його руїни я заледве відшукав в ліску між горбками на захід від міста. Ліпше, аби я був його не видів, бо я представляв собі звалища терему колишніх українських князів величавіше в моїй фантазії, як вони були в дійсності. Катедральна церква, Палата єпископа та духовний семінар як і інші камениці в поблизу, а також камениця “Зоря” над Сяном осталися гарними картинами в моїй пам’яті з побуту в Перемишлі.

НЕВДАЧНІ ВІДВІДИНИ ТОВАРИША ПАЛЕНДЮКА

Під вечір я виїхав до Добромиля, щоб відвідати того колишнього товариша й ученика І. Палендюка, що вступив був до монастиря оо. Василян. З потягу я висів в Хиріві а відти пустився піхотою 3 кілометри до монастиря оо. Василян в Добромилі. Вечір був дощевий, дорога болотниста і я вже досить пізно причалавав до брами монастиря і задзвонив. Довго забрало заки воротар появився, а я тимчасом вичікуючи в піддашу, тишився задалегідь, як мій товариш зрадіє, коли мене побачить, як мене будуть монахи гостити, випитувати про різні світські справи, а може часом і старим вином почастують.

Але яке ж було моє розчарування, коли замість відчинити цілу браму, або бодай фірточку, воротар запитав мене через дірку в стіні: хто я і чого хочу. Я йому пояснив коротко, а він мені відтяв ще коротше: — У нас тепер реколекції і медитація і нікому з монахів ані

новикив не вільно цілий тиждень говорити ані бачитися з посторонніми. — Та хай вас всіх чорт побере, — подумав я, але запитав таки чемно, чи не міг би я бути впусканий на подвір'я і десь в якимсь будинку переночувати, бо я мокрий, змучений і голоден та й не знаю куди удатися наніч. Він відповів, що не впусить, бо не можна і радив мені удатися в село — яких півтора кілометра направо віддаленого.

Не було ради і я пішов та довго чалапав в грязюці, заки добився до села, йдучи майже на сліпо, а тільки за голосами собак прямуючи. Поминувши кілька кучок-хатин, я побачив маленьке світельце в одній хатині. Сюди я прямо всунувся відразу до середини, навіть не стукаючи, бо боявся, що перестрашу когось і не пустять до хати. Поздоровивши господаря й його родину, я привітався зі всіми; усів на лаву і прошу їх, щоб мене прийняли наніч та погостили чим можуть а я заплачу грішми. А щоб з'єднати їх симпатію, я розказав, як мене приймали в монастирі. Господиня сейчас принесла оципок (вівсяний коржик) і наляла кисілю до миски. — Іжте, — каже, — як годні, бо ви певно до сеї їди не привикли. — Спробую, голод не пан! Оципок я ще не їв, але чув що се одинокий хліб у бойків, а ваш кисіль — то наша покутська кисилиця, досить знана мені. Так я заїдав сухого оципка аж зуби тріщали, а вренгі розмочив в кисілю і спожив що Бог дав.

При тім господар багато мені отовідав про нелюдність Василяян, а головно братчиків в монастирі. Селяни дуже ненавидять їх і ворогують на них за те, що вони прилучили часть пасовиська і лісу, які громада довго уживала. Тепер вартові, як займуть чиню худобину зі своєї сіножати чи поля, то кажуть велику кару платити а також як кого зі села злапають у своїм лісі, що зайшов збирати суніці, гриби або листя чи ріща, то граблять, б'ють та карають.

Роботи в монастирі на полі немає для селян, бо всяку роботу виконують братчики. А маєток великий, що

вони з тими достатками роблять — Бог святий знає. Побалакали ми до пізна і полягали спати.

Раненько я поспішив до станції, сів на потяг і заїхав до Станиславова. Тут також 1 день забарився, щоб оглянути місто і вночі відїхав до Коломиї. Тут на сліпо зайшов до панства Палендюків похвалитися, як я два дні тому гостив в їх сина в монастирі. Оповів їм про се, що довідався від селянина в Добромишлі про Василяян, але вони не хотіли вірити, що се правда.

На другий день я зайшов до гімназії похвалитися товаришам, що я перейшов успішно іспити у Львові. Вони і мої колишні професори широ мені gratулювали і радили, щоб я сідав незадовго до іспиту з 6-ої кляси, та я сим нібито образився, бо я чувся нарівні з магуристами, хоч знав, що аби перейти всі предмети з 6-ої, то ще добре треба б “кувати” латину й греку, а я вже до науки був зовсім нездібний, бо по тім перемученню вона мені аж обридла. Перебувши кілька днів, я відвідав знайомих і зайшов до Божемського, який мене широ вітав, gratулював і гостив. Шукав роботи по канцеляріях, але не міг дістати і тим знеохочений повернувся додів.

Незадовго зголосився я перед асентерункову комісію і був прийнятий до піхоти. Вправді дали мені нагоду вибрати собі регімент, який я схочу та при тім радили вступити до оборони крайової (ландвер), яку в тім часі формували і запевняли мене, що при нових частинах буду мати ліпшу нагоду до авансування і ліпшу повагу ніж при старих регіментах інфантерії. Я радо згодився, знаючи наперед, що сей регімент стояв у Львові і мене життя та видатки менше будуть виносити, як деінде. Мій товариш Рутковський вибрав собі 24-ий полк інфантерії, також у Львові, і ми знов мали нагоду зустрічатися вільним часом.

ОДНОРІЧНИКОМ ПРИ КРАЙОВІЙ ОБОРОНІ

У вересні сего року я отримав виклик з військової команди, щоб на першого жовтня зголоситися в касарні крайової оборони при бул. Зиблікевича і принести та згори оплатити 185 зр. за харч та за винаймлення зброї і вживання інвентаря. Близьку мав мати свою і весь туалет. Того літа під час вакацій я, як звичайно, помагав на полі: возив сіно і снопи а часом виїздив до Снятина на деякі збори, сходини та фестини. Не раз заходив до читальні та давав відчити а часом ішов на толоку. На забави чи на весілля не любив ходити. На селі найбільше товаришував з Ів. Харуком, С. Копчуком, що також ходили до гімназії і з Равлюком з Орельця. Коли прийшов час іти до війська, я попрощався з родиною і знайомими, забрав 200 зр. і свої речі та й поїхав до столиці служити “Найяснішому Панові”. Тут мене приділено до звичайних рекрутів і я мусів через два місяці робити вправи (зецерувалися) на майдані стрийським (де колись була вистава) та загартовуватися до твердого військового життя. Розуміючи добре німецьку мову, я команду відразу сприйняв, але з гімнастичними вправами, з маршем і з вправами карабіном мені не дуже йшло легко, бо від маршу ноги дубіли і боліли, торністри в’їдалися в плечі, ремінний пояс з багнетом і патронташом (ремінна скринька на набої) гризли клуби, а тяжкий “гвер” (кріс) оббивав плече, а врешті тяжкі, тверді чевевики глодали ноги.

Та згодом я привик до муштри і був вдоволений, ліпше як колись Шевченко в Оренбурській кріпості. По двох місяцях всіх однорічників з сего періменту покликали до школи кадетської, званої *Offizier's Aspiranten*

Schule, себто військової школи, що мала виховувати старшини. Директором школи був капітан Новак, чех; офіцер вправ лейтнант Шлезінгер, військової техніки оберлейтнант, якого ім'я вже забув. Ми училися 6 предметів і мали чотирьох інструкторів, а було нас 32-ох аспірантів. Щодня ми мали гімнастичні вправи а раз в тиждні головні вправи ("марш-ібунг"), коли ми разом з цілою бригадою мусіли відбувати довгі марші по 6-8 годин снігами серед тріскучих морозів з вагою до 75 фунтів.

В школі ми вибули 6 місяців і при кінці науки нас поробили четарями — капратями в травні і назад порозсилали до компаній по касарнях, щоб ми тепер мали нагляд над четами ("цугами"), що їх нам під команду назначено. По двох місяцях таких вправ нас пороблено хорунжими (фельдфеблями) і ми знов повернули до школи, але зараз таки незадовго вибрались ми під проводом двох офіцерів в гори стрийського повіту робити фотографічні знімки та рисувати мапи з сего терену. Так ми скитались в тих околицях через два тижні, рисуючи мапи з найменшими подробицями, будували та розміщували табори, але тільки в помірах на землі і на папері, копали шанці (окопи) для оборони, печі в землі до печення хліба, копали лятрини (канали), фільтрували (перечищували) смердячу воду з багна, щоб була придатна до вжитку.

По скінченні сих військових і воєнних вправ ми знов повернулись до Львова до своїх касарень а за кілька днів вирушили на головні маневри, що відбувалися в Брідськім повіті, в яких цілий корпус брав участь.

НА МАНЕВРАХ

Маневри тривали три тижні і ми через цілий той час день і ніч перебували на полі. Вешталися то вперед, то назад, то вправо, то вліво, то йшли, то бігли, а часом лежали годинами в збіжжях та крилися в галях. Їду діставали з польових кухонь часом на час, а часом цілий день маршували без обіду. При кінці маневрів трапилося, що офіцери і однорічники були закватировані в монастирі оо. Бернардинів в Підкаменю на кілька днів. Тут ми мали добру гостину, бо монахи не жалували нам смачних страв і всякого добра. Водили нас в підземелля та показували в катакомбах кістяки і моці колишніх князів, лицарів і шляхти, що спочивали в дорогих мідяних трунах зі зброєю при боці. Місцями лежали трупи кұшами одні на других, а під дзвіницею в пивниці знаходилася велика купа людських костей і людських черепів. Недалеко сего монастиря в сторону на північ стоїть на рівнім полі на самоті величезний камінь-скеля, величиною стіжка на 25 стіп високого, а яких 60 стіп обводу. Люди оповідають, що його чорт приніс звідкись, щоб ним “кляштор” розторощити, але коли над ранком когут запіяв, то він камінь кинув де є, а сам щез.

По повороті з маневрів ми, однорічники, були підвищені до ранги кадетів і були обдаровані мідяними медалями на пам'ятку 50-літнього ювілею пановання австрійського цісаря Франц Йосифа I-го і розпущені домів. Так я при кінці 1899 року вже був на волі, позбувшись військових обов'язків, які мені стільки страху і клопоту завдали через два роки і перервали шкільні студії.

Тепер я міг свобідно віддихати, радіючи, що я знов став цивільним горожанином, бо мені стан військовий

чомусь дуже був не до смаку. Я ненавидів військових старшин за те, що вони так вивищалися понад цивільних горожан, жили зовсім безжурно і не мали жадних ідей, хіба тільки бути бутними і гордими. Не мали ні відчуття, ні серця, ні милосердя і не раз за марну дурницю знущалися безпощадно над сотками і тисячами нещасних вояків-рядовиків. Суворі дисципліна, безумовна покора і послух, гостра кара і переслідування, все сіре одноманітне життя аж надто мені остогидли і я не мав найменшої охоти оставатись при війську для кар'єри, хоч перед тим припускав можливість остатись при війську настало і зажити безжурним життям. Однорічники мали нагоду авансувати й в цивільнім стані аж до ранги капітана і були обов'язані зголошуватися щороку на 1 місяць до вправ літом під час маневрів.

ПОВОРОТ З ВІЙСЬКА

При відході з війська я мусів придбати собі офіцерську уніформу і плащ та шаблю, коли вертав до дому на урльоп і се коштувало мене коло 100 зр. Мої шкільні товариші вже були тепер у 8-ій класі гімназіяльній і пригтовлялися до матури. Після того первісного пляну і я повинен був се робити. Треба було повторити всі ті предмети, які я перейшов 2 роки тому і доповнити їх грекою і латиною, яких я з трьох останніх років і не зачіпав, а коло чого треба було таки добре пріти, щоб бути певним щодо успіху при матурі. Та, на жаль, мені відпала охота до науки сим разом, бо я все питав себе, яку користь в житті принесе мені те знання, яким нам професори забивають голови, а потім нема з чого жити, бо посад не вистачає для всіх, а ті, що їх не можуть дістати, стають гірш безрадні, як прості невчені люди. Я став серйозно застановлятися і плянувати, яку кар'єру

собі вибрати, щоб осягнути свій ідеал, а то бути особисто незалежним, доробитися багатства і слави і стати помічним в боротьбі за краще життя пониженого і використовуваного бідного українського населення, селян і робітників.

Коли як коли, але в тім часі, останніми роками, пригнічені маси народу зачали прозрівати і непокоїтися по всіх просторах східної Галичини. Під впливом патріотичних провідників націоналістів, а особливо радикалів і соціалістів нарід почав будитися з вікового сну, організуватися в політичні партії для виборення собі прав і кращої долі, проголошувано страйки, ведено агітацію, ухвалювано протести, висилано різні делегації то до Львова то до Відня і ведено завзяту боротьбу з чинниками державними і урядом. Перед вела партія радикальна з Франком і Павликом на чолі, як ідейними провідниками, д-ром Трильовським, активним організатором, а йому до помочі виступило сотки свідомих селян майже в кожному селі, як Іван Харук в нашім селі, Дм. Солянич в Устю, Іван Сандуляк в Карлові, Василь Чернявський в Волчківцях, Н. Равлюк в Орелці і т. д. Політичні віча не переставали, демонстраційні походи не вгавали, організовано Січі, які робили різні вправи для попису в маніфестаціях і для рятування села в разі погару.

Уряд і жандармерія на наказ староств старались стримувати і переслідувати сей рух і часто переводжено арешти, допити і карано провідників та учасників розрухів. Не раз під час виборів приходило до бійки, до кровопролиття, що не одному і смерть спричиняло. Уряд був упертий, а населення старалося його зламати в конституційний спосіб та не мало на се сили і засобів, бо не зовсім було свідоме і зорганізоване та здисципліноване. Се була малосвідома маса, що відчувала гніт і переслідування і кидалася на всі сторони шукати виходу зі свого тяжкого положення. Були тут ідейні, щирі народні робітники, але не бракувало й хрунів-зрадників, панських наймитів - польських підлизників, жидів-

ських “Іванів” та москвофільських рубльохапів. Найбільша боротьба велася між народовцями, радикалами й москвофілами, з котрих перші йшли з урядом на компроміси і були помірковані, другі відносилися до уряду наскрізь ворожо, а треті були прислужниками уряду і донощиками, а їх обличчя і симпатії були звернені в сторону “матушки Росії” і “батюшки царя”. Між собою ті три фракції зводили безпощадну боротьбу і компромітували одні других перед урядом та деморалізували загал. Та мимо того впродовж 10 літ активної діяльності українське населення східної Галичини змогло вибрати около 30 своїх народних послів з тих трьох груп до обох парламентів у Львові і у Відні.

ІНФОРМАЦІЇ ПРО КАНАДУ

В боротьбі за хліб насушний населення з сіл шукало зарібків за границею в Румунії, в Німеччині, середняки взялися до викупу і парцеляції панських ґрунтів, а відважні почали емігрувати до Америки при кінці дев'ятнадцятого століття. До нашого села приходив американський часопис «Свобода», який уряд заборонив читати в Галичині і жандарми його відбирали у людей і арештували їх за розповсюдження. Той часопис я не раз читав і він мене скоро заінтересував Америкою. Я вже чув і про еміграцію до Канади, але не мав про се достатніх інформацій. Тому я написав до корабельної агенції Моравця в Гамбургу, а також і Карльсберга в Антверпені, щоб мені прислали малю, брошури і часописи з Канади німецькою мовою, бо я інтересуюся іміграцією до Канади. В короткім часі я отримав з еміграційного бюро у Львові грубу пачку всякої літератури, яку я взявся пильно студіювати і вона скоро заповнила мій ум. Між брошурами мовою німецькою, поль-

ською і англійською була одна українська, написана д-ром Олеськовим, що в 1895 році звідав і описав Канаду. Я її прочитав родичам і знайомим з нашого села, а крім того багато перечитував та пояснював образки з брошур інших видань. Про еміграцію до Канади й Америки говорили голосно люди на ярмарках, на торгах, по шинках і на празниках. З багатьох вже сіл поїхали перші звідуні на пробу до Канади і писали про сей край листи до своїх родин і хвалили се Ельдорадо.

Мої два шкільні товариші з Березова, а то Іван Бодруг і Негрич разом з Юрієм Сиротюком з Балинець виїхали також до Канади торік, і я, діставши їх адресу, написав до них по інформації. Рух поширився по всіх селах, охота до еміграції зростала з дня на день. З нашого села без довшого надумання поїхали дві родини — Леся Порайка і Николи Грегоращука сеї весни.

Коли й мої родичі набрали охоти також до еміграції, тоді й я рішився (як я говорив) на сей карколомний крок і сейчас замовив собі з Гамбурга підручник німецько-англійський і словник для науки англійської мови. Коли рознеслося, що мої родичі і я з ними збираємося їхати до Канади, то наша хата за тиждень стала немов центром еміграційної гарячки і інформаційним бюро.. Я писав всюди за потрібними інформаціями і давав їх заінтересованим. Отримував різні листи від наших людей з Канади і їх переховував та читав декому. Я вистерігався як міг, щоб не звернути на себе уваги жандармів, знаючи добре, що їх обов'язком було спинювати масову еміграцію і переслідувати та арештувати агітаторів. Тому я укривав всяку компромітуючу кореспонденцію довірочно на випадок, коли б жандармерія прийшла несподівано в гості і зробила обшук і хотіла мене арештувати. Мій батько по довшій розвазі постановив продати весь маєток і з цілою родиною виїхати до Канади, бо казав, що коли бідні, які там заїхали, вдоволені що мають подостатком доброї землі, сіна і лісу та кілька бідують тому, що не мають чим цю землю обробляти, то якби то привіз зі собою одну-дві

тисячі долярів, закупив відповідний інвентар, худоби, коней і машинерію, то стояв би ліпше від дідича, бо там усе родиться і нема ані податків, ані військової служби, ні жандармів, ні “здикутників”. Рай, тай годі! А що скучно в початках між чужими, то се байка, бо як нас багато разом приїде, то заберемо собі землі при купі, зробимо село, заведемо всі такі самі порядки, як тут маємо і добре нам буде. Сі погляди є впоїв в голову свого батька, а він сею філософією всюди пописувався, бо я боявся з ким-будь одверто говорити, щоб мене не арештували за агітацію, а тільки казав, що як родина поїде, то може й з ними поїду, аби їх через чужі краї перепровадити і самому подивитися на той рай Канаду. Мені все здавалося, що мені не видадуть пашпорту тому, що я рахувався вже офіцером в резерві, або з другої причини, щоб я не опинився в Гамбургу і звідти не організував еміграцію з Галичини. Ціна “шліфкарти” в тім часі виносила 80 дол. (200 зр.) за дорослу особу і можна було брати пакунків на 150 фунтів ваги з собою.

МАТЕЙЧУКИ З ТУГЛУКОВА

Коли мій батько розголосив свій замір емігрувати до Канади і проголосив своє господарство з 15 моргами землі на продаж, вістка рознеслася по цілім повіті, що багач з Тулови Зварич їде до Канади, то сею новинкою заінтересувалися заможніші газди з сусідних сіл та й стали приходити майже щодня, то свіжі розпитувати та розвідати. До сего часу виїздило майже незамітно по кільканадцять осіб з повіту і то в більшості бідняки, такі що заледве на дорогу встарали або позичили грошей, а з багатих нікому таке дурне й до голови не приходило.

Пригадую собі одну подію в тім часі, яка розславила Америку по цілім Покуттю. З села Туглукова, Снятинського повіту, десь мав виїхати кільканадцять літ тому назад якийсь Матейчук з родиною до Америки. Поїхав і пропав там, що й вістки від нього ніхто не знав, бо знать, був неписьменний і не було кому листа написати. Аж за кільканадцять літ прийшла вістка від австрійського консуля в Америці до старости в Снятині, щоб розвідати, чи є яка родина Матейчука в селі Туглукові, бо в Америці померла багата їх кривнячка і залишила великий спадок, а не має тут жадної родини. Доходженням зайнявся один адвокат з нотарем в Заболотові і по довгих переслуханях та доводах віднайдено в селі кілька осіб родини Матейчуків. Списано документи і переслано до Сполучених Держав і за пару місяців отримано около 100 тисяч долярів, — так люди говорили. Половину з сих грошей взяли консул, адвокат і нотар, а половину розділили щось між 6 дорослих і двох малолітних кривняків, в пропорції їх посвоячення.

Гроші сі припали бідним селянам, що до сего часу тяжко заробляли на життя, аж тут нараз, мов з неба, впала на них спадщина-дурничка, про яку їм і не снилося. З великої радості мало не побожеволіи, а зчасом зачали справляти великі гостини, та напоювати людей з цілого села. В сільській коршмі не ставало місця, бо Матейчук, як не один то другий, “трактували” наперемінну хто попався, а напившись добре, роздавали навіть п’ятками гроші. Нарід величав їх і хвалив, що вони такі щирі та грешні, що хоть збагатилися, то не цураються своїх знайомих і приятелів. Оповідали, що один із них, віком найстарший, цілу осінь і цілу зиму не виходив з коршми Піня (Pinkas) в Заболотові і всім там фундував, хто навернувся, а одного разу як упився добре, то закомандирував на арендаря Піня: “Мой паршеку, приведи мені свою голу жінку, аби стала передомнов “гаптах”, маеш сотку! Жид взяв 100 зр. і зашварготів щось до своєї жінки в алькирі, по хвили вона відчинила двері і станула в дверях гола, обернена задом до п’яного мужика. “Киртайх!”* — крикнув старий, та вона замість обернутися, зачинила двері і сховалася в своїй кімнаті.

Такі то дурацтва витворювали американи Туглуківські, що за одну зиму прогайнували не тільки тисячі спадку з Америки, але в додатку втратили і свій мізерний маєток, що перед тим мали, втратили честь і здоров’я, бо один з них повісився, один окалічив, один пішов в жебри. Тому то й люди, видячи такі наслідки, пояснювали собі, що ті гроші походили з грішного “предприємства” в Америці й одні казали що емігрант Матейчук ограбував мільонера і став багачем, другі що його жінка з дочкою з проституції сі гроші набули і через те вони самі і їх ціла родина пішли марне зі світу. Для двох малолітків зложено гроші до каси ощадности, а виплачувано їм тільки проценти на їх виховання. За готівку мали купити для них, як доростуть, поле. Сю історію я навів тільки в скороченню, бо про Матейчуків

* нім. — Обернись!

довго говорили, малі й великі, різні чударнацькі оповідання. Фантазія селян багата, то чого ж не могли б повидумувати або поперекручувати, аби новинки все були свіжі.

Я СТАВ КОРАБЕЛЬНИМ АГЕНТОМ

Я нарешті дочекався листа від Моравця з корабельної лінії в Гамбургу, в яким він згодився порохувати мене по 5 золотих ринських за кожну родину на моїй шіфкарті, або загально беручи, як я приєднаю 16 родин, тоді поїду даром, а що повище, то по 2 зр. від дорослої, а 1 зр. від малолітньої особи. Перестеріг мене, аби бути осторожним перед жандармерією, щоб я не уходив за агента і не писав зчаста листів. Я розумів се добре й без його поради, і був дуже осторожний.

Коли мій батько продав вже кілька моргів поля, ми зробили подання по пашпорти, один для нього з родиною, а другий осібний для мене, бо я не міг бути емігрантом сталим, а тільки на один рік дістав відпустку, щоб родину відпровадити, примістити і назад вернути. Я на все годився, аби лиш удалося виїхати за границю, а тоді бувай, як звали! Люди, що приходили до мене радитися, діставали коротку відповідь: "Коли ми їдемо до Канади, то знать, що там варта їхати і жити, а хочете їхати в компанії з нами і бути безпечними в дорозі, купуйте шіфкарту в Моравця і будьте готові в дорогу з початком березня (бо умова була, що емігранти з Покуття, які з початком березня прибудуть до Гамбурга, се бизнес з моєї руки). Я не є жадним агентом від шіфкартів, нікого не заохочую, ані не вербую до Канади. Їдете зі своєї охоти, то добре, а ні, то ні! В дорозі з нами не буде жадної біди, я за все обстану, де треба.

В часі різдвяних свят 1900 року до нас приходили щораз то свіжі люди, та я для безпеки забрався до Коломиї попрощатися з товаришами та замовити собі дороге нове убрання і плащ з найліпшого чеського сукна за найменше 200 зр. В Коломиї побув майже два тижні, бо то годі було так скоро розпрощатися зі своїми товаришами і професорами. Всі вони дивувались, що я здурів таки на правду, як то вони пророкували мені два роки тому назад, коли я учився так нагально, що зробив 3 кляси за один рік. Отже, тепер сповнялося їх сподівання. Здурів, бо їду до Канади, де тільки темні бідні люди їдуть в зарібки, де самі англійці, яких мови трудно навчитися, де вічні льоди та буйволи, індіяни та ескімоси.

Слухав я їх і сміявся добродушно з їх тверджень і несвідомости про речі, про які не мали поняття. Я їм пояснив, що Канада се колонія Англії і там в першій мірі буде свобода, добробут і кар'єра, не лиш для мене, але всіх трудолюбивих мешканців. По-англійськи я вчуся пильно і легко мені приходить, бо знаю латину й німецьку мову. Там я за 10 літ зроблю більшу кар'єру, як тут міг би за 50 літ. Наша еміграція з Галичини за пару літ так зросте, що там заселять таку велику колонію, як ціла Галичина і що тоді той нарід варт буде без провідників, без своєї інтелігенції, без опіки і поради. Чей же мені легше і скорше прийдеться приноровитись до обставин, як сим невченим селянам. Я багато їм оповідав про все, що знав, бо я тут безпечний в Коломиї перед оком жандармів і не мав страху перед донощиками. Вони слухали мене й одні завидували, що я введовзі буду мати нагоду відвідати різні чужі держави, бачити цікаві краї і міста, переїхати Атлантийський океан кораблем, а потім в Канаді подорожувати непрохідними горами і степами, і колонізувати українських емігрантів. А другі знов сміялися, кажучи, що я, діставши морську хворобу, запишу на кораблі і викинуть мене на поживу людоїдам морським, а ні, то як опинюся між індіанами, то сі як мені не злуплять шкіри з голови, то помалюють

мене, уберуть в корону з піря і зроблять своїм ватажком. Та я собі з сего не робив ні страху ні розваги, а мав свою незмінну рішучість і постанову і нікого не хотів слухати, щоб він не говорив, або радив.

ПРИГОТУВАННЯ ДО ЕМІГРАЦІЇ

Покінчивши свої орудки і накупивши потрібних речей на дорогу та дещо книжок, розпрощався зі своїми друзями в гостинниці Народної Торговлі, я повернувся домів, де застав багато людей, що щораз частіше заходили, щоб набутися разом з родинами і знайомими, бо незадовго прийдеться розставати з ними навіки. До нас сходилися ті передусім, що виїздили та обговорювали справи, що відносилися до приготувань в дорогу, — що брати зі собою, як пакувати й адресувати, аби не пропало в дорозі. Чи перебиратися в ленки, чи їхати в народнім строю і т. д. Я домагався, щоб ті, які хочуть їхати з нами, всі були перебрані по-міському, а не виставлялися на сміх між чужинцями. Господарських і хатніх речей не радив брати, бо знав що в Канаді буде всього подостатком і то все ліпше, як звідси можна взяти. Коли так вже переговорять все важне і потрібне, тоді переходять на звичайні балачки про минувшину, про свою недолю та клопоти, а нарешті затагнуть якусь сумну пісню і всі гуртом в плач, як на похороні. Найчастіше співали сю сумну пісню:

На чужині загибаю, марне життє йде,
За родинув споглядаю ах деж она де?
Ах, мій Боже милостивий, верни м'я домів,
Най почую ще раз милий звук родимих слів.
Там то красше сонце світить, де родимий край;
Там то лекше вітер віє, там то щастє, рай.

Тож туди м'я гадка тягне то й не маю сна,
Поки серце не поляже, не усхне слеза.
Ах ви села наші рідні, коли ж знов до вас
Повернемось і щасливі будем мріти враз:
О розкошах і радості любой вітчизни,
Не вернуться вже ніколи садочки весни.
Як маються повернути, скажіть ми, скажіть,
Бо розпуді і печали ніт поради — ніт!

Деякі з присутніх домагають патетично захриплими голосами пісню до кінця, а інші схлипують, ридають і мліють з жалю і болю на гадку про розлуку з рідним краєм.

Щоб привернути рівновагу між зібраними, хтось з завзяттям затуляє радикальну:

*Який то вітер сумно грає
Від Сану, Прута до Карпат!
Яке то диво виглядає
Із тих нужденних хлопських хат.
Гей же враз, гей же враз, гукнемо!
Щоб і сліпі нас пізнали!
Ми є ті, що вас всіх кормимо!
За всіх вас терпимо!...
Ми руські хлопи, радикали,
Що звергли темноти ярмо.
Ми ті оферми, ті рекрути,
Гарматне м'ясо на війну,
Котрих неволя, буки й пута
Женуть за море в чужину!...
Гей же враз, гей же враз, гукнемо і т. д.
Ми ті, що гнулися, як лози,
Були покірні як вівця,
Котрим недолі гіркі сльози
Єще не доїхали кінця!...
Гей же враз, гей же враз, гукнемо і т. д.*

Гучна арія сеї революційної пісні немов би підбадьорувала сумних співаків, а нарешті всі затуляють гучними голосами:

*Не пора, не пора, не пора
Москалеві, ляхові служить.
Довершилась України кривда стара,
Нам пора для України жить.
Не пора, не пора, не пора
В рідну хату вносити роздор.
Най пропаде незгоди проклята мара,
Під України єднаймоє прапор!*

А на самім кінці, розходячись, співали “Ще не вмерла Україна...”, а закінчували словами: “Запануєм і ми, браття, у чужій сторонці”.

Хоч я дуже противився і забороняв, щоб емігранти з нашої компанії запивалися, а поводитися тверезо, то мимо того дуже часто принесуть собі бодай малу бочівочку та й вип’ють, аби горе розігнати та й тугу прибити.

Дні минали скоро, поле і рұхомости продавали й купували одні в других, годилися, запивали, ішли до контрактів, вибирали пащпорти, наймали слұжби та справляли обіди за померших, деякі женили або віддавали дітей на відході, інші ходили до візит лікарських і лікувалися, а жінки напікали хліба та сушили сұхарів на дорогу.

І ось прийшов день 3 березня 1900, коли мали всідати на потяг в Видинові о 2 години по полудні. Ми тої ночі майже не спали, бо ціле подвір’я залягла велика маса народу: одні з цікавості, другі, щоб востанне побачитись, поговорити та розпрощатись. Ми пакували речі, перебиралися по-шляхетськи, набирали їди на дорогу, зашивали гроші в пояси та спідні сорочки а нарешті всіли на підводи і рушили зі села.

ОСТАННЄ ПРОЩАННЯ

Нараз хтось вдарив у дзвони коло церкви і рознесли сумні тони “по-душi” немов під час похоронів. Жінки заголосили сумними голосами: “Братчики, голубчики, куди ж ви си вибираете. Сестрички-зазульки, чому ви нас лишаєте? Не покидайте нас рідненьких, бідненьких! Та не забувайте ж родичів стареньких”.

Майже ціле село, від найстаршого до найменшого, вийшло над гору і довго стояли; провозжали нас очима, аж доки ми не переїхали вбрід ріку Прут і опинилися в сусіднім селі Видинові, де нас рівнож вижидали і стрінули селяни, які провозжали до залізничної станції. Тут ми вже застали сотки народу, що провозжали своїх з інших сіл і одні балакали, інші прощалися і плакали, а деякі запивалися в недалекій корчмі. З’явилися й музиканти, сподіючись щось заробити при сій нагоді та пригравали то сумні, то веселі мелодії.

Коли наближалася пора приїзду потягу, я станув на возі коло станції, щоб востаннє попрощатися зі всіма: Тисячі народу оточило нас около півтора сотні душ емігрантів, які стояли в середині товпи.

“Дорога Родино, Приятелі, Краяни! Отсе я, можливо, вже востаннє прощаю вас від себе і від моєї рідні і ваших знайомих. Прощайте нас в далеку дорогу та не забувайте нас. Ми вам торжественно обіцяємо і присягаємо, що ми за вас до смерті не забудемо. Ні, ми ніколи не годні вас, дорога наша родино, позабути. Ми все будемо молитись до Всевишнього, щоб він змилосердився над вами і післяв вам щастя, долю та крапці гаразди як сі, що нас з рідного краю виганяють. Ми вибираємося, щоб вам більше місця зробити, щоб ви мали на чім доробитися, бо всім нам стає затісно. А світ широкий, вільний і нам усміхнулася доля шукати кращо-

го щастя. Просимо і благаємо вас прощайте нас в щасливу далеку дорогу, в далекий світ за широке море та за сині гори. Моліться за нас, щоб ми щасливо всі прибули до тої обітованої землі, куди ми забажали. Жийте в згоді і любові, рятуйтеся, як можете, організуйтеся, тримайтеся разом і борітеся спільно, а поборете ворогів своїх. Отже, ще раз прощайте нам, дорогі наші брати і сестри, любі наші родичі і діти, наші щирі приятелі і сусіди, фаміліанти і знайомі. Прощайте наші рідні хатки і села, наша рідна земле, яку ми потом, а наші батьки кров'ю зросили. Прощай нам срібний Пруте і ти широка долино, і ти стрімка Уруте, бо вже вас більше не побачимо. Прощайте всі присутні і тримайтеся кріпко і мужно...

Більше не міг говорити, бо жаль стиснув серце, полились рясні сльози і я заплакав "як баба". Тим більше, що я був сильно зворушений плачем та риданням оточуючих осіб, бо деякі мов божеволіли, рвали собі волосся на голові та ламали та розкидали руки, друкі половилися за шиї, цілувалися, мов малі діти, а ті, що стояли коло мого воза, товкли головами до полудрабків, а посол Іван Сандуляк з Карлова ударив головою так сильно до колеса, що аж кров полялася. Він, сердега, пробував також дещо сказати і попросити нас та не ставало йому ні сил ні слів, щоб міг свої почування висказати; сказав тільки, що таких зворушюючих, трагічних сцен він ще в своїм житті не бачив і не переживав, і на сім урвався його голос і застряг в горлі... Настала велика метушня серед товпи, бо на станції задзвонив сигнал надходячого поїзду, що мав за одну мінуту надїхати на перон. Вже востаннє прощалися та цілувалися перед розходом навіки родини з різних сіл і всі родини емігрантів посунули перед станцію, несучи клунки і пакунки, а мами ведучи за руки дрібні діти. Потяг надїхав, свиснув і став, а наші пустились товпою до середини, щоб зайняти місця, думаючи, що місця не вистачить і хто не влізеться, той певно мусить залишити.

З ВИДИНОВА ДО ЛЬВОВА

Коли кондуктори побачили таку силу пасажирів на раз, зорієнтувалися, що не буде досить місця в звичайних вагонах третьої класи, візвали кільканадцять осіб, ліпше вбраних, щоб ввійшли до 2-ої класи, але мусять доплатити дещо. Я заохочував декого, та не хотіли. Але коли напакували скільки влізлося до вагонів третьої класи і позачинювали двері, зчинився пекольний крик в потягах і на дворі, бо розлучені родини, коли одні були вже всередині, а другі стали надворі, гадали, що вони вже розходяться навіки. Я вмівався між кондукторів і пояснив їм в чім діло, та вони не звертали на мене найменшої уваги а закликали до оставших на землі: "Хто хце ехаць тим поцьонгем, нех сяда до другої класи, а хто не хце, нех зостане на мейсцу!"

Я пояснив чоловікам, щоб сейчас сідали де кажуть, а жінкам всередині, аби не журилися, бо в Коломиї всі зійдуться разом. За мінуту всі були всередині, потяг рушив а вікна аж тріщали від людських голов та рук, звернених у сторону оставшої товпи. Нараз, мов на команду, рознісся сумний плач і ридання по вагонах. Кондуктори товклися, мов біси по пеклі та тручали емігрантів і малих дітей набік з дороги. Коли зайшов один до другої класи, то я просив, щоб брав доплату від нас тільки до Коломиї або, в данім разі, бодай лиш до Станиславова, а там най би нас разом зібтали до вагонів третьої класи. Він мені відтяв: — Пан мі нема диктоваць, як які директор колейови; я знам цо мам робіць. Тоді я сказав, цо ми доплачуємо надвишку тільки до Станиславова і коли потяг став в Коломиї, я зайшов там до начальника станції і пояснив йому справу, а він сейчас зателефонував до дирекції в Станиславові, щоб нас там ліпше розмістили, цо й сталося.

ЗІ ЛЬОВОА ДО ГАМБУРГУ

Ми приїхали до Львова вночі і нас забрали корабельні агенти до одного дешевого готелю на короткий відпочинок а другого дня перевели лікарські оглядини і завантажили до потягу і вислали без пересідань аж до Осьвенціма на границі Австрії і Німеччини, де нас ще раз поліційна влада мала переконтролювати і там ми муііли затриматися і пересідати в німецькі потяги четвертої кляси. На сім потязі їхав з нами невідомий нікому тайний поліцай, випитував дещо людей, з котрого села їдуть, скільки душ і хто їх намовив їхати до Канади.

Йому відповідали, як знали й хотіли, та він все мав мене на оці, що я поводжуся з людьми немов агент, бо я часто дещо радив, в яким будь клопоті. Нарешті вже під Краковом він підійшов до мене і заявив, що йому деякі люди сказали, що я є їх агент і він в імені права арештує мене і що в Кракові мушу з ним піти на поліцію на переслухання. Я чувся заклопотаний, але не втратив відваги і бадьорости. На станції в Кракові сказав родичам, що я мушу тут зайти до Дирекції колієвої і коли б я спізнився до сего потягу, то я дожену їх або в Осьвенцімі або у Вроцлаві в Німеччині. Поліцай взяв мою валізку і завів мене на поліцію, де я думав скоро і легко виправдатися, тим більше, що я не мав компромітуючих паперів при собі тільки гроші. Він лишив мене на постерунку, бо головного команданта не було тоді в канцелярії, а був тільки вартовий поліцай. Се вже було пізно вечером і я мав нагоду з вартовим говорити та розповів йому про весь клопіт, в який я невинно попався. Він дуже радо слухав і нібито симпатизував зі мною, та й сказав мені, що мене перетримають пару днів, будуть телефонувати до староства і до поліції в Снятині

і як не буде там ніякого закиду ні провини, то мене випустять і поїду далше. Я йому пояснив, що я маю свій недавно виданий паспорт, що свідчить, що я виїхав законно. Він розсміявся і відтяв, що в тім саме річ, чи я маю паспорт власний чи чужий і чи виданий старостою чи підроблений, бо й таке часто трапляється. Чому ж якраз мене вчепився доходити, коли там було до 200 емігрантів, — спитав я. Відповідь була, що мій інтелігентний вигляд і убрання сему вина. Прості емігранти задурні і забоязливі до такої роботи. Та мені все таки здавалося, що я попав в лапку нахабности польської поліції і мене тільки затягли сюди, щоб використати. Набравши відваги, я одверто запитав: Щоб то коштувало аби я міг втечи сеї ночі, всісти на потяг і виїхати за границю. Мій сторож нащурих вуха, натягнув обличчя, потер пальцем по під ніс, та й виспівав півголосом: “двадзєся гульденуф”. — Тож, згода, бо я знаю, що мене випустять, але можу спізнитися до корабля а й родина буде в страху, що зі мною сталося. — Тільки ж гляди, щоб се не була нова лапка на мене і щоб я не відповідав за се, що я підплачую вартового і за се не стягнув заслуженої кари на себе. — Не журися, пане дзєю, се нам не перший раз. Давай гроші, а я тебе виведу бічними вулицями просто на дворець, а там сідай за годину на курієр до першої або другої кляси і на рано будеш у Вроцлаві в Німеччині, а там ти вже зовсім безпечний.

Як склалося так і сталося. Я на станції взяв першої кляси білет і як граф переїхав границу проклятої Австрії і почувся на волі. Висів у Вроцлаві і на станції довідався, що галицькі емігранти затрмиані в Оломунці для контролі і прийдуть аж вечером. Так я мав цілий день вільного часу оглянути гарне чистеньке і чепурне німецьке фабричне і торговельне місто.

Вечером прибув німецький потяг з чотирма вагонами четвертої кляси, наповненими нашими емігрантами. Я прилучився до гурту на велику радість родини і знайомих, бо вони боялися, що мене завернули від грани-

ці або арештували. Я їм оповів свою пригоду і як я викупився з засідки, бо се все, що сталося зі мною, то було справжнє нахабство і здирство. Мене мали право затримати на допити, але як я схотів викупитися, то чому ж не мали злакомитися на гроші і справа ясна. Однак для мене особисто був се болючий удар, бо я не тільки викинув 20 зр. на окуп своєї свободи, але крім того поніс велику шкоду, бо під час пересідання в Оломунцу пропав мій куфер з книжками, речами і убранням та військовим уніформом і шаблею, що все разом вартувало понад 300 зр. Я спочатку не журився, бо думав, що зателеграфую з Берліна і куфер ще на час прийде до Гамбургу, зважаючи, що він залишився в вагоні, або в магазині, тоді як пересідали наші на німецький потяг, при чому кожний переносив свої манатки, а про мій куфер ніхто не дбав.

В ГАМБУРГУ

В Берліні ми затрималися пару годин і поїхали просто до Гамбургу, де висіли другого дня рано і закватировалися в наймленім, коштом корабельної компанії, готелі. Тут ми мали ждати 3 дні на від'їзд корабля і мали нагоду докладно оглянути місто, хто хотів і був до сего цікавий. Я аж тут почувався безпечним; сказав, що я готов їм служити за перекладача і провідника, де кому треба, бо се чужий край і їм небезпечно відходити або йти в місто на закуп, аби їх не оциганили, або навіть не ограбували, як се часто траплялося. Жидів і тут так повно, як і в Галичині, а навіть є тут багато галицьких жидків, що зайшли нароком аж сюди, щоб з дурного галицького "гоя" і тут навздогін дещо вициганити і вдерти.

Насамперед ми зайшли до головного бюро Моравця, що був агентом Hamburg - Amerika Linie і тут доплачували свої шіфкарти та поміняли австрійські золоті ринські на канадійські та американські долляри, які нам виплачували в банкнотах і в золотій валюті. Опісля всі перейшли до магазинів пізнавати і провірювати, чи є всі ті великі пакунки, що їх зі шматтям, одежею та різними знаряддями вислано фрахтом наперед. Я зачав розпитувати чи нема мого пропавшого кюфра і його не було. Тоді я ще раз зателеграфував і зарядив точне пошуківання та наказав, що як знайдеться, аби вислано до Вінніпегу. Коли вже залагоджено всі справи з емігрантами в бюро і в магазинах, заряджено лікарські оглядини і контролю пашпортів, а по сім всіх завели назад до готелю.

Аж тепер доперва я мав час і нагоду поладнати свої справи і рахунки з агентом в канцелярії. Він запитав мене скільки родин і осіб приїхало "з моєї руки", а я кажу: всі, як бачиш. — А скільки ж є числом, — запитав, — з котрих повітів чи сіл, по скільки родин і т. д. Він заскочив мене сими питаннями, бо здогадувався, що я на се не приготував виказу, бо щоправда, я таки й сам не знав скільки їх і звідки вони. Я знав тільки кільна-надцять родин поіменно з дооколичних сіл і сих списав. Коли б був знав, що сего треба буде, був би певно списав всіх в потязі між Гамбургом а Берліном. А тепер то вже запізно і я подав йому листу, яку міг натягнути.

Він рахував, думав і знов рахував, і знов думав, та й каже: "Дістанеш шіфкарту і 40 доллярів, бо стільки виходить". Я жалувався, що то замало, що я майже стільки буду мати шкоди через те, що мене вважали за агента, а скільки я ще буду мати клопоту з емігрантами доки прибудемо на місце? І домагався, щоб бодай 14 доллярів дали ще на книжки англійської мови, які залишилися в кюфрі і хто зна чи не пропадуть. Мій агент схаменувся і обіцяв, що сам мені накупить найліпших як можна книжок і то за більше як 10 доллярів. І дотримав слова.

Полагодивши всі справи, я тепер мав нагоду відвідати своїх емігрантів зі всіх сторін позбираних, що разом одним потягом тут прибули, бо на другий день мав прибути новий транспорт, а на третій день третій, та сі знов мали бути з інших околиць і країв. Я зайшов до знаного мені жидівського готелю і тут побачив чисте галицьке пекло: газди, вибачте мені за слово, впилися, як свині і валяються по коридорах і сходах, жінки ходять босі, діти лазять напівголі, всюди безлад, сморід, як в кучі. У виходках кльозети позатикалися паперами, пеленками та сміттям, а паскудство по підлозі і по кутах купами. Гидота, бруд, сморід не до витримання — гірше пекла.

Я розпитав управителя готелю, що се значать такі непорядки?

— Ну, — каже він, — що робити? З тими людьми нічого не зробиш, то простаки, дикуни, ми до того привикли, а вони так люблять.

— А що ж власті санітарні кажуть, се ж місто, може постати зараза, холера, чума й всіх вас забрати?

— Ну, ну не журіться за се, ми що другий день дезинфекуємо та й не жалуємо карболлю, не чуєте як смердить, аж люди ригають.

І справді аж тепер я помітив, що то був сморід карболлю змішаний зі смородом виходків і каналів, а також часнику та горілки, що витворили той пекольний газ, який аж душив в горлі.

Заглянув я до кількох кімнат і відпала мені охота до балачки і знайомства з такими мешканцями. Зайшов до шинквасу, де продавали пиво і горілку, а там застав повно людей, які одні других частували, а деякі вже не могли встояти на ногах. Я їх перестеріг, щоб не пили до безтями, бо тут є такі шпигуни, що лиш приглядаються, котрі великі пияки, то і записують, а потім їх до Канади не впустять, бо там пияків не приймають. Се я сказав так серйозно, що всі повірили і підохочені перестали пити, а п'яні десь поховалися по кімнатах.

За деякий час зголосилося з десять молодих свідомих людей до мене з просьбою, щоб я пішов з ними в місто дещо накупити. Найперше нам упало в очі багато крайного тютюну, висипаного, мов полова, на купи у виставових вікнах, і можна його було купувати на дека і фунти, а не пачками, так як в Австрії. Тож наші не жалували собі сего добра, бо тютюн був таний і добрий до курення. Овочів всякого роду було повно і досить низька ціна. Також риби, оселедців та ковбас накупили, що ледве могли донести. Дехто купив собі міцне й дешевше убрання, багато дешевше як у жидів в Галичині.

НА КОРАБЛІ “АКАДІЯ”

Третього дня під вечір нас перевели з готелів до “шіфи”, а тут настала метушня не до описання. Чоловіки дивляють пакунки і клунки, жінки несуть малих дітей на руках, старших на плечах, услуга корабельна розділює їх по каютах, вони не хочуть розлучатися, бо всі знайомі, хотіли б триматися разом. Тяганина та шарпанина на всі сторони, а матроси звиваються при своїх заняттях на покладі та наганяють звідси пасажирів до середини, щоб не заважали їм при роботі.

Для емігрантів четвертої класи не було звичайних кают, так як для інших пасажирів, але ними заповняли простір, що звичайно уживається на магазини для товару або на стайні для скоту. Се були просторі залі, заповнені численними рядами подвійних (горішнє і долішнє) ліжок з полотна, без подушки а тільки рятункові корки під голову. Жінок з дітьми призначено в однім кінці залі, а мужчин в другім.

Коли всіх гаразд розміщено і заладовано великі пакунки, піднесено якор, загуділи гудки і парова машина пішла в рух. Корабель зачав повільно відпливати з пристані, а половина майже пасажирів вийшла на поклад попрощатися з сушею та, може востаннє вже, побачити береги Європи. Берег поволі віддалявся, а ніч наближалася і огортала нас серед холодних хвиль Атлантийського океану та наганяла неодному страху і неспокою. Сум розігнав дзвінок і голос матроса: “Abendmahl essen” — їти по вечерю. І хто чув і розумів, то йшов за ним до кухні і тут діставав буханець хліба, тарілку з м'ясом і картоплею, ніж і вилки та й вертався до залі, де були столи і там споживав. Кухарі доносили кави. Їди набирали пасажирів скільки хто хотів. Жінки і чоловіки їли при спільних столах. Начиння столове забирали кухарі до миття, а опісля чисте викладали на стіл до ужитку на другий раз.

По вечері одні повилазили до своїх ліжок вилежуватися, другі осталися при столах та грали то в карти, то в доміно, інші балакали, а деякі приспівували собі та пригравали на скрипці.

А парова машинерія стогнала вниз під нами, стукали помпи, шипіла пара та обертала пропелер корабля і перла його наперед по морських хвилях.

Коло півночі настала майже тиша в спальній залі, хіба що мала дитина часом заплакала за мамою, або не один, лежачи навзніч, хрпів немов би змагався з паровою машиною, що так само душилась і стогнала, а корабель летів на хвилях морських то вгору, то вдолин.

МОРСЬКА ХВОРОБА

Таке ритмічне гойдання корабля під час бурі морської спричиняє морську хворобу, яку майже всі пасажери перебувають. Я вже заздалегідь приготувався до боротьби з сею недугою і з різних джерел довідався, що її можна уникнути або скоро позбутись, коли виробити в собі силу волі не піддаватися сій хворобі. Передусім треба бути на свіжій повітрю, а се тільки можливе на покладі, бо всередині сморід, задуха, бруд і метушня. Їсти треба дуже умірковано або таки дуже мало, а зчаста пити коньяк, коли стає нудно всередині і робиться заворот в голові.

Коли корабель гойдається і підноситься то вгору, то в долину, то треба усвідомити собі сей рух і знати та відчувати (навіть в середині корабля) ті моменти, коли він починає підноситися і тоді набирати повітря до легенів і думати, що тим чином немов би я сам себе підносив догори; а в менті, коли корабель опадає в долину, тоді видихати з себе повітря а з тим також набирати почуття, що опускаючи своє тіло, я ніби поринаю в долину і тисну собою корабель і він під моїм тягарем опускається в море. Подібно як се відчувається на гойданці, підносячися вгору й опадаючи в долину. Малі несвідомі діти ніколи не хворіють на морську хворобу, бо вони не відчувають сеї сенсації природньо, а старші особи, коли привикнуть до хитання корабля, перестають хворіти.

Я три рази переїхав Атлантийський океан, а два рази Тихий, але ані разу не хворів на морську хворобу. Є коло 10 процентів людей, що зовсім не хворіють, але однак не мають апетиту до їди і не почуваються добре.

Морську хворобу спричиняє передусім сильна буря, що викликає хвилі морські, а сі підносять корабель то вгору, то в долину, як також вогке солоне і тяжке морське повітря, до якого мешканці з високих положених країв не призвичаєні, рівнож тривога і страх, що корабель може розбитися і затонути, а вкінці відмінна пожива на кораблі, до якої пасажиря не призвичаєні.

Коли наш корабель “Акадія” відплив на море яких 50 миль, ми опинилися на відкритій смузі океану, де майже безперестанно бушують морські вітри. По півночі наш корабель зачав щораз то більше гойдатися, а між сплячими емігрантами давалися чути то тут, то там, стогнання і заворушення. Ой, йой, йой; ай, яй, яй. — Аг-гу! — аг-гу! — мов на команду рознеслося по всіх закутинах великої спальні, де лежало около 100 осіб на горішних і долішних ліжках. Біль і заворот голови, млюення в шлунку, загальне ослаблення тіла і вомітування — се знані всім симптоми морської хвороби. Особа зовсім здорова протягом одної години так ослабне, що не годна піднести голови, а коли зведеться, то не годна встати на ногах і не перестає ригати, доки всього зі себе не викине і тоді лежить безсильна два і три дні, не приймаючи жодної поживи, бо навіть на вигляд страви робиться мерзко. Найперше зачали хворіти і блювати жінки, а вслід за ними і мужчини і мало хто міг знести се зогидження, дивлячись на блювання по ліжках і підлозі, щоб самому не ригнути. Матроси звивалися з путнями і щітками та стирками і зачищували гидоту зі всіх закутин. Багато з відпорніших повиходило на поклад, на свіже повітря, і закутавшись десь в затишку, не повертались до середини, де мов у пеклі змагався стогін, йойкання, плач та ридання, бо не одна особа думала, що вже кінчиться життя на морі і замість в Канаді, опиняться на дні моря або в животі риби-людодода. Хто мав горілку, рум, коняк, огірки, часник, сухарі з разового хліба, той уважався дуже щасливим, бо се були одинокі середники, якими можна було стримати або злагіднити хворобу. За сі ліки не один готовий був заплатити со-

лено і багато з емігрантів заробляли на тих присмаках великі гроші. Не одна хвора особа була б чулась щасливою, якби напилась огіркового квасу, або дістала хоч горнятко квашеної сиріої капусти. Така нудота всіх переняла, що не могли собі ради дати і не могли собі уявити чи вони виздоровіють.

Рано зайшов між хворих лікар і мене покликав за перекладача. Він переглянув легко хворих, а котрих зауважив тяжко слабих, сих екзаменував, дещо випитував і давав медицину. Інших запевняв, що вони скоро виздоровіють і забрався до своєї кімнати. Моряки безнастанно звивалися, чистили та услуговували хворих. До снідання й обіду мало хто зголощувався, бо їда не смакувала. Свіжий пшеничний питльований хліб не годні їсти, ані м'яса, що походило з канадійських буйволів; воно не смакувало нікому, бо було дуже ликовате і тверде. Зате, як подали на вечерю сирих оселедців, то всі рвалися за ними, як за найбільшими ласощами діти.

На другий день настала краща погода і майже половина хворих зачала приходити до здоров'я та домагатися більше оселедців, бо тільки вони їм смакували. По полудні майже третина могла вже вийти сходами на поклад і проходжуватися на свіжій холодній повітрі. На третій день виздоровіла друга третина, а іншим забрало 5-8 днів, заки прийшли до повного здоров'я. А все ж таки майже половина всіх емігрантів не мали доброго апетиту до їди, відчували нудьгу і скуку за сушею. Молодь зчасом освоїлася і жартувала, робила збитки, — боролися, співали, гуляли а часом сварилися й билися.

II.

В КАНАДІ

Петро Зварич
(Фото з 1920 років)

ПРИЇЗД ДО КАНАДИ

По чотирнадцяти днях плавної ми нарешті побачили серед великої радості береги Канади і причалили до порту Галіфаксу.

Тут ми висіли, перейшли лікарські оглядини, в наслідок чого 50 родин затримано в карантені, а інших заладано до великих емігрантських вагонів і ми поїхали. Перше, що нас здивувало, то дзвони на льокомотиві, чого ми не бачили в Європі. Вони нам своїми звуками пригадували звуки дзвонів церковних по селах. Ми тішилися, що нас призначено в такі вигідні вагони, де кожна особа мала досить місця і вигоди, а навіть вночі було де лягти вигідно, то на лавках надоліни, то на широких полицях вгорі. Були також і кухні до варення і гаряча вона в кітлах. Різні агенти переходили вагони і продавали овочі, цукерки та інші дрібнички, що наші лакомо розкуповували.

Так ми переїхали одну добу через гори і рівнини провінції Квебек вздовж ріки св. Лаврентія, а потім в провінції Онтаріо. Ми бачили гарні міста, містечка і порозкидані зрідка по малих і великих полях хутори канадійських хліборобів-фармарів. Всі жадно витядали з вікон наших вагонів, щоб щось цікавого побачити, тому що нас все інтересувало. "Та ж се Канада, куди нас якийсь невидимий магнет тягнув і тут ми маємо решту нашого життя провести. Чи добре ми зробили, чи будемо тут в сім чужім краю більше вдоволені, як на рідній землі були?"

Такі гадки мимоволі насувалися кожному, коли так наш потяг невпинно сунув на захід у глибину онтарійських гір — і настала друга ніч в дорозі на залізниці. Наші емігранти віджили і повеселішали на сухішим континентальнім повітрі, чулися веселими, вдоволеними, бо за день-два будуть на місці і осягнуть свою вимріяну ціль . . .

Серед таких солодких мрій полягали спати на тверді лавки і полиці і смачно спали до ранку. Але яке немиле розчаровання було для них, коли вони, вставши, побачили скелясті гори тут і там, голі місцями, покриті лісом живим, місцями вигорілим так, що тільки осмалені дерева або стирчали або поламані лежали на землі, позвалювані в різних напрямках з повириваним корінням посеред численних обгорілих пнів. Місцями можна було бачити малі хатки серед такої непривітної пустині, а недалеко кількох рубачів дерева на паливо, а звідси поміж горами-скелями щось ніби стежка, ніби доріжка непоказна потягнулася в бік і там десь згубилася в лісі. Місцями гори були покриті снігом і тут можна було іноді побачити утікаючу сарну або сполоханого лиса, що бігли в сторону ліску. Станції при залізниці були зрідка, а ще рідше знаходилися містечка дуже бідненькі. Того дня по полудні ми побачили від полудневої сторони береги великого озера, званого Горішне Озеро і так їхали понад ним аж до міста Форт Вілліям, де прибули пізно вночі і не мали таки нагоди його побачити.

Їдучи так безнастанно через 3 доби посеред сих непривітних гір, скал, лісів та озер, наші емігранти зачали побоюватися, що їх здурили агенти, коли обіщували їм по 160 акрів доброї рівної урожайної землі під управу на кожную родину, а тим часом вже третій день їдуть і не бачили ані одного місця, де б можна поселитися і на ріллі доробитися. Я, знаючи добре географічний розклад Канади, мусів їм пояснювати і їх переконувати, що за сими горами слідує степи рівнини, через які треба буде найменше дві доби їхати, щоб їм доїхати кінця, і там власне роздають дарові фарми. Дехто повірив і

успокоївся, а дехто й сим не був вдоволений, думаючи, що то таки задалеко і забагато тої їзди. Мабуть дорога залізницею через монотонні сторони так само остогидла, як і подорож кораблем. Та не було ради і з резигнацією треба було їхати до кінця, доки шіфкарти заплачені, цебто до Вінніпегу, столиці Західної Канади.

У ВІННІПЕГУ

З Вінніпегу виїхав нам на зустріч Кирило Геник, агент з Еміграційного Уряду, щоб зібрати певні інформації від емігрантів, котрі куди мають замір їхати далше з Вінніпегу. Я з ним переписувався ще з Галичини і перед виїздом написав до нього, що ми якраз на Великдень, 8-го квітня прибудемо до нього в гості, то щоб мав досить пасок, ковбас і писанок, приготованих для нас. Привітавшись з ним, я розпитав про Бодруга і Негрича, бо він походив також з Березова і знав їх добре там і тут. Він оповів мені, що вони забрали “гомштати” і господарюють, але мають охоту незадовго поїхати до Каліфорнії, де кращі сторони і ліпший клімат. Я витягнув свої мапи, які він мені прислав, і показав йому, що мій контингент з Покуття прямує просто до Альберти і ми всі хочемо разом поселитися в околицях, на яких 70 миль на схід від Едмонтону. При сім я показав на мапі, докладно мною виготовлений плян, як то буде виглядати наше село, що буде називатися Коломия. На середині “тавншипа” я вибрав шіснадцятю секцію і через її середину перепровадив гостинець, а по обох боках поділив землю на 32 парцелі по однім, а так само і по другім боці по 10 акрів на обісте і огород для кожного поселенця. На самій середині мала бути церква, школа, пошта, склеп, зразу вітровий а потім паровий млин, недалеко читальня, коваль, боднар, столяр, швець і все, що тіль-

ки для самовистачальної громади потрібно.

Мій інспектор, переглянувши мапу і вислухавши його доповідь, усміхнувся саркастично і запитав: “А де коршма, а де жандармерія, а де кримінал? Яка ж то буде руська гміна без того всього?” На те я відтрав обурений: “Ми від коршмів, жидів, ляхів і їх жандармерії утікли з Галичини, то і тут їх не бажаємо бачити і з ними здибатися!”

“Славно, хлопче! Але наш хлоп таки привик аби його бити, то як тут нема ані мандаторів, ані жандармів аби його били, то він один одного битиме, доки собі голови не порозвалюють і тому з твого села нічого не буде, бо наш уряд не переймає старокраєвих порядків, а має свої закони. Кожний поселенець на землі мусить брати цілу четвертину секції, то є 160 акрів або 113 моргів землі і сам має на ній сидіти і її обробляти. Так одна секція припадає на 4 родини а ти хотів би на ній 64 родини розмістити, аби собі голови розвалювали через кури, свині та діти. З чого ж ті люди мали б жити, з 10 акрів?”

— Ні, я так не думав. Кожний мав би 10 акрів тільки на огород, а крім того кожному належить на боці 160 акрів і він там мав би поле зо збіжжям, так як фільварок, і там доїздив би до роботи, а родина жила б на селі, то не скучали б на самоті і мали б всяку вигоду, так як у старому краю!

— Не вигоду, а пекло, і село тут не буде, будете один від другого на пів милі мешкати, а й то їм колись буде затісно. Нагадаеш мої слова за пару літ. Канада — се не Галичина — а край вільний, широкий, багатий, так як колись було на нашій Україні в козацьких часах.

Так ми розговорюючи, прибули до Селкірк, остання наша станція перед Вінніпегом і тут затримався наш поїзд, бо ми мали висідати, тому що тут побудовано Еміграційний дім для перебування поселенців, доки не пороз'їжджаються куди хто бажає.

Ми повисідали, забрали свої дрібні пакунки, а більші повикидали нам на землю з тягарових возів і кожний

признавався до свого. Мого втраченого в Оломунцу чи Освенцімі таки не було і я просив комісаря Геніка, щоб він поміг його пошукувати урядово через дирекцію залізниць у Канаді.

Забравши речі, ми зайшли до середини Еміграційного будинку, що був збудований з дощок, досить великого розміру з вузькими високими вікнами. На середині просторої залі була велика залізна кухня до варення і до печення та з китлом до гріття води. Дококола попри стіни були широкі столи, а побіч них лавки до сидження. З кухонного начиння були ведра на воду, ринки до смаження м'яса, сокира і мітли до замітання. По боках сеї кімнати в стінах були двері до менших кімнат, яких було по 6 по обох сторонах. Тут були дерев'яні ліжка, а на них матраси і малі столики при стіні і лавки. Се були сепаратки для родин з дітьми і жінками. Мужчини спали на підлозі, на лавках, та на столах в головній кімнаті, підстеляючи і накриваючись чим хто мав.

Одну з сих кімнат і то нібито найліпшу я й собі вибрав, щоб відпочити, виспатись добре та написати кілька листів до рідного краю. Про мій побут в сій першій канадійській гостинниці я й до смерти не забуду, бо тут за одну ніч так мене скушали блощиці і обсіли воші, що я на другий день не міг обчиститися з насікомих, аж мама плакали, як мене побачили такого нещасливого і знівченого.

Розглянувшись як слід в цім осередку, я звернувся до свого нового приятеля і опікуна Геніка і запитав безцеремонно: “Ну, тепер беріть мене до себе в гості, та ж нині Великдень, я писав до Вас абиşte пасок напекли та шинок наварили, ковбас насмажили, будемо христосуватись писанками!”

— Добре, — каже наш комісар — ходіть, бо я також хочу снідати — і повів мене стежкою через корчі, дальше вулицею попри якісь будинки і нарешті ми зайшли до ресторану та й посідали. Підійшов китаець і забаламкав щось, а мій господар на то бовтнув йому: “Порич”. Я сиджу й дивуюсь, по якому се, а далі не витер-

пів та й з гнівом втяв по-просту: — Що то за жарти з Вашої сторони, чи я не варт сего, щоб Ви мене запросили до себе до дому показали, як живете, яка Ваша родина, як святкуєте в новім світі, запізнали мене з краядами, що вже тут прибули давніше, я сего не розумію! Чи Ви тут в Канаді вже так скоро зледащили, що й не дбаєте ані про свята, ані про свого краядна?!

На се він знов значуче усміхнувся і відповів, що він мешкає з родиною в Вінніпегу, а сюди прибув тільки урядово стрінуги емігрантів і зробити з ними порядок. На свята мене не мусить запрошувати, бо у нього такі самі свята, як тут будемо мати у китайдця, себто “гем’н ейгс”, “пай” та й кава. Чи сего не досить? Пасок не печуть, бо нема кому святити та й нащо, як то нічого не помагає. В Канаді люди їдять щодня паски, бо тут хліб кращий і біліший, як в краю була паска, м’ясо, масло й яйця їдять також щодня цілий рік. То ж бачиш, у нас Великдень цілий рік, а не так як в краю — всього 3 дні.

От і побив мене наглядними аргументами, так як се зробив з моїм селом, яке знищив скорше ніж я його побудував. Так я й замовк і сьорбав вівсяну кашу з молоком, яку він охрестив “порич”. З’явився вдруге китаець та понакладав нам по цілім столику великих і малих тарільців та посудин, а в кожній щось потрошки до їди. Тут смажені яйця, там шинка, там бараболі, там огірочки, а там помідоровий сос, а тут знов хліб та м’ясо і цукор і ще щось і ще якийсь всюди порозкидане, що ніде досягнути руками. От тобі парада в Канаді — думав я. Тільки церемонії і приборів до звичайного снідання, а що то було б на обід, або під час порядної гостини?! Побачимо, а тим часом наслідуючи свого господаря, уплітаю шинку з яйцями та й попиваю кавою.

Ми поснідали, заплатити по 25 ц. за особу і розійшлися: він до дому, а я до Емігранта. Тут я застав великий рух, мов серед бджіл у вулику. Чоловіки розпаковували паки зі шматтям, жінки вибирали білля для всієї родини, заходили до приватних кімнат і перебиралися. Брудне білля прали то в середині, то надворі в цебрах і

ведрах. Інші знов чесали дітвору і “обіськали” (пошукували за насікомими в чуприні дітей) дитячі голови і білля та шмаття. А було й за чим пошукувати, бо багато з них не дуже й дома чисто ходили, а в дорозі через цілий місяць не змінiali білля, то й нічого дивного, що тих насікомих було повно на тілі і по шматтю і на убраннях емігрантів, так що й чисті не могли остерегтися, бо з одних на других перелазили. Воші лазили по лавках, по столах та по стінах, а знов блощиці заповняли всякі щілини, а нічю вилазили за добичею і кусали та пили кров немилосердно. Так і не один сердега, жартуючи, говорив: В Галичині жида і пани пили нашу кров, а в Канаді воші і блощиці.

Ми в Селкірк забарилися цілих 3 дні, щоб відпочити та розвідатись про різні сторони. Вже таки вдома мали ми замір їхати просто аж до провінції Альберти і за дальшу їзду треба було ще доплачувати 10 дол., бо емігранти платили в Канаді тільки четвертину ціни, себто цента за милю. Але що дорога нам вже сприялася і ми боялися, що задалеко заїдемо і там буде гірше жити з огляду на віддаль від центрів, тому я постановив зайти до Вінніпегу, де міг зустрінутись з давнішими емігрантами і розпитати їх про землі в Манітобі і Саскачевані та про се, чи є там вже більші українські колонії, а коло них вільні землі.

У Вінніпегу я за пів дня перейшов майже всі вулиці, бо місто тоді було невеличке над рікою і мало тільки одну залізничу станцію С.П.Р., і не було більше відгалужень.

Тут я віднайшов кількох українців - мешканців, що вже кілька літ тому приїхали до Канади і були в різних сторонах Манітоби і північного Саскачевану, бо полудневий Саскачеван тоді називався Ассинібоа. Між ними я познайомився з Савою Чернецьким і В. Паніцаком, що походив з Небилова і мав родину в Альберті. Він запевняв мене, що в Манітобі вже нема доброї землі, бо її забрали інші народи вже давно, а наші то сідають на неужитках, мочаристих, каменистих та лісових землях, що

не дуже надаються під управу. В Саскачевані, оповідав, є ще багато доброї землі, але далеко треба їхати від залізниці за вільними “гомштатами”.

Се стверджували й другі, і тоді я був переконаний, що шкода гаяти час, а їхати просто до Едмонтону. Зі Савою Чернецьким я мав нагоду довше розмовляти, а навіть вечеряв у нього. Був се гарний молодець, що приїхав до Канади 2 роки тому зі Збараського повіту. Мав укінчений учительський семінар, був дуже свідомий і несогірший мав поетичний талант. Він був звичайний робітник у Вінніпегу, робив часом на секції при залізниці і жалувався, що Канада йому зовсім не до вподоби. Невигода, тяжка праця, брак знання англійської мови і слабе здоров'я так його притнічували, що він став огірченим на все і тільки передумував, щоб заробити собі на дорогу до Сполучених Держав. Він мені читав свої сумні, песимістичні поезії про Канаду, якими нагнав мені тільки страху, що я мусів хоч дещо собі записати на спомин. Ось що він бачив, відчував і написав:

*Приїхав я до Канади, щоб краще прожити,
Тут мя воши заїдають, короста свербить.
Від Галіфакс до Ванкувер переїхав я,
Не знайшов я щастя в тобі, Канадо моя.*

*Всюди сумно непривітно, комарі, біда,
Дикі гори, нагі степи, мочарі, вода.
Зимний вітер сиберійський, мороз серед жнив,
Тебе Господь, Канадонько, прихапцем створив.*

*Пусто - глухо куди глянеш, аж душа дροжить,
З жалю серце завмирає, кров ледво кружить.
Врешті туга безконечна душу перейма,
Соловейка, весни плаче, а тут лиш зима.*

Коротко, але дуже ясно представив сердега Сава Чернецький канадійські гаразди на погляд пересічного емігранта в перших початках його побуту в новій землі. Тож і не дивно, що він скоро виїхав до Філядельфії і там став працювати в редакції «Свободи».

З ВІННІПЕГУ ДО ЕДМОНТОНУ

Повернувшись з Вінніпегу до своїх, я розповів їм про що довідався і ми ще того самого дня виїхали до Альберти. Їзда в тих часах не була дуже скоро, тож нам забрало 2 дні і три ночі, щоб дістатися до Едмонтону. На наше нещастя, сеї весни були великі води на степах, що назбиралися зі зливних дощів попереднього літа по всіх долинах, та поробили стави й озера, а крім того і в зимі упало страшно багато снігу, а коли він стопився, то ще більше води порозливалось. Були місця між Калгарами а Едмонтоном, що шлях залізничний був під водою, а тоді машиніст відчепив льокомотиву від вагонів і їхав так почерез воду, щоб переконатися, чи тор твердий досить, щоб цілий потяг міг безпечно переїхати через став, не раз пів милі широкий.

Коли ми переїздили через полудневий Саскачеван і міста Реджайну, Мус Джав, Свіфт Курент, Медісин Гет до Калгар, то знов нас огортав страх, що тут голі, безкраї степи без деревини, гаїв або кущів, аж сумно так, як на кіргізьких степах (за Шевченком) монотонно. Лиш тут то там були насипані малі могилки чорної землі серед коротенької трави, а побіч них рухливі суслики ("гофри") ставали на задні ніжки і стояли просто, як палики, мов би "на позір" перед переїжджаючим потягом.

Мав я досить клопоту зі своїми емігрантами на сій дорозі, бо вони часто губилися по містечках, які ми переїжджали і де потяг затримувався на якийсь час, а вони забігали до склепів, дещо купити. Так се траплялося кілька разів, що особи, особливо діти-підрутки, вийшовши за орудками, не встигли вернутись до потягу на час і залишилися в тім місті. Коли зчинився крик і падь-

кання серед оставших в вагоні, що той чи та лишилися, тоді я сигналізував затримати потяг, та се нічого не помагало. Кондуктор накричав на мене і казав, що їм так і треба, най не відходять самопас, але вони не пропадуть, бо їх заберуть на другий потяг і привезуть на місце призначення. Я се пояснив їм родинам, та мимо того вони були зажурені і неспокійні, бо передчували, що малолітки будуть боятися і плакати, думаючи, що вже на віки розсталися зі своїми. Тоді я при найближчій станції казав телеграфувати до начальника станції, де ті особи зістали, аби він їм дав до перечитання телеграму такого змісту і то українською мовою: “Не журіться, вночі заберуть вас на слідуючий потяг, а ми заждемо на вас в Едмонтоні, Зварич”.

В сей спосіб можна було заспокоїти страх одних і других і не було непотрібної гризоти. Однак, не забуду заклопотання і страху, який пережили дві дівчини в віці яких 16 літ, що пішли в місті Медисин Гет купити яєць і цукерків, і хоч не знали говорити, а були дуже цікаві і давали собі раду. Зайшли до одного склепу і побачили в слоїку “бон-бони”, показали пальцем на них і дали 10 центів продавцеві. Він їм наважив цукерків, подякував і питає, може ще чого хотять? Вони хоч не розуміли, що він питає, то хотіли знайти десь яйця і йому також показати, та не могли знайти і перейшли до другого склепу, думаючи, що там побачать. Але й тут всюди заглядали, нишпорили і вже хотіли виходити. Тоді склепар закликав їх до магазину, де рівнож були деякі товари. Аж тут сердечні сплеснули з утіхи в долоні, бо зобачили в скриньці яйця і показали на них і дали склепареві 25 центів. Він нарахував їм півтора тузіна яєць і хотів вкласти їх в паперову торбу. Та вони наставили свої фартушки і казали там виложити. Зібравши фартушок з яйцями в руку, вони вийшли зі склепу як раз в часі, коли потяг зачав від'їжджати зі станції. Дівчата бігом наздогін за потягом, фартушки повиривалися з рук, яйця порозліталися на всі сторони, а вони біжать щосили. Робітники, що робили на рейках заледве стримали їх. Настрашені

дівчата вплач, зачали вириватися і втікати, бо боялися, що їх хочуть полапати і занастити. На щастя між робітниками був українець, що заговорив до них рідною мовою і переконував їх, що їм нічого злого не станеться. Та вони все ж таки боялися і плакали, як малі діти. Не було ради і він мусів завести їх до своєї жінки, аби вона їх розговорювала і розважувала, доки не надїде другий потяг, яким могли вони відїхати і прилучитися до своїх краян. Коли рознеслося по тім містечку про сей випадок і заклопотання дівчат, деякі англійські жінки посходилися побачити їх і поприносили їм різні дарунки з одежі і їди. Дівчата успокоїлися і повеселішали, але дарунків крім їдження не прийняли, мимо того, що були дуже привабливі речі, як, наприклад, нові канадійські черевики і сукенки.

В кількох місцевостях ми мали нагоду бачити з потягу або на станціях індіанців і деякі з наших, приглядаючись їм, мали страх і відразу до них, бо думали, що їм прийдеться з індіанцями сусідувати на фармах і з ними жити, а вони такі страшні, дикі і небезпечні виглядали.

В ЕДМОНТОНІ

До Страткони, — так тоді називався полудневий Едмонтон, — ми приїхали в суботу вечором перед Провідною неділею 14-го квітня і почувались дуже щасливі, що нарешті доїхали до цілі, бо се вже був кінець і залізничі і нашої їзди нею. Ми позаходили до Еміграційного будинку, що в скороченні називали його “емігрантом”, і тут застали немало наших людей, що поприходили з міста і з фармів стрінуги нас та розвідати, чи нема кого з їх села або повіту. І не помилились у своїй надії деякі з них, бо скоро розпізналися, звіталися і зачали гутірку про старий край, про дорогу і про нове життя на фармах. Жінки взялися до роботи варити та прати, бо тут була можливість до сего в “Емігранті”. Деякі мужчини посунили гуртками в місто шукати за готелем аби випити пива, бо вже досить випостилися без нього.

Тут нас вже ніхто не доглядав, щоб ми не розходилися і не погубилися, бо опіка залізничих і еміграційних урядників над нами вже скінчилася, як тільки ми опинилися в обіцяній землі. Тут ми вже мали самі собі раду давати, а ні, то слухати ради наших краяннів, які тут рік-два скорше прибули і більше розвідали. А таких тут було досить, що фірами приїхали до міста за орудками своїми і прийшли до “емігранта” розвідати чи приїхали які емігранти з Краю, щоб їх завезти на фарми і заробити з 10-20 долярів. І хоч деякі зі свіжих емігрантів не знали де далі рущатись, то їм дорадники всякі пляни предкладали. Той заохочував в свою сторону, а той у свою, бо коло нього найліпші землі, бо є й ліс і сіно і вода і є у кого там коморувати. Інший каже, що він перевезе цілу родину з пакунками за 15 дол. аж там,

де він, то є 60 миль, покаже їм добру фарму недалеко від себе і зможе їм нарубати і звезти дерева на хату і виоре 2 акри ріллі сеї весни. Він, сердега, сподівався, що сей емігрант привіз дещо грошей, то зможе у нього заробити дещо.

Вправді небагато було наших емігрантів, що привезли зі собою гроші, бо деяким заледве вистачало на дорогу, але як хто мав пару соток зайвих на початок, то такими дуже тішилися і склепарі і фармарі, бо мали добрих покупців відразу.

Прислухаючись нашим дорадникам і беручи під розвагу всякі їх пропозиції, я прийшов до переконання, що й вони не є такі певні себе про все те, що нам говорять, як і ми не знаємо кому вірити. Бо коли я розложив свою мапу і провірював сторони, з яких вони походили, то переконався, що вони самі не багато більше знають, як і я, хоч я там навіть не був, а тільки згадував з мапи.

Порадившись з родиною і знайомими, ми постановили затриматись пару днів у місті, чи то в когось з наших у комірному чи таки залишитися в "емігранті", тільки що боялися, що знов наберемось вошей і блощиць. Я пішов з одним чоловіком до міста розвідати де хто з наших мешкає і де ми могли б приміститися. Він завів мене до Михайла Говди, що вже два роки мешкав в Едмонтоні у був перекладачем в агенції, що продавала рільничі машини. Він щиро звітався зі мною і розвідавшись про все від мене, зачав мене жалувати, що я приїхав до Канади, бо тут для мене крім бідкування нема надії. Казав, що на фармах біда і тяжко жити, а в місті також не ліпше, як не знається англійської мови. Він там кінчив виділову і дяківську школу, а тут се нічого не значить. Він вже знав трохи говорити по-англійськи, але я його не розумів, а він так само й мене не міг зрозуміти, коли я брався говорити. Вимова англійських слів для нас була трудна, особливо для мене, що не мав нагоди почути правдиву вимову з уст, а тільки вгадував після пояснень з підручників, яких я вживав. Я знав дуже багато англійських слів, міг майже все читати й розуміти, а вимо-

вити не вмів, а так само не розумів, що до мене говорять, бо говорили так скоро, що я не міг слів полатати і розібрати. Коли мені таки конечно треба було порозумітися, то я скоренько писав і жадав відповіді на письмі, або коли усно, то мусів поволі говорити і кожне слово зосібна вимовляти.

Пан Говда занявся щиро моєю долею. За його заходом я за 5 долярів винайняв на цілий тиждень великий міський будинок під дахом, що уживали на ховзанку і там нас змістилося 10 родин. Ми ухвалили, що чоловіки розійдуться на фарми в різні частини оглядати землю, а жінки з дітьми тут остануть. Як хто знайде фарму, то й приїде з найближчим сусідом фірою за родиною. Розуміється, се були майже всі такі, що мали дещо грошей при собі. Мій батько і Василь Чернявський привезли зі собою найбільше грошей, бо один півтора а другий дві тисячі долярів, тож і було з чим господарку відразу зачинати. Вони постановили відразу закупити коні, віз, плут та борони, кухонні і хатні речі і все те забрати разом з пакунками і дітьми і зі всім їхати на схід, де оповідали, що є найліпші землі, але тільки що далеко дуже, бо коло 80 миль від міста — та се нас не лякало.

На другий день, в неділю, я мав нагоду перейти до північного Едмонтону й оглянути се місто. М. Говда запросив мене до себе в гостину і я перший раз в Канаді обідав між англійцями і я мусів через переводчика з ними порозуміватися, бо сам встидався говорити. Рано був в римо-католицьким костелі св. Йоахима і дуже радів, що відправа така сама як і в Коломиї і я все розумів, бо то було по-латинськи, але з французької проповіді дуже мало що розумів, бо на моє лихо і французи тут не так говорять, як в Європі і як мене вчили. Зате, як по полудні переходив попри німецький євангельський костел і почув там німецьку відправу, ввійшов як свій до свого і радів безмірно, що все, що чув, то й розумів так само, як на Бабінсбергу під Коломиєю. Відправа мене не дуже інтересувала, ні проповідь а тільки німецька мова і коли німці повиходили, я зайшов з ними в розмову. Багато

з них було з ферм недалеко Едмонтону, з Стоні Плейн, і я з ними зговорився, що ми хотіли б купити 2 або 3 пари коней і то якнайскорше, бо хочемо на ферми виїздити. Мій натяк на купно коней їх аж десь коло серця залоскотав, бо зараз таки взяли мене зі собою до стайні, де попасали свої коні і кожний готовий був навіть і в неділю продати за добрі гроші. Та я їм сказав, що то мій батько має собі вибрати і платити за них і його приятель; однак він не знає тутешньої ціни і мусить вперш порадитись і роздивитись. Але німці напасні, беруть мене на віз і їдемо до нашого готелю “на ховзанці”, до родичів. Тут застаємо багато вже міських людей, які з цікавості зійшлись побалакати з емігрантами. Є між ними й бувалі, як, напр., Ясько Кіляр, що мав заїзду стайню і хату для поселенців і емігрантів. Він і поміг нам сторгувати коні за 350 дол., але німець-фермер мав привести їх і дістати гроші аж в понеділок, то є на другий день. Чернявський не міг погодитися, бо хотіли за другу пару 400 дол. Другого дня ми вже вибрали собі в англійця МекКорміка, де робив Говда, віз за 80 дол., плуг і 3 борони за 30 дол. В залізнім склепі купили велику кухню за 50 дол., різне кухонне начиння за яких 25 дол. та дещо з дрібного господарського начиння, бо багато сего добра забрали з собою зі старого краю. Незадовго німець приставив коні і ми зараз запрягли їх до нового воза і взяли в свої руки на пробу. Вдалися знамениті, а тільки страх переймав нас, що упряж на них була така скомплікована та позамотувана, що не знали як її здіймати і як наложити. Забагато тих спряжок та ремінців, що не знаєш, де відщепити, а де лишати. Та згодом ми привчилися хоч з тою упряжжю (чи гарнесом, як її зовуть) не один бідняга мав чимало клопоту. Ось вам хоч один приклад: Оповідали нам, що один емігрант, приїхавши, купив у фермера коні, запряжені до воза — все разом за 400 дол. і їде, як дідич, з міста на ферми. В дорозі доганяє бідного робітника, емігранта, що йде пішки з роботи від фермера до своєї родини і просить-ся, щоб його підвіз. А сей питає його: “А маєш ти чим

заплатити за фірманку, чи думаєш, що я тебе буду задурно везти такими дорогими кінсьми, що з возом коштують мене 400 дол.?! Даш доляра то, до вечора будеш їхати”. Не було ради, і пішоходець виймив і заплатив доляра, сів на фіру та їдуть. Коло полудня коні вже були змучені і голодні, тож спинилися під ліском коло потоку на попас. Подорожний скочив в корчі назбирати ріща, щоб розпалити вогонь, а наш господар ходить докола коней, приглядається “гарнесові” з усіх боків і не знає від чого зачинати, щоб випрягти коні і кличе свого пасажира: “Ходіть но на хвилю та покажіть мені, як то у вас тут в Канаді випрягається коні, бо я ще се не робив”. Усміхнувся значучо наш пасажир, прийшов до коней і зачав випрягати. Він відчіпав кожний ремінець і пасок на спряжці і все те складав на купу, нарешті здіймив хомут з шиї, а “некойк” з дишля поклав наверх. Коні пустили пастись, а вони запарили чай і обідали. За яких дві години відпочинку привів господар свої коні з пасовиська і кличе подорожного аби їх запряг.

— А чи ж то я ваш наймит, щоб вам задармо випрягав і запрягав коні? Ви взяли у мене доляра за форшпанку, то заплатіть мені два доляри аби я вам usługував в дорозі!

— О, то ви такі мудрі тут в Канаді поробилися, — відтяв господар.

— А вже ж не дурніші від манігрули, що як купив віз і коні, то гадає, що став вже дідичем і не хоче бідного чоловіка даром підвезти. Я вже три роки в Канаді і не один мене задурно підвозив, ще й тишився, бо з товариством відрадініше їхати і ночувати в корчах.

Господар замовк, бо був у великім клопоті. Пробує насунути хомут коневі на голову, та й не годен ні сяк-нітак, перевертає, і так не йде.

— Агій, — крикнув, — чи кінська голова завелика, чи діра в хомуті замала! Не годен, хоч гинь, заложити! Ради Бога, крайне, змилюйтеся та допоможіть, або хоч покажіть.

Сей послухав і розщепив хомут зверху, підсунув його з долини на шию і знов зацепив.

— Агій! Як то легко йде, а я й не знав, — затягнув здивований фармер. — А тепер, будьте ласка, то вже і реміння то понакладайте так, як треба, — просить кра-яна та сей йому відтяв таки отверто:

— Я навіть і в руки нічого не возьму, доки мені не звернете мого доляра і не обіцяєте, що мене аж до Пру-цінських завезете задармо, а я вам не тільки буду запрягати, але й вас навчу сеї штуки, а й дорогу буду вам показувати куди їхати.

Зм'як заклопотаний господар, звернувши гроші і просив вибачення, а він на все годиться. Подорожний таки на землі позчіплював "гарнес" до купи і на раз цілий комплет закинув на коня, затягнув один пасок через "не-койк", а другий попід черево й один кінь упряжений. Так само зробив з другим, заложив віжки — ліци (лай-ни), почепив паси до орчиків і "гірреп!". Господар тільки приглядався та помахував головою, що йому забере багато часу доки перейме, як то впрягати та випрягати коні, бо він справді думав, що то цілу упряж надрібно розбирається при випряганню. Але ж яке було його здивування, коли вечером, як стали попасати наніч, то його помічник вже тільки в двох місцях розчепив спряжки і на раз зняв цілу упряж з коня і кинув на землю.

— Ага, а то така штука, а чому ж ви так не робили в полудне, як випрягали? — питає.

— А тому, аби вас розуму навчити! — була відповідь.

— Ну, та й навчили, най вас качка копне, добре що хоть ніхто та й не чув, що межі нами зайшло, та й ніхто не ме знати.

Таких і подібних пригод з тих часів не списав би і на воловій шкірі — як кажуть, бо навіть самий газда не навчився розуму за першим разом, але мусів ще один екзамен здавати. Коли вони на другий день їхали через німецьку оселю коло Кребса, на фармі він зобачив за-

лізний плуг на полі. Встав з воза, оглянув, перевернув та й каже:

— От це добрісінький плужок та й валяється дурно в траві. Поможіть но мені висадити на фіру, бо троха затяжкий.

— Ой, ні, — каже краян, — щодо сего, то не було межи нами згоди, двигайте самі як хочете!

Газда не надумуючись багато, зібрав усі свої сили, притаскав і висадив плуг на фіру та й поїхали. Переїхали вони може мильо дороги, аж тут доганяє їх на коні англієць і кричить стати.

— Ви украли мій плуг з фарми, я сам бачив!

Подорожній показує пальцем на газду, що то він. Тоді англієць каже грізно:

— Бери плуга на плечі і неси пішки на те місце відки взяв, а ні, то відставлю тебе до форту і запхаю тя на рік до криміналу за крадіж.

Робітник, що вже дещо розумів по-англійськи, пояснив “манігрантові”, що той сказав. Не було ради. Наш газда бере плуга на плечі; прів і ніс, доки сил стало, а нарешті перемучений упав під тягаром і заревів зі страху і болю. Англієць змилювався і не силував його нести дальше, але казав собі заплатити 10 долярів за “тробел” і пустив його назад. Він ледве доплентався до фіри, де його нетерпеливо дожидав краян і поїхали дальше, не говорячи ані слова. Коні тепер поганяв робітник, а газда лежав як забитий на фірі, тільки стогнав, бо знать подвигався аж йому в очах потемніло. Під вечір прибули вони до Пруцінських і газда поїхав просто на схід між своїх краянів - односельчан, а робітник подався на “Восток”, де мав свій “гомстед”, а на нім жінку і діти.

Ся правдива історія діялася літом 1902 року. Імена сих “героїв” не наводжу з чемности.

ЗА ІНФОРМАЦІЯМИ В ЕДМОНТОНІ

Побувши в північному Едмонтоні через кілька днів, я мав нагоду говорити з багатьма українськими поселенцями, що приїздили до міста за своїми орудками, і розпитував про їх гаражди та про околиці, де вони поселилися. Також заходив я до заїздних домів, що їх мали наші люди в Едмонтоні, як Ясько Кіляр, Сухацька, Федечко, Гевко й інші. Деякі з них мали більше кімнат в хаті і тут приймали на ніч або на довший побут то фермерів, як приїхав котрий до міста, то робітників, що шукали роботи, або свіжих емігрантів з родинами, доки вони не знайшли собі місця. Деякі з них мали стайні на кілька пар коней і рахували по 25 ц. за коні, а 10 ц. від особи за добу.

Якщо зайти до такого заїздного дому на один вечір, то можна було довідатися багато про всякі справи і новинки з різних доколичних колоній, немов в яким центральним інформаційним бюро. Тут я довідався, що є одна колонія на Ребит Гіл, на захід від Ледук, де осіли переважно поселенці з Перемиського й Ярославського повітів — 2-3 роки тому. Околиці лісисті і мочароваті, а подекуди з камінням. Просто від Едмонтону, на північ у сторону Принц Альберт, зачали наші рівнож поселятися, але й там забагато мочарів і лісів.

На північно-східних сторонах, около 50 миль від Едмонтону, осідали наші люди в околиці Една, Восток, Ендру, на землях (що нині лежать на полудне від Чіпмен) і на Бівер Кріку (в лісистих околицях на північ від Чіпмен), а також на Бівер Лейку (цебто в околицях нищнього Мондеру). З різних оповідань і описів я прийшов до заключення, що остання місцевість є найвідпо-

відніша, хоч з усіх найдалше на схід віддалена від міста Едмонтону чи містечка Форту.

Опісля я зайшов до “Ленд офісу” і вибрав мапки з кільканадцяти “тавншипамі”, що виказували вільні до вибору “гомштати” на схід від 16-го ренчу, де вже були останні поселенці з попереднього року. А треба знати, що й між частинно заселеними колоніями було ще досить вільної землі, та вона вже була гіршої якості, бо мала забагато лісу, трясовиці або каміння, часом забагато горбів і долин. Такі землі обминали перші поселенці і лишали їх за собою, а їх забирали пізнішими роками ті емігранти, що напливали пізніше і хотіли бути між своїми краями в заселеній колонії. А також брали їх найбідніші емігранти, що хотіли заробити собі на життя серед доробившихся вже старших поселенців; вони в них через перший рік коморували і помагали в господарці та на полі, а за те діставали поживу і в заміну за їх працю поміч з волами привезти дерева на хату чи зорати дещо поля і насіння збіжжя, а часом і корову, або бодай теличку чи теля заробили собі. Так то вони мусіли від найменшого зачинати аби доробитися. Але хто привіз зі собою пару сот долярів на початок, той міг іти сміло на окраїну колонії, де загалом лежали вільні землі і там вибрати собі найліпшу фарму на “гомстед” і бути незалежним, бо мав за що купити бики чи коні, віз і корови і відразу добре розгосподаритись.

Ми також мали такий плян, щоб всього накупити, що потрібно і їхати на самий кінець колонії і там шукати собі чого бажаємо до вподоби. Нас було 12 родин, що мали від 500 до 2,000 долярів і ми постановили заїхати аж в 15-ий ренч і глядіти за добрими землями в “тавншипі” 52, 53 і 54 або дальше на схід. Я від старших емігрантів довідався, як відшукати положення і помір “гомштату” і як відчитати його число і се було для мене легка задача. Коли гранична лінія переходила через гай або лісок чи ліс, то вона була простенько прорубана, цєбто — кущі чи дерева на тій лінії були постинані під час поміру геометрами і се зараз звертало на себе увагу.

Ідучи такою лінією через одну милю, знаходимо на ній 4 ямки, на яких 2 стопи в промірі, а віддалені від себе на 6 стіп. Насередині між ямками є забитий в землю залізний чотиригранний палець, котрого гранки йдуть в ті самі сторони, що й ямки, то є на схід і на захід, а також і на південь і на північ. На стінці квадратного палька від полуднево-західної сторони світу були виковані латинськими числами номери секції, “тавнішипа” і ренча. Моя фарма була так назначена XVIII, LIII, XV = 18-53-15. Віднайшовши на землі сей знак, розкладається мапку і на ній назначується секцію 18-ту в “тавнішип” 53-му а 15-ім ренчі. З мапки вже тепер легко зміркувати, які секції йдуть в одну чи другу сторону з сего місця і коли піти від сего палька пів милі або 800 до 850 кроків просто на схід або захід, на південь чи на північ, то знаходиться знов чотири ямки, а між ними дерев’яний без чисел палець. Тут кінчиться стіна фарми або середина секції, що має чотири чвертки, або квадрати. Коли йти знов у простій лінії більше чим 800 кроків, то подибується знов 4 ямки зі залізним пальком, що виказує число наступної секції на полуднево-західній стороні від нього. Межи такими залізними пальками є одна англійська миля і вона займає 640 акрів, або чотири квадрати по 160 акрів. Від пальків на захід і на полудне залишено на дороги ширини на 66 стіп. Один “тавнішип” має боки по 6 миль, отже 36 квадратних миль, і є поділений на 36 секцій, понумерованих від полуднево-східного рогу почавши, а в північно-східнім скінчивши. Всі паристі числа в сих сторонах були вільні до заселення за акер на 10-літню сплату. Так, отже, кожний фармер, залізничної компанії С.П.Р. і вона їх продавала по 3 дол. за акер на 10-літній виплат. Так, отже, кожний фармер, коли доробився і замало було йому одного квадрата, мав нагоду через купно побільшити свої посілості. Деякі купували аби мати де випасати свій товар, коли зорав увесь свій “гомштад”, або для свого сина чи зятя, щоб були разом.

Перебуваючи в Едмонтоні, ми перший раз мали нагоду запізватися з канадійськими комарами або “москітами”, як їх тут звали. Коли від половини квітня гарна погода настала і почало тепліти, то сі ненаситні насікомі налітали хмарами з багнищ до міста і тут оточували хати та пхалися досередини сотнями, сідали на особу чи скотину і пили кров немилосердно. Старші поселенці вже частинно були до них призвичаєні і їх так не свербіло чи не боліло від кусання комарів, бо їх кров вже була до певної міри затруєна їддю комарів і вони від укушення не пухли так, як свіжі емігранти. Сі нещасні дуже боляче відчували, а декотрі з них малошо не божеволіли з того болю, так їм було прикро знести сі тортури. Одинока рада позбутися сих влізливців, що так вдень, як і вночі шукали добичі і пили людську кров, то треба було відганяти їх димом від хат і обістя і треба було безнастанно палити окур і то такий, щоб чорний їдкий дим залягав подвір’я докоола хати і загороди, бо й товар також не міг знести сеї язви. Коли їхали в дорогу, то на кінці дишля прив’язували ведро, а в нім сүхий гній курився і розганяв комарів від коней. Коли треба було робити на полі, або на сіножаті, то конче треба було вбирати рукавиці, ходити в черевиках, а жінки в штанах, а на голові мати солом’яний капелюх з широкими крисами, з котрих докоола звисала тоненька сітка, стягнена щільно довоола шиї. Так озброєна особа могла виконувати якунебудь роботу на полі чи коло хати. Найгірше чіпалися комарі підвечір і вночі, особливо перед дощем; а не так дуже в гарячий день або під час вітру; тоді то вже можна було легше відідхнути без сітки. Було кілька родів тих комарів; майже кожного місяця інший гатунок: то жовті, то сиві, то малі, то великі, а в додатку ще якісь їдовиті мушки під осінь з’являлися і сі так само людину як і тварину сильно кусали. Крім комарів і мушок також і блощиці далися добре взнаки нашим людям в перших початках. Їх занесли безперечно зі старим деревом з лісів, коли будували перші ліп’янки - хати, а що сі помешкання не дуже чисто утримували — не бі-

лили вапном, а було безліч шпар в стелі, в стінах і на долівці, — тож мали де сі насікомі множитися і вночі пити кров мешканців. Треба було незвичайних зусиль, щоб їх винищити і не допустити до помешкання, бо вони легко заносилися особами або з речами з одного місця на друге. Пізніше вже навчилися люди викурювати їх і нищити димом із сірки або випаром з формаліни.

Хоч ми взяли зі собою подостатком господарського знаряддя зі старого краю, то, однак, видячи деяке тутешнього виробу практичніше і зручніше, як пили, сокири, сверли та молотки, гралі і вилки, ми не могли опертися спокусі, щоб дещо не купити, тим більше, що було досить готівки.

Наша родина складалася з 11 осіб, а то: моїх родичів, нас 6 дітей і швагра Ф. Костащюка з жінкою Анною (моєю сестрою) і одна дитина. Родичі купили віз і коні, а так само і швагер. На одній фірі наладували всі пакунки і накуплені речі і муку, а на другім возі особи обох родин. З нами мав їхати також і Чернявський, також подвійна родина, бо з зятем Т. Дідиком; Самотюк, Козминюк, Онищук, Хлібцік і Федоруки. Майже кожна родина мала або свої фіри, або наймлені до перевозу.

З ЕДМОНТОНУ НА ЕДНУ

Попакувавши все гаразд, ми рушили в дорогу, яка мала забрати нам тиждень часу, щоб перебути тих 70-80 миль, а то через те, що доріг не було правильних, а їхалося куди можна, через корчі, ліси, багнами і через потоки, на яких не було мостів. Першого дня ми їхали несогіршою дорогою з Едмонтону до Форту 18 миль. Дорога вела степами в простолінійнім напрямі, а тільки місцями треба було обминати балги (балки) та калабані і були містки на потоках. В дорозі ми попасали 2 години в полудне. Врадовані прибули вечором до Форту Саскачеван, над рікою тої ж назви, через котру переправилися пороном і стали ночувати в сім містечку в заїзнім домі В. Чекалюка. Тут ми застали багато людей, бо одні попасали тільки, а другі прибули зі збіжжям до млина і чекали на чергу аби змолотити та й лишилися на нічліг. Гутірка йшла про все, а найбільш про найновіших емігрантів з пекла, себто комарів, які з кожним днем вироювалися мільярдами і заповняли повітря. Куриськам чи окурам у місті не було числа, бо коло кожної хати горіла ватра, накрита або сирим гноєм, або зеленою травою, аби видавала великі клуби і хмари чорного диму, так що ціле містечко було вповите димом, який пік в очі аж сльози витискав, а такий був смердячий, що ми аж пчихати та кашляти мусіли. Наколи тільки повипрягали коні і дали до стайні, то старші газди зараз удалися до готелів вишити, а жінки взялися приготовляти де-що вечеряти для дітей. Але ся робота їм не забирала багато часу, бо мали готовий хліб зі skleпу, а до хліба ковбаси, запарили чаю і вечеря готова. Дехто накупив свинячого м'яса, бо то було дуже тано в порівнянні зі ста-

рокраєвою ціною, особливо свинські голови й ноги різники роздавали задармо, а для наших людей то не абиякі присмаки були на студенець, чи гижки або драгли, як то дехто різно називав.

Допізна ми сиділи й балакали, а нарешті лягли спати — де кому вдалося, чи то в хаті, чи в стайні, на возі, чи таки на подвір'ю коло ватри. Раннім ранком почали вставати, умиватися та молитися, де попало, поснідали дещо і далі в дорогу. Нам радили, щоб ми дещо ваги лишили в сім містечку, бо місцями дороги такі лихі, що коні порожного воза не годні з болота витягнути. Та ми не дуже й боялися, бо знали, що як застрягне де віз, то ми тоді 2 або й 3 пари коней годні впрягти до одного воза. Та ж ми мов ті модерні чумаки сунемо валкою, що й чорт нам міг позавидувати. Але не довго ми так замашисто чумакували. В'їхали яких три милі від Форту на схід та й вже не стало дороги. Десь втопилася в балці, що тяглася майже на мильо вздовж і впоперек і виглядала ніби ставок, ніби мочар, бо й корчі були серед води тут і там, що наводило на здогад, що се був колись величезний сінокос, який вода залляла. По слідах можна було пізнати, що одні фіри їхали одним боком, другі серединою, а інші знов другим боком — як кому подобалося, бо знать різниці не було, а як була яка, то нікому се не було відомо. Так і ми робили, що розділили валку натрое і їхали рівнобіжно в незначній віддалі від себе, аби можна було одним другим рятувати на випадок потреби.

Так ми в'їхали пару сот кроків і нараз 2 фіри застрягли, що ані руш! Всі поставали і думають, що далі буде. Нараз всі зауважують, що вози очевидячки тонуть в землю; пробують їхати наперед — та дарма. Вози позагрузали в чорнозем, що розмок під водою і липне як смола до коліс та до ніг коням. Коні, чуючи небезпеку під ногами, бо земля розсувалася і вони грязли щораз то глибше, рвалися наперед, чалали, кидалися в бік, а нарешті лягали або падали в воду і вішали голови на дисьель, аби не втопитись. Фірмани настрапились, позі-

скакували з возів, відчіпали посторонки, випрятали коні і виганяли їх на свіже місце та обернули назад там, звідки надїхали. Деякі зовсім не випрятали, коли не було небезпеки, і так ждали, що далі робити. По короткій нараді ухвалили, щоб бодай чотири їздці переїхали верхом на конях через цілу балку аж на другий бік і переконалися, де грязко, а де твердо і котрим боком триматися. Поїхали, а тим часом жінки з дітьми і решта фірманів лишилися на возах ждати кінця. Злізти з воза годі, бо вода й болото доокола. А тут комарі хмарами зносяться з мочарів, де тількищо вивелися і накиннулися на подорожніх. Вогню і диму тут не зробиш, сітки не всі мали і не було іншої ради, як накритися з головою під яку рубаху чи верету на возі і так спасатися від напасників. За яку півгодину наша патруля опинилася на другім березі балки (чи, як дехто говорив, балти), щось там поговорили та порадилися і вертають назад, та вже по два разом їдуть двома дорогами, котрі вони за першим переїздом визнали за найвідповідніші. Нарешті прибули до нас і заявили, що тим боком можна їхати, але найліпше буде запрягати по дві пари коней до воза і не їхати один віз за другим, але побіч себе, аби колеса не слідили, бо гірше будуть застрягати. Запрягли до трьох возів з меншою вагою по дві пари коней і “війо” наперед, мов артилерія до атаки. Котрі фірмани були спритні і коні брали разом, ті поїхали як стріла. Але одна фіра застрягала пару разів і старші мусіли вставати, брости в воду і пхати з-заду, доки всі повилазили. Оставивши вози на березі, вернулися за осталими трьома возами, що вже були позастрягали в болоті. До сих запряжено по три пари коней і пустилися наперед попри ті сліди, куди перше переїздили. Але заледве вїхали половину дороги, як один віз застряг в якийсь ровець, що його зробили щурі і став як вкопаний. Коні шарпають-пруться — не йде. Позлазили всі з воза, лише малі діти лишилися — і пхають щосили, та дарма — годі рушити. Попробували ще раз, аж тут нараз орчик зломився одному коневі, а пас урвався другому. Коні зачинають норовитися, ска-

чуть, то знов лягають в болото, щоб не стрягнути глибше. Настав страх і замішання. Жінки і діти на возі почали плакати зі страху, мужчини стали клясти та проклинати Канаду і того, хто її вигадав. Проклинали свою лиху долю, що їх завела в Канаду і запхала в таке болото, що хоч гинь і пропадай на віки. Комарі гудять, аж свищуть, обсівши свої безрадні і безборонні жертви в болоті.

Але ради якоїсь треба було шукати і фірмани повипрятали коні та перевели їх на свіже місце, себто може на твердішій землі могли встояти і не тонуті. Сколочена брудна вода сягала повище колін, а на дні була густа довга зогнила трава, що колись росла на сінокосі і висохла, а тепер була водою покрита. Ми заледве могли волочити свої взуті ноги, що стрягли в намул і пугались в гнилій траві. Дехто роззівся і скинув штани, думаючи, що так буде вигідніше, та переконався, що ще гірше було босими ногами ходити по тернині диких рож, хворості та пеньках вигорілих колись лозових кущів. З трьох возів тільки один переїхав балку. Випрягши коні, фірмани повернули до застряглих фір, щоб їх вибичувати та витягнути на тверду землю. А що земля перед возами була дуже розмішена і коні дуже стрягли, мусіли принести з недалекої дротяної огорожі яких 100 ярдів колючого дроту, сплели його вчетверо, прив'язали до кінця дишля, а другим кінцем до грубого дерева на середині, що мало служити за шгельвагу для 4-ох пар коней, що були в два ряди по четверо запряжені. З воза всі повставали, а навіть малих дітей забрали нести на плечах. Коли все вже було упорядковане, на команду одного фірмана: "гірреп!" коні рушили воза з місця, аж болото зафолькотіло, бо віз був вже аж до осей застряг, так що вода вже була в "баксі". Виїхавши на свіже, твердше місце, стали троха відпочити, поскидали дітей на віз і далі вперед, аж стали на березі. В той спосіб перегягнули і другу фіру, і так опинилися на твердій землі дуже помучені, заталапані від ніг до голови, але раді, що поборолі труднощі.

Було вже пізно по обіді, поки пустили коні пастися, а самі перепирали та полокали мокре убрання та шмаття і сушили. Коли ми так відпочивали, надіхало двох фермерів англійців з протилежного боку, і коли побачили наші заболочені вози і нас, мокрих як щурів, дуже нас подивляли і хвалили, що ми "гуд пайонірс". Від них я довідався, що дальша дорога перед нами вже трохи безпечніша і твердша, аж до німця Джана Кребса. Там може буде таке саме, а може ще й гірше, бо там є потік і вода дуже розлялася, а земля багниста.

По полудні ми вїхали яких 12 миль, застрягали то тут, то там, місцями підбичували тяжкі вози і так під вечір були коло ферми Кребса, де нас чекало друге пекло. Тут ми постановили ночувати, розвідатися про все належно, приготувитися як слід і побороти перешкоду за всяку ціну. Від нашого табору до подвір'я німця Кребса було не більше, як чверть милі і заки наші повипрягали і розташувалися, а пішов з двома товаришами пішки до сего колоніста закупити дещо на вечерю, як молока та яєць. На подвір'ю я стрінув трьох німців, двох рудих а один чорнявий, що шварготали між собою. Я привітався з ними і сказав за чим прийшов. Молока масла і яєць ми купили і мої товариші понесли се добро до табору, а я остався побалакати з німцями. Я їм оповів, яку ми муку перенесли в балці коло форту і признався скільки ми шляків всипали Канаді і тим поселенцям, що досі не зробили, бодай толокою, дороги хочби під містом. А сі німці походили зі Стрийського повіту і знали чимало про польські дороги в Галичині.

Вони оповіли мені, що вже чотири роки як вони тут осіли, але такої повені, як сеї весни, тут не було. Давно можна було куди буть їхати сухими степами, сінокосами і гаями, а сего року, то майже четвертину землі позаливали води зі снігу і дощів, що майже через два тижні безпереривно лягалися. Тому то така розкаль всюди, що й не повернутися, ані на фермі, ані на дорогу. Кажали, що сего року й веснувати буде неможливо, бо коні стрягнуть в пересяклій дощами ріллі. Та балка, що ми

з таким трудом переїхали, колись був найкращий сінокос, де росла така осока, що з неї не видно було коней, тільки їх голови, як сполошені утікали з одного місця на друге. Кажали також німці, що перед нами є ще й друге “червоне море”, яке ми мусимо перейти, як знайдеться між нами “Мойсей”, щоб дав яку раду. — В біді рада мусить знайтися, — відповів я і похвалився, що я недавно покінчив і здав офіцерську школу, де нас учили різних плянів, як порадити собі в такому положенню під час війни. Я оповів їм, як я минувшого року під час офіцерських іспитів перепровадив цілий регімент (розуміється, в теорії) через гірський потік Опір в Стрийським повіті і подав сю місцевість Сколе. Вони знали добре сю околицю, бо мешкали в сусідній німецькій колонії Брудергайм. Так ми й “на почеканю” таки добре познайомилися і мене запрошено на вечерю до гурту.

Се була для мене велика приємність, бо я в товаристві австрійських швабів почувався, як в ріднім краю. По вечері я попросив господаря, щоб він пішов зі мною і показав се “червоне море”, яке нам прийдеться переходити. Він вивів зі стайні собі і мені коня і ми посідали та й поїхали через його ферму пів милі на північ. Тут я побачив вже не балку, ані потік, а справдішне море, бо широчезна струя води повільно сунулася на схід, а посеред неї виставали корчі лозини, дерева, купи торічного сіна, та пні згорілого, поламаного дерева й ломачця.

“Як воно мені виглядає, то нам прийдеться тут ждати до половини літа, заки ся вода опаде”, — зажурено я зауважив.

“Воно залежить від погоди, — каже Кребс, — якби не було більш дощу, то може за яких дві неділі впаде, але якби ще дощ упав, то тоді нема надії”.

“А чи на сім потоці не було перше містка?” — питаю.

“Був, та вода знесла й забрала”, — відповів він.

“А чи були до нього насипи по обох боках і чи дорога, що провадила на міст, була давно тверда, чи глинкаватий чорнозем?” — питаю далше.

“Був, — каже, — чорнозем, та ми минувшої осени навезли там дещо рішца, накрили гноєм і присипали трохи шутром”.

“Як так, то добре, їдьмо на те місце кіньми і переконаємося, як глибока там вода”.

Пустилися в воду і бродимо кіньми по коліна в воді понад мнине корито потока і відчуваємо, що не стрянуть копита в сінокосах. Нарешті зупинилися на місці, де був місток і я натис свого коня вплав на другу сторону. Кінь гулькнув у глибоку воду, що сягала до хребта, але не плив і раптом знов гулькнув на беріг потока, де вода рівнож тільки до колін сягала. Я переїхав далше, аж до краю води, і вернув назад тим самим слідом та опинився побіч мого провідника. Він слідив за мною і сміявся, що я нехотячи скупався, та я був на то приготований, бо хотів перевірити ширину і глибину корита потока і який ґрунт на другім боці

“Genug (“генуг” — по-німецьки: досить), — сказав я — завтра тут буде міст. А що то за дараба чи тратва, що там прив’язана до пня? Чи то старий міст?” — запитав я німця.

“Ні, то не старий міст, його рознесла вода, а се що бачите, то наш порон. Ми ним перевозимося, як треба йти до сусідів, а також перевозжу ним піших емігрантів і беру по 25 ц. за особу”.

“Ну, то добрий зарібок маєте, — кажу, — лиш зле що так далеко від хати”.

“То нічого, а й так два-три доляри денно приходить”.

Приходимо до його хати, а я відразу побачив на подвір’ю велику кущу нарубаного в зимі дерева, певно на якийсь будинок, а показуючи рукою кажу: “От вже й є матеріял на міст!”

“Не на міст, а на шпихлір”, — відрубав німець.

“Перше буде міст і за вигоду ми вам дамо 5 дол., а коли вода упаде, заберете дерево і буде на шпихлір. Я ж вам казав, що я австрійський офіцер і тепер з конечности маю право реквірувати!”

“Ріхтіг, ріхтіг (так, точно)”, — засміявся німець і сим дав до зрозуміння, що згодився на пропозицію.

Приходжу я до своїх краяннів і розповідаю їм про все, що я розвідав і уплянував. Вони спочатку пацькали, кляли знов Канаду, а нарешті погодилися з гадкою, що завтра будуюмо міст і ним їдемо дальше. Полягали спати то на возах, то під возами, розпалили чотири окури і призначили одного з наших, щоб вартував і коні і вози й окури, аби не вигасли. Не спали, а мучилися, бо комарі лізли крізь дим і кусали скажено.

Поснідавши рано, ми взяли пару коней, шнури й сокири і пішли на подвір'я Кребса. Тут набрали на його віз кілька дерев, взяли досить колючого дроту і завезли все на місце, де треба було моста. За чотири рази привезли досить матеріялу, з котрого збудували сильну дарабу, потягли її на місце, де треба було моста і присилили її шнурами і дротом до пнів, аби трималася місця. Опісля з подвір'я привезли дві фіри великого каміння і ним привалили сей провізоричний міст, аби він пірнув під воду і осів на берегах потоку. Спробували ногами, що він твердо осів на землі, переїхали кіньми з возом в одну сторону і в другу, були певні, що штука вдалася і ми стали дійсними піонерами. (Слово "піонер" з французького значить: відділ війська, що йде напереді армії і, маючи технічні прибори, будує де треба мости для переходу війська під час війни; в переноснім значенні піонерами називають перших поселенців, бо вони, подібно як і ми тепер, мусіли будувати по дорозі мости, як зайшла потреба). Ще того самого вечора розпрощалися зі своїми рудими німцями, як їх наші охрестили, переправилися через "крік" (себто, наш потік) новим мостом і недалеко на горбку осіли табором.

Про сі наші подвиги і клопоти на "рудих німцях" майже всі учасники оповідали при всякій нагоді в переїзді через сю місцевість своїм товаришам на нічлігах під корчами.

А "руді німці", як називали сю околицю, і так й до нині ся назва лишилася. А важна вона була ще й тому, що в сій колонії було двох українців з Небилова, що тут осіли разом з німцями в 1892 р. і називалися Антін

Пайш і Василь Чичак і тут майже половина переїжджачих емігрантів і поселенців причочували, їдучи до і з міста. З сими патріярхами української еміграції і ми познайомилися того вечора. Тут ми довідалися, що вже великих клопотів не будемо мати на другий день, бо великих перешкод на просторі 15 миль не буде, а малі калябані треба знати, як і куди об'їхати, аби не загрузнути. Так і було, бо ми другого дня зробили около 15 миль і були вже перед третім "трістем", себто багном чи трясавицею "коло фотографіста", вже недалеко Едни.

Тут була широка, на яких дві милі, рівнина, а така позема, як поверхня води на озері, тож і нічого дивного, що вся ця рівнина була пересякла водою і куди б не їхати, то колеса вгрязали в землю до половини шпиць. Кожний старався все свіжими місцями переїздити, бо коли б попав в попередній слід, де вода зібралася, то застряг би по колодки. Найпевніше було їхати корчами, бо коріння і пруття не допускали, аби кола глибоко встрягали.

Там ми й стали ночувати. Двох звідунів я вислав верхом переїхати сю площу в різних напрямках і переконатися, куди найпевніше їхати: себто, куди є найбільше малої лозини, через яку можна певно без перепон їхати. Вони повернули вже смерком і то на наше щастя, з добрим результатом.

Сеї ночі падав трохи дощ і деякі з нас перемокли, то мусіли коло вогню сушитися над ранком, бо були вже добре позмерзали. Раннім ранком навіть без сніданя ми рушили наперед, щоб якнайскорше перебути ще сю одну перепону і бути ближче своєї цілі, бо ми вже четвертий день в дорозі, а зробили всього 45 миль дороги. Сим разом нам ліпше щастя сприяло, як попередньо, бо ми зручно переїхали сю трясавицю, хоч майже всі дорослі ішли пішки та місцями їхали вози, а тільки 4 рази застрягли так, що мусіли "бичуватися" на коротку віддаль. Тепер ми вже були на певній дорозі до Едни, що була віддалена яких 10 миль і коло полудня ми там дісталися.

ПРИЇЗД НА ЕДНУ

Една стала перед нами немов та зірка, за якою слідили пастирі в дорозі до Вифлеєму. Вона знана була нам ще зі старого краю, бо ми сю назву писали на адресі листів, що їх слали до своїх односельчан Яцка Порайка і Николая Грегоращука, що тут вже від торік поселилися і до нас про свої гаразди писали. Порайко навіть прислав нам був трохи чорної землі зі своєї ферми і пшениці напоказ, а навіть тютюну “на зигар”. Отож, ми по такій тяжкій дорозі сподівалися добитися до них наніч та розвеселити їх і себе такою несподіванкою нашої зустрічі на новій землі.

Алеж, яке було наша розчарування, коли ми зблизились до Едни, якої вже навіть дах бачили, а тут нам нараз дороги не вистачило. Ми опинилися знову над Бівер кріком, себто річкою, на якій вода так піднеслася, що зовсім залляла чи зірвала місток. Ми зупинилися, повипрягали коні і зачали попасати на полудне. Я пішов понад річку оглянути, чи нема де переходу можливого. Зробивши около 300 кроків в сторону будинку, якого ми дах бачили здалека, я знайшов стежку, що вела над воду близько хати. Тут я станув і крикнув кілька разів: “Гало, гало!” На мій крик вийшов кремезний англієць і питає чого я хочу. Я сказав, що хочу з ним говорити. Він тоді спустив на воду малу тратву, взяв патик в руку і переплив на мою сторону. Коли я сказав хто я і чого хочу, взяв мене зі собою на другий бік і завів до свого склепу, що був zarazом і поштою, що звалася по-канадійськи “Пост офіс Една”. То все, що я знайшов в корчах над потоком з моєї ідеальної Едни. Я думав, що то якесь Ельдорадо, до котрого мене так перло. На лихо ж мое, мій інформатор не був англієць, а норвежець Новтен, що не говорив добре по-англійськи, так само як і я, і ми не могли легко порозумітися. Але була у нього українська дівчина Марися за господиню і я від неї до-

відався про все, що нам треба було знати. Вона сказала, що міст є на “кріку”, і то потужний, але небезпечно на нього їхати, бо не знати, де він є під водою. Недавно один фермер, переїжджаючи, не вїхав просто на міст, так що одні колеса пішли боком, і перевернув воза і мало що не потопив коні. Мої краяни Порайко і Грегоращук відси недалеко, бо тільки 5 миль на північний схід. Люди тому тепер не їздять, бо нема доріг добрих, води позаливали і кожний дома сидить. Я взяв з подвір'я довгу тичку, вийшов на дорогу і пішов просто в сторону наших, що розляглися табором по другім боці річки, де нам дорога урвалася. Ідучи з дороги просто в воду, я тичкою шукав моста, а коли знайшов, то застромив її над самим берегом. І так перейшов на другий бік. Тут витяв ще три тички, зайшов знов у воду і зазначив усі чотири роги моста так, що можна було їхати певно серединою на міст. Перешукавши ногами раз попри раз чи міст цілий і не дірваний, переконався, що можна було тепер сміло їхати через нього, хоч вода досить бистро плила і доходила до клубів.

Найперша фіра переїхала з малим тягарем; друга з більшим, третя з жінками і дітьми, що зі страху позажмурювали очі і заперли дух, а вкінці моя родина з найбільшим тягарем і нам видалось, що за нами міст немов розірвався, або осунувся, бо щось возом взад шарпнуло, але коні не попустили.

Так ми щасливо всі переїхали і почувалися такі вдоволені, немов би на новий світ народилися. Станувши відідхнути перед “штормом” Новтена на Едні, ми позаходили до середини дещо дітям купити, особливо “кендів”, які вони так полюбили в Канаді. Тут нам вказали, котрою дорогою і в яким напрямі заїхати до Порайка і Грегоращука, бо вони оба в сусідстві на одній секції поселились. Земля, почавши вже відси, була більше пісковата, камениста і тверда так, що ми за яких дві години опинилися на подвір'ю Яцка Порайка, у котрого, як на щастя, застали також і Грегоращука, що помагав йому криницю копати.

ЗУСТРІЧ З ОДНОСЕЛЬЧАНАМИ

Всі, що жили позіскакували з возів і бігли назустріч тим, що повибігали з хати і повилазили з криниці, щоб широ привітатися та обцілуватися з утіхи, що на “другім світі” зустрінулися. Радости не було кінця, а декотрі з утіхи (а може й з жалю) сердечно розплакалися. Зворушення, яке запанувало, було не до описання. Ми з дороги, обталапані, обшарпані, в подертих черевиках виглядали, як цигани, аж жаль було на нас дивитися, але й наші канадійці, яких ми собі представляли як панів, ще гірше від нас були обдерті, посмалені й опущені, як індіјани. Ось і вірний образець канадійських гараздів для галицьких емігрантів. І треба нам було тисячі миль їхати і стільки труду поносити, щоб до сего раю добитись?! Дивлюсь довкола й очам своїм не вірю. Хата, як куча, стайня — то колиба, обі накриті дерниною, криницю вже другу копають і води не годні дістати. Фарма тверда з алколаем і камінням, з багнами та лозами. А в старім краю сей сердега мав гарну хатину зі садком і півморговим огородом, мав і гарне поле, а тут став дідом. Дуже сумне, але правдиве свідоцтво ми побачили.

Та дарма, вже запізно схаменутись, бо що сталося — то пропало!

Ми з обуренням почали їх сварити, що вони нас здурили, описуючи Канаду в таких рожевих красках, а вона така зрадлива, болотниста, повна комарів. Вони нас успокоювали та розраджували, що то тільки в початках так гірко і сумно, а як привикнете, убудетеся, то й ви будете писати до других і спроваджувати, так само як і ми вас!

Коли ми так при першій зустрічі свобідно і непогамовано повисказували свої прикрі враження і спомини з

дороги, згодом розгостилися і перейшли до опису сих сцен і переживань перед нашим виїздом зі старого краю та оповіли нашим господарям про всякі новинки в ріднім селі, а вони знов нам в заміну розказували про своє і загальне українських поселенців життя тут в новім краю. Говорили про добрі і злі сторони нової вітчизни і врешті прийшли до висновку, що коли в краю стає щораз то гірше жити, то за те в Канаді буде колись ліпше, лиш коби побороти прикрі початки. — Болота і комарі не вічні — говорили. — Такі дощеві роки не є звичайні в Канаді, вони рідко трапляються. Сі води, які нині годі обійти і переїхати — се тільки часово — вони повисихають, а з ними щезнуть і комарі — ся найгірша язва, що нам тільки страху нагнала. Сі дві, нині найгірші біди, колись минуться, забудуться. Самотність, яку нині так прикро відчувається, колись також відпаде з голови: ми до неї привикнемо і за заняттям та тяжкою працею не будемо відчувати туги за товариством, так як нині. Але за те, яка тут свобода і вигода! Чоловік вільний, як птах. Ніхто над ним не старшує, нема ані поліція, ані жандармів, ні старости, ні здикутника, ані рекрута, ні податків. Землі, сіна, дров на опал, до будівлі, на огорожу подостатком, дичини в лісі повно, поллой досхочу, то буде й м'ясо і футра та пір'я для ужитку.

Нарешті господиня запросила нас до вечері, якої ми не сподівалися так вибагливої і для нас смачної. Вона, сердечна, знала з досвіду, що таким емігрантам з далекої дороги найліпше буде смакувати, і добре вгадала. Поставила на стіл разового пшеничного хліба і дві великі миски капустянку, якого пахуча пара нас аж в горлі залоскотала. Ми його готові були очима з'їсти, так нам смакував, і нічого дивного, що за пару хвилин його не стало. По нім прийшли пироги, а такі смачні, м'якенькі та пахучі від пересмаженого масла, та з квасною сметанкою. Очевидячки, вони щезали з мисок. Було їх три роди: з капустою, з сиром і з бараболею і не знати було, котрі ліпші чи смачніші від других. Вечерю ми закінчили чаєм ("гербатю") і позакурювали тютюном з бльо-

ків. Сей рід прасованого тютюну дуже вподобався нашим курцям, бо був і пахучий і солодкий, ніколи не висихав ані не робився вогким, а коли тільки хотілось закурити, так ножиком встругав скільки треба, розтер на долоні і готово чи то в люльку набити, чи в папірець закрутити. Так само і сірники були тоді дуже оригінальні. Крім звичайних шведських в малих коробках, були так звані індіанські, а пізніше назвали їх наші “греко-католицькі” в малих квадратних коробках зі соснового дерева, які в однім кінці були майже одноцільні, а з другого кінця порозколювані на патички по десять в один бік і другий і тут були їх сірчані головки. Коли треба було запалити, то лиш відколоти одну таку скалку, потерти головку і вмить запалюється синеньке полум'я смердючої сірки і треба було досить ждати нім вона перегорить та не зближати до носа та до уст, бо страшно курила і душила сірчаним газом.

Ми щиро дякували своїй щедрій господині за таку вибагливу вечерю, а вона нам обіцяла зварити на другий день борщ і голубці на обід і сим викликала у нас ще більшу приязнь і симпатію до себе.

В дальших розмовах ми таки переконали себе, що в Канаді біді не буде, лиш коби здоров'я і щастилося нам. Тут ніхто не може голодувати, хто має охоту до праці на ріллі і при господарці. Буде збіжжя, огорожина, набілу (молока, сметани, сира й масла) і м'яса подостатком, є чим палити і на чім товар плекати. Се все, чого рільникові так дуже потрібно, а чого в ріднім краю не ставало всім. Спочатку буде трохи прикро, особливо тим, що приїхали бідні, але Канада сему не винна, що ми бідні, а в додатку несвідомі, невчені і непрактичні. Колись може й розумніші станемо, навчимося дещо від других, інших народів. Нам незвичайно вподобалися рільничі знаряддя господарські, якими тут фермери послуговувалися. Такі досконалі плуги, борони, сильна упряж з ременя, сильні ковані вози, що їх дитячі не оббивали коням ніг, так як в краю, дуже практичні двоскладні сани, що не завозяться та не перевертаються так,

як крайові та дишлем не ломлять коням ніг; а знов ті чудові тарелі (диски), що так дрібненько пересікають скиби дернини, немов в січкарни, а далі пречудні косарки і грабарки та сівалки до сіяння, а врешті ті премудрі жнивварки (байндери) і парові молотільні. Скільки то вони людської праці заощаджують і як то ними справно йде праця на полі. Або знов ті расові коні, що їх вже мають давні фармери. Та ж це сила, є чим робити; вони трохи не такі, як ті бельгійські коні, що їх бачили по німецьких колоніях в краю або в Гамбургу.

Буде колись і нам добре, лиш коби витримати початкову біду та прожити довгого віку.

Такі то щирі побажання та сильні надії покладали собі наші бідолашні емігранти в свою життєву програму на новій землі і так з тою сильною надією зживалися з року на рік та змагалися з різними невдачами, аж доки не запанували над своєю бідой і не вирвалися з її рук; одні скорше, а другі пізніше. І таки, сказавши загально, вони перемогли впродовж десяти років своїх змагань.

На другий день продовжуємо свої розмови, укладаючи конкретні пляни то гуртом, то кожна родина для себе. Ми тут опинилися серед старшої колонії, де вже поселенці осіли 5 і 6 літ тому назад і деякі вже значно доробилися, бо мають всяку потрібну машинерію, навіть є вже пару парових молотілок, мають подостатком збіжжя і товару на продаж. Тож у них власне добре дещо накупити з товару, як дробу, свиней, телят чи коров та коней, хто має готівку згори заплатити, або бодай трохи грішми, а решту відробити. Тут можна було десь знайти приміщення коморувати, або в спільній хаті з родиною фармера, як трапився фаміліянт або односельчан або в якійсь старій буді чи колибі, що була вже пуста, бо фармер побудував собі вже ліпшу, вигідну хату.

З таких нагод користали передовсім бідні, що не могли відразу брати власну землю і на ній господарити без засобів. Також такі, що не мали великих вимог і амбіцій, а вдоволялися чим-тим, бо не були підприємчи-

вої вдачі і бракувало їм відваги та впертої витривалості, то й сі, хоч мали дещо грошей, то шукали собі місця між своїми й осідали на гірших землях. Аж коли змарнували кілька літ часу і переконалися з досвіду, що на малій землі трібно доробитися, покидали це місце, де осіли, а переходили на інше, ліпше місце і знов зачинали наново. Багато було таких, що переносилися з місця на місце й кілька разів, при чім багато мали втрат часу і праці.

З нашого гуртка дві родини, а то М. Онищука і Козминюка постановили таки тут осісти і взяли чи вже не найгірші позісталі два "кводри" землі в сій самій секції, де рік тому осів Порайко і Грегорашук. А що землі до орання майже не було доброї, то вони постановили закупити по чвертці сіпіарської землі по 3 дол. за акер. Подібні пляни уложили собі й інші, щоб вже дальше не їхати і не мучитися в дорозі. Остало нас всього тільки 6 родин, що вирішили їхати ще тих 30 миль дальше на схід, аж на край поселенців, де є в чім вибирати найліпші землі.

Я зі своєю родиною вирішив, що нам трібно було б перевезти всі ті пакунки і тягарі за першим разом, то ми повинні лишити частину ваги і родини тут на місці, а тільки дехто з дорослих мав би тепер їхати. Ми довідалися, що поблизу знаходилася порожня хатка на фермі Василя Пулешія і я звернувся до його батька, чи не могли б ми закватуватися до неї на 2-3 неділі. Він на се радо згодився за оплатою один доляр за тиждень, але радив, що ми ще ліпше зробили б, якби винаймали цілу ферму з 30 акрами ріллі за 50 долярів і засіяли, то мали б свій дорібок таки в першій році. Ся пропозиція нам дуже вподобалася і ми зараз таки змінили свій плян і затрималися на один тиждень. Ми спершу вичистили і вибілили однокімнатну хатину, направили дах, насипавши липкої глини в ямки, вичистили криницю і перевезлися сюди з цілим добром. На наше щастя, поле, яке ми мали сіяти, було високо положене, пісковате і настільки суже, що можна було сіяти й орати. Ми взялися до ро-

боти, маючи дві пари добрих коней, свій плут і борони, позичили сівалки, купили насіння пшениці, вівса та ячменю, бараболь і так за тиждень покінчили свою весняну роботу на вирентованій фермі.

Ми дуже були вдоволені з такої нагоди, а з вдячності до Пулешіїв, ми дали їм вторгувати около 200 долярів за 2 корови з теличками, 2 пацят, трохи курей, збіжжя на насіння і за овес коням на обрік.

Тут ми побули всього десять днів, але як рознеслася чутка в сій околиці, що тут поселилися на Пулешійовій фермі Зваричі, що принесли тисячі з краю, а молодий “учений в школах” має багато книжок і каже що був офіцером при війську — то майже щодня приходили дооколичні поселенці з цікавості відвідати нас, познайомитися та почути дещо цікавого зі світу. До Порайка приходила «Свобода» — тижневик з Філядельфії, Сп. Держ., а я, як був у Вінніпегу, замовив собі німецький тижневик і дав адресу на Една, Альта, та вже отримав 3 числа. Тож ми, хоч заїхали в пустиню, то таки мали новини зі світу бодай раз на тиждень. Першої неділі зібрався у нас чималий гурток старших фермерів сеї околиці і перейшли в розмові на загальні громадські справи. Школа в сій околиці існувала вже 5 літ і до неї бодай деякі ближчі українські поселенці посиляли своїх дітей на науку, хоч казали, що вони нічого не розуміють англійської мови і не мали охоти так далеко ходити, бо комарі кусають. Але норвезькі діти ходили й училися, а була тут майже половина поселенців шведів і норвезців і се була одинока школа в сій колонії, яку наші нерядо використовували, тим більше, що закон тоді їх не примушував до сего.

Але коли зайшла бесіда за церкву й священика, то всі радо бажали мати свого священика до сповнювання релігійних обов'язків. Оповідали мені, що тут в сій колонії вже було двох священиків, греко-католицьких, попередніми роками. Перший був о. Нестор Дмитрів, що його спровадили зі Спол. Держав на самий Великдень 1897-го року. Вони дуже ним тішилися і його любили,

гостили його у себе, возили усюди по колоніях, щедро платили за треби. А було для нього багато роботи, бо за 3 роки назбиралося багато до хресту, до шлюбу, то й померших гроби печатати. Він правив по хатах в кількох місцевостях, а люди складали збірки на його утримання. Однак за пару місяців він їх покинув (знать, не мав з чого утримуватися довше) і потім написав книжечку, в якій їх зосмішив, що вони дуже капарні і назвав їх жебраками. Се їх дуже образило (хоч він, розуміється, написав по-правді, в добрій вірі, щоб вони стали ліпшими) і вони йому сю зневагу до смерти не можуть простити. Другого року, то є 1898, також з весною перед Великодними святами прибув сюди на Едну другий священник зі Львова, о. Павло Тимкевич, молодий, симпатичний і щирий до праці. Але до нього відносилися провідники сеї околиці, односельчани з Небилова, дуже зимно, немов би в відплату за обиду попереднього священника о. Дмитрова, кинену в їх сторону. Не маючи з чого жити, він їх скоро покинув і забрався до Спол. Держав. Вже два роки не було тут жадної відправи і багато греко-католиків покидають свою віру та переходять на "схизму" православних, що мають московського бородатого батюшку в сусідній колонії Восток.

Вислухавши їх жалі і скарги на попередних священників і видячи їх бажання мати свого сталого священника в місці, бо вже мали церкву на укінченні, я їм таке радив:

— Коли перший душпастир о. Дмитрів образив вас несправедливо, то ви повинні були запротестувати дописом до "Свободи" й оборонитися перед світом. А коли він написав правду, то ви не повинні були за се на нього гніватися, бо він, яко добрий пастир, обов'язаний є вказувати не тільки душевні гріхи, але й тілесні брудні своїх вірних. А щодо о. Тимкевича, то ви самі винні, що він тут довше не затримався, хоч був щирий і добрий, бо ви йому не дали утримання, а він чей не був дурний брати фарму і так як ви бідувати, а вам задармо правити і сповняти духовні треби. Коли хочете мати свого

сталого священика, побудуйте хату коло церкви, постраййте до неї потрібні речі й ухваліть скільки будете йому на місяць платити, чи за треби, а коли буде з чого і на чім вижити, то тоді можете писати за священиком до старого краю або до Спол. Держав. А можливо, що треба буде й грошей зібрати та вислати йому на подорож, бо коли звичайному бідному емігрантові так жаль і гірко їхати сюди, то тим страшніше воно для інтелігента се представляється. Тут же ж нічого того нема, до чого культурні люди при звичаєні і не скоро се буде.

По таких моїх річевих поясненнях ухвалили зараз братися до будови парафіяльної хати коло церкви на 40-акровій фармі, яку вони дістали на цвинтар і під будову церкви від уряду. Я зараз таки написав до редакції "Свободи" допис, в яким докладно описав сю колонію, духовий і матеріяльний стан поселенців, згадав де що про попередних священиків і зробив заклик, щоб який зі священиків, "радикальних поглядів", зголосився на адресу Павла Федоркова, пошта Една, Альта., Канада. Перечитав зміст листа присутнім, вони його одобрили і вислали до "штиц в газету".

Упорядкувавши як слід всі справи, ми залишили в комірнім маму з дітьми на тимчасовій господарці, а я з батьком, швагром Ф. Костащукком і його жінкою виїхали двома возами на схід шукати фармів і там стало осісти. З собою ми забрали лише конче потрібні речі, щоб не було великої ваги, бо дороги не певні і ми не бажали собі мати тільки клопоту, як мали перед тим, тим більше, що нас був замалий гурт, аби собі дати раду. На дорогу ми запаслися в харчі, рискалі, сокири і пили; взяли подіравлені ведра на кадильниці і сухого гною на окур від комарів, сітки на лице, рукавиці на руки, коси до сіна, стрільби для оборони перед ведмедями, якби де показалися і так їдемо — ані гадки, що й де нас жде в далекій та не певній дорозі. На щастя, біди аж надто великої ми не зазнали, бо першого дня віхали до полудня яких 10 миль аж до Данчука, коло котрого широчезна балка - трясавиця, подібна до тої, що ми переїздили коло

форту. Розвідавшись, що вона не є бездонна трясавиця, ми заложили по дві пари коней до воза, переїхали її без клопоту і поїхали даліше то корчами, то лісами по верх пнів і колод так, що не раз мимоволі зубами мусіли клацнути, а часом навіть приходилось стрімголов з високого на спружинах сідака з фіри вилетіти. Та страху і каліцтва не було, бо улавши в болото, не годен розбити собі голови, ані руки зламати, а грязь на тілі скоро обсихала.

До вечора ми заїхали аж до Бойка, що також ставив важну точку в тогочасній географії, бо поселився межі ставами з двох сторін, а вигорілим лісом між ними, з якого стирчали обпалені пні осик так густо, що годі було між ними переїхати через пні і лежачі колоди зогнилого дерева. Тут треба було не раз напрацюватися тяжко, щоб перебитися через сю бездонню лісову, через різні калюжі, з яких не один мусів коні випрягати, а опісля віз частинами розбирати і витягати та виносити на тверде місце. Коли зближаємося до такої калабані, то вже на самий спогад робиться лячно, як то з неї прийдеться виплізти. Як не було великої ваги, то треба було коні добре натиснути аби вони попросту її перескочили разом з возом, але як була вага на фірі, тоді треба було піти наперед і паликом перевірити, як глибоко він стрягне і чи є яке дно в тім багні, чи воно бездонне. Коли бездонне, але не дуже великий простір, то одинока рада — поносити з ліса старих пнів, ріща, лозини і тим затарасувати фоси, що колеса поробили, те все добре втолочити, а вкінці перегнати коні без воза на спробу в одну сторону і другу, а як все добре виглядає, тоді сміло зі запертим духом пускатися в перегони з лихом. Коли, однак, баюра завелика, щоб її закидати чим-тим, то треба було глядіти, як і куди можна її боком через ліс обминути, а тоді зі сокирою в руках треба було прорубати пні в лісі, поперетинати та повідкидати колоди старих дерев, що навхрест лежали одна на другій. Так приходилось кілька годин втратити і тяжко надвигатися та напрацюватися, щоб переїхати мильно дороги. А треба

знати, що така провізорична дорога довго не послужить, бо як переїде нею кілька фір, то так землю змісять, що вже небезпечно було нею пускатися і знов треба було нову робити.

Другого дня ми зробили около 15 миль дороги і переїхали три більшого розміру балки, а без числа різних калабань і мочарів і доїхали аж до Підмурного по полудні. Тут попасаючи, довідалися, що близько нього є Павло Рудик, який знає всі сторони на схід і уміє шукати фармів для емігрантів. Я постановив побачитись з ним і ми звернули в його сторону на полудне. На щастя застали його дома, бо він щойно повернув попереднього дня з об'їздки, що забрала йому кілька днів, з громадкою емігрантів, яким знайшов щось 8 фармів і заробив поверх 30 долярів, бо рахував собі по 5 дол. денно за провід. Від нього ми довідалися, де осіли наші снятинчуки, ті які з нами разом прибули, як Чернявський, Самотюк, Федорюки і другі, котрим він якраз тепер ходив шукати фармів і їх розмістив. Від нього я назначив собі на своїй мапі, де вони осіли і знав напевно, де їх знайти. Відси ми поїхали дальше на схід вже більше лісистими околицями і під вечір прибули до Лукасевича, що був ковалем і всі знали його дококола. Тут ми ночували і він нам оповідав про Чернявських, що пару день тому також у нього ночували, шукаючи фармів. Після моєї мапи остало нам всього 5 миль дороги до наших краяннів, котрі нас одним тижнем випередили.

На другий день ми раненько виїхали і прямували просто на "гомштад" Василя Чернявського, який осів на полуднево-західній чвертці (кводрі) секції 6, тавншип 54, ренч 15. Тут точно ми знайшли його з родиною на горбочку, який він вибрав на обістя і тут розтаборився. На землі в траві лежали пакунки і скрині коло воза, а під возом на свіжій сіні постіль, недалеко лежала купа дров, привезена з поблизького лісу (таки на його фармі), а побіч них вже була викопана на 3 стопи яма, яку мали накрити дахом з тих патиків і присипати землею. В такій землянці, яку називали "бурдеем" був отвір від по-

людня в даху, яким входилося до середини і накривалося його простиралом або веретою. Тут спали на сіні побіч себе всі члени родини і тут ховались під час дощу і зимна. Кухня до варення була на дворі, а побіч неї стояла велика скриня, що служила за стіл. Тут же недалеко жінки з вимішаної глини ліпили велику піч до печення хліба надворі.

ВИБІР “ГОМШТАТІВ”

Ми повипрягали коні, звіталися й оповіли одні другим про все, що зайшло впродовж тих 10 днів, як ми розійшлися. Чернявський сказав нам, що вони досить набідилися, заки сюди заїхали, а потім два дні ходили пішки, шукаючи за фармами і заплатили провідникові 10 доларів. Незадовго їдуть до Едмонтону оплатити свої “гомштати”. Він взяв цілу секцію разом для себе, синів і зятя і також хоче купити пів секції сіпіяра з лісом в межу з його фармою. Земля в сій місцевості дуже нам подобалася, бо був се урожайний піскуватий чернозем, високоположений, не було надміру мочарів ані грубого лісу, а тільки малі гаї та лозові хащі. Поблизу пропливав потічок і до нього спливала вода з примежних сінокосів. Сей потічок плив просто на полудне і я постановив іти вздовж його русла аж доки не знайду вільної відповідної землі для нашої родини. Тим більше, що в віддалі яких 4 милі на обрію виднів ліс, на котрім спочило моє око і моя гадка.

По обіді я з батьком і швагром усіли на порожний віз, запрягли Чернявського коні, бо наші були вже добре перемучені, і поїхали оглядати землі на полудне і вибрати собі “гомштати”. Обіцяли вернутись вечером, але постановили об'їхати бодай 15 миль доокола, щоб добре розглянутися. Ми відчували в своїй душі, якесь таке жад-

не бажання і цікавість, як ті свати і молодець, що йдуть сватати і плянують де б то вдатись і як заплянувати, аби пізніше не каються за нерозвагу або якусь помилку, яку можна б обминуту, якби то наперед добре обміркувати.

Ми переїздили степи зарослі буйною травою вздовж потоку, оглядали докладно по обох сторонах. Місцями переїздили з одної сторони на другу, бо береги були похилі, а корито плоске, води було досить на млинське колесо і відповідного каміння на будову млина, як я се відразу завважив. Якабудь секція була добра і вільна до брання, бо тут майже не було слідів людської ноги, а тільки глибокі утопані стежки, мов борозни, якими колись буйволи переходили з місця на місце, а які тепер були густо зарослі травою. Розлогих сінокосів, нижче положених, було майже четвертина поверхні землі. Вони були оточені гаями лозових кущів і хоч були покриті водою, то з води стирчали верхи сухої трави й осоки та шувару, знак, що попереднього року там було сухо, а може лиш вогко, або мочаровато.

Нарешті ми опинилися перед лісом, що займав яких 60 акрів і мій батько як тільки побачив його, проголосив радісно і торжественно: "Се мій ліс має бути, чи він лежить на гомштаті чи на сіпіяра, то я його нікому не дам!" Об'їхали ми докола, а я бачним оком сліджу за знаками на землі, цебто ямками, після яких можна б зорієнтуватися, або за прорубаною лінією через ліс або корчі, котра нам показала б напрям. Нарешті ми відкрили те, чого нам бракувало. Я завважив на березі лісу стяте дерево, що лежало на землі, а з пенька, високого на 2 стопи, вичитає, що воно стяте 3 або 4 роки тому, значить, під час розміру інженерами. Поглянув у сторону лісу і відкрив простісеньку лінію з півночі на полудне. Я з батьком позлазили з воза і перейшли сею лінією через край лісу, вийшли на чистий степ і тут побачили те, чого нам так дуже треба. Були се чотири ямки, що означали роги стикаючихся чотирьох секцій, а між ними залізний пальок, який показував, що на полудневий захід лежить секція 18 до брання, а з сего

треба було догадуватися, що на північний схід була сіплярська секція 17-та; на північний захід така ж сіплярська секція 19-та, а на північно-східній стороні секція 20-та до брання і на ній татів ліс, і то в полуднево-західнім “кводрі”. Коли я те все роз’яснив, мій батько дуже зрадив, що йому так скоро і певно здійснилася його мрія. Ліс був осиковий і тополевий, але дерево було грубе, добре на будівлю і на опал, а частину його знищив колись степовий вогонь, але не осмалив дерев, як то було в інших околицях, а тільки випалив хворост і траву і так попік великі дерева, що вони повсихали і так на пні висохли, що аж кора з них пообпадала і надавалися сейчас до будівлі. Се було для нас всіх дуже велика вигода, бо було тут досить сухого дерева на будинки двох господарств.

Коли батько вже вдоволився сим лісом і сінокосом коло нього, що лежав в самім розі секції, то мій швагер Федор каже: а моя фарма буде ся, що до татової ротом притикає, бо й на ній є трохи лісу, хоч молодий, але буде на загороди. Се був північно-східний “кводер” 18-ої секції. При сім ми розійшлися. Батько звернув наліво, щоб добре оглянути ту частину фарми, що за лісом, чи буде де орати, швагер пішов направо оглянути свою фарму, а я поїхав просто за лінією на полудне шукати собі. Не зробив я й милі дороги, коли опинився перед широкою долиною, через яку бистро плила мала річка і годі було дальше їхати. Але й не треба було мені їхати дальше і шукати чогось ліпшого, бо я якраз натрапив на свою ідеальну фарму. Якраз коло річки була границя, або полуднево-східний ріг сеї секції 18-ої. Я поїхав звідси на захід долиною річки і завважив, що вона пливе майже попри стіну сеї секції і бачив, що є досить великого каміння на дні річки.

Переїхавши близько мило, я завважив, що ся річка постала з двох потоків: один знаний нам той, що плыв єт мин є вэивльіє дилдлїт в ‘оломчэвндрєнєрн дїя їоняцї є заходу. Переїхавши східною половиною сеї секції, я переконався, що її полуднево-східний кводер буде мати

яких 20 акрів долини на пасовисько і тут буде колись млин водяний коло дороги при мості. Було також яких 30 акрів сінокосів, около 10 доброго лісу, 20 корчів лозових, а решта до 80 акрів чистого степу, урожайного чорнозему до управи. Земля пісковата на 12 до 20 цалів чорної землі, а підгрунтя — жовта глина, що втримує вогкість. Се була на мій смак ідеальна фарма, бо на ній було все, чого можна бажати і то у відповідній пропорції. Був навіть малий ставок серед лісу, де я пізніше полював на качки, стріляючи до них через вікно зі стайні.

За яких 3 години від часу, як ми розійшлися, ми знов зібралися разом на розі татової і швагрової фарми і кожний з нас був вдоволений своїм відкриттям. Ми не могли нахвалитися своїми фармами, кожний свою захвалював, а я свою найбільше, бо вона була майже ціла суха і мала текучу воду, а се була не абияка вигода в пасовиську, се ж вода на мій млин, тільки де мельника дістану, хіба буду писати за Равликом до Орельця.

Приїхали вечором до Чернявських на ніч, де жінки нам приготували смачну вечерю. Ми допізна сиділи та хвалили свої фарми, особливо той сухий лісок, що нам вже таки завтра придасться на будову колиби. В. Чернявський збирався ще того тижня їхати до Едмонтону, щоб в Ленд офісі оплатити свої фарми. Йому я передав листа, щоб він там доручив агентові земельному, які землі ми собі вибрали і на котрих зачали будуватися, але платити будемо аж пізніше, бо тепер не годні до міста дістатися.

ПЕРШІ ПОЧАТКИ НА ФАРМІ

На другий день раненько ми були вже на місці при стинанню сухих дерев в лісі. Коло нас горить великий окур, а дим з нього залягає долинку, де ми працюємо, а недалеко нас на сінокосі, також в диму, пасуться коні.

До полудня ми нарубали досить добірних дручків на буду, яку ми мали по обіді збудувати. По обіді один копав яму, а двох робили дах над нею (величина землянки була: 10 широка, а 14 стіп довга, 2 стопи глибока в землі). Дах над нею зачинався від землі, яких 2 стопи від берегів ями, так щоб на сім вільнім місці можна було складати великі речі, мов на полицю. Кухня була в середині, а також столик і ліжко з патиків і сіна. Недалеко під лісом ми викопали криницю на 6 стіп і мали воду до пиття. З лісу привезли фіру сухих дров на паливо і на окур колто буди-землянки, бо комарі щораз то більше з нами змагалися. За два дні невинної праці ми закінчили буду і криницю, а тоді зачав іти дощ, що майже не переставав через цілу добу, даючи нам нагоду відпочати і добре виспатися, бо тепер навіть комарів не було на холоднім повітрію.

Коли дощ перестав іти, ми взялися до стинання дерева для будови хати. Найперше ми мали збудувати хату, шпихлір і стайню на татовій фармі, опісля на швагровій хату і шпихлір під одним дахом, а поруч стайню. Мені будинків не треба було будувати, бо я, як самітний, міг мешкати у родичів, але мусів мати рішлю на своїй фармі. Я обрахував, що на 5 будинків нам треба буде около 600 штук дерева, що значить тиждень роботи в лісі для нас трьох. А що я самий зголосився за будівничого, хоч я сеї роботи не робив, але вірив, що скоро наберу вправи і потрафлю поставити такий зруб, як фаховий майстер — тому я відмовився стинати дерево,

а замість сего я опрацював його до лінії, щоб рівно виходило в стіні. До тесання я мав дуже добрий топір з краю, а однак робота була затяжка для мене, бо сухе зав'яле дерево таки вимагало сильних ударів, щоб грубу тріску відтесати від відземка. До вечора я заледве витримав, так сильно вже боліли руки і міхурі та тверді мозолі повиступали на долонях. По такій цілоденній праці я спав як забитий, а на другий день вже не годен був піднести топора. Тому для відміни я взявся до іншої роботи і копав цілий день пивницю на місці, де мали будувати хату. Третього дня позатягали підвалини і я мав досить на день роботи пов'язати їх в замки і заложити в них "лігари" під підлогу. Тоді привезли з лісу нарубане і перетесане дерево і я з татом стали зводити стіни, а швагер сам рубав в лісі. Робота нам ішла досить справно, бо до тижня зруб двокімнатної зі сіними хати був укінчений і крокви зведені. Були б і лати прибили, та не мали цвяхів, але зате гарненько пообрізували шарівкою вугли і вирізали в стінах 3 дверей і п'ятеро вікон. Дах мав бути пошитий шуваром, але аж пізніше літом, коли він виросте, нажнемо серпами, пов'яжемо в сніпочки і пошиємо хатину так, як в краю житною соломою.

По скінченні хати ми взялися до штихліра, а опісля до стайні, але не докінчили, бо батько скалічив сокирою ногу і не міг ходити і помагати. Зближалися Зелені Свята і батько поїхав зі швагром і зі сестрою Оленою на Едну, родину відвідати, а звідси до Едмонтону, оплатити за фарми, купити диски до пересікання ріллі, а також вікна, дощок на двері та підлогу і цвяхів. Я лишився самий вдома, в буді, на самоті, бо найближчі сусіди були 3 милі віддалені. Але я не мав жадного страху, бо нападів в цілі грабунків ніколи не було серед поселенців, грубої небезпечної звірини в сих сторонах гакож не було. В лісі були тільки заяці, десь часом лис, борсук і дикі куропатви. Зайців, куропатви і качок ми все стріляли, коли хотіли свіжого м'яса. Ми мали одну корову до доення, яку купили, як осілися на місці.

НУДЬГА НА САМОТІ І ТУГА ЗА БАТЬКІВЩИНОЮ

Оставши сам на самоті, я попав у глибоку задуму і серед такого розпучливого настрою написав листа до сестри Катерини, що лишилася в краю. Вона була віддана за Костика Лепчука і ми їх лишили на батьковій господарці, тому що мати її мужа не хотіла пустити його разом з нами до Канади. Коли я так думав про що і як я мав писати, десь то з корчів вилізла моя обідрана поетична муза і стала мені в пригоді. Ось що то вона мені нишком подиктувала:

Моїй любій сестрі, Катерині Лепчук,
в Туловій, пошта Снятин, Галичина, Австрія, Європа.
Пише єї брат Петро Зварич, серед широкого степу в
далекій Канаді, пошта Една, Альберта. П.А.

Вступ:

*В далекій чужині, в самотній пустині
На скрині сі вірші складаю
І Тобі, Сестричко, Дорога Катрусько,
Із чужини від родини вістку посилаю.*

Поезія:

*Стоїть буда серед лісу,
При ній гражда з осичини,
Край ліса в долині,
Віз, плуг і дві машини (косарка і грабарка).*

*Стоїть собі на самоті,
Сама одинока,
Кругом душі ні одної —
Тишина глибока.*

Тихо сумно, наче в гробі,
Кругом нич не чути,
Ні голосу соловейка,
Ані пісні - нути.

Лиш комарі ненаситні
Хмарами літають,
Всюди пхаються влізливо
Та й кров випивають.

А з-під ліса голос дзвінка
За вітром несеться,
Там корова за корчами
На траві пасеться.

Що за буда, що за річи,
Звідки се прибуло?
Таж ту тому тиждень назад
Нічого не було?

Чи ту чернець - богомолець
Від людей сховався?
Чи індіян з манатками
Сюди заблукався?

Ані оден ані другий
Тут не проживає!
То Йван Зварич із Тулови
Фарму зачинає.

Та з нагоди Свят Зелених
Нема єго дома,
Бо поїхав до родини
Звідать чи здорова.

Бо родина у комірнім
Трійцять миль від дому,
Що они там поробляють,
Незвісно нікому.

А з ним і сестра Єлена
Пішла в рідню свою:
Оставсь лише самий Петро
В буді сиротою.

Сидить собі та й думає
Про край, про родину,
Про товаришів і знакомих,
Про рідну хатину.

Сумно, тяжко 'му на души,
Жаль серце стискає,
Як все собі, що минуло
В думці пригадає.

Світлі часи з гімназії
Та службу при війську,
Про вакації веселі,
Про забаву міську.

Все те, мов сон промайнуло,
А він і не стямився,
Як в Канаді, на самоті,
В буді опинився.

Тут для него гірка доля,
Роботи без міри,
Бо батько скалічив ногу,
Встать не має сили.

Він із швагром разом з сонцем
В ліс ся вибирають,
Кладуть окур від комарів,
Дерева стинають.

А дерево досить грубе,
Тяжко 'го рубати,
А ще тяжче 'го на стіни
Високі здіймати.

*Білі руки, що так скоро
Пером поводили,
Почорніли, обгоріли,
Струпами ся вкрили.*

*Розвили ся і попухли
Від тяжкої роботи,
Вночі тернуть, болять страшно,
Додають гризоти.*

*Ціле тіло, мов оббите
Болюче й кроваве,
Коле в плечах, болять крижі,
Лунають сугави.*

*Чівка колись зачесана,
Тепер занедбана,
А твар колись біла, гладка,
Також обідрана.*

*Сидить собі бідлашний
Мовчки та й думає,
Потім встає, усміхаєсь
Та й у ліс чвалає.*

*Ту нарубав осичин
Й червоної калини
Та умаїв сумну буду
Проти святої днини (Зелені Свята).*

*Нарешті сів біля скрині
Та й став лист писати,
Щоб сестрі Катруси в краю
Вісточку подати:*

*Про подорож через море,
Про їзду на суші,
Про клопоти серед багнів,
Комарі та вуши.*

Ще й коросту описав він,
Що всіх ся вчіпила,
Гноїть руки, свербить в пахах,
Що й знести не в силі.

Кожний сумний, непривітний
Ходить та й думає
Про Вітчину; а Канаду
Тяжко проклинає:

Ой Канадо, Канадонько,
Бодай ти пропала,
Щось нас сюди завабила
А тут так скарала.

Гірко нам у сій Канаді
З початку в недоли,
А ще гірше було в краю
У ляцкій неволи.

Тут ми колись доробимось,
Зажием в достатках,
Під час коли наші браття
Бідують в нестатках.

Бо в Канаді землі досить,
Є ліси і трави,
Буде на чім доробитись,
Коб лиш сили стало.

Тут свобода і всі рівні,
Нема пана й хлопа,
Ні жандармів, ревізорів,
Ні межі, ні потопа.

Нам ту сумно за ріднею,
Що там так караєсь;
Що їй жиди і поляки
Шкіру обдирають.

*Нас кусають лиш комарі
Та їх мож прогнати;
В краю кровцю висисають
Здикутники кляті.*

*Нам ту скучно без родини
В чужій сторононці.
Пішли ж, Боже, щастя - долю
Нашій родинонці.*

*Дай їм волю, дай їм долю,
Дай красше прожити,
Молим Тебе, милий Боже,
І будем молити!*

Написавши сего листа в поетичній формі, я вислав його за кілька днів на пошту, не відписавши собі копії з нього і, розуміється, позабув раз на все про сей продукт мого поетичного таланту. Та щастя хотіло, що він не змарнувався між добрими людьми. Сестра, коли отримала новомодний поетичний лист з Канади від брата, то носилася з ним, як баба зі ступою по селі та давала кожному читати. Кажуть, що деякі читали й плакали зі зворушення, чи з жалю — не знаю. Багато з читачів переписували його і передавали в другі села. Казали навіть, що в якомусь часописі був він видрукований. Та про се я не знав зовсім, бо ніхто про се в листах до мене не згадував.

Довідався я про сей мій “божий лист” аж в лютім 1929-го року від сестри Катерини на Вегревил. Тоді ми справляли 25-літній ювілей нашого подружнього життя і спросили всю родину до участі. Серед розговорів про минуле, забав та співу я почув одну пісню, якої зміст був мені ніби знайомий. Її співали моя мати і сестра Катерина, що мешкала з мамою в Едмонтоні і там їх і навчила. На питання звідки вони її знають, я довідався, що я її сам написав 30 літ тому, і з Канади прислав до краю в листі, а там її по всіх селах Снятинщини співали й деклямували.

— А чому ж ти мені не заспівала сю пісню колисьбудь скорше за сих 8 літ, відколи я тебе привіз до Канади? — запитав я, а вона відповіла, що не було нагоди, бо ми зрідка бачилися, а їй се й на гадку не приходило. А зрештою, вона думала, що коли я її уложив, то й вивчився та й знаю. Присутні навіть не хотіли вірити, що вона мені була незнана, коли вона така цікава, що чужі її полюбили і вивчилися напам'ять.

**

В часі відсутности батька, я приготавляв лати на дах, тесав дерево на хату швагрові та писав сумні поезії, листи і дописи до крайових часописів. За місяць погоди води зачали висихати і заходити в землю, що аж тепер розмерзалася донизу, а то була на 6-7 стіп замерзла.

Коли повернули з Едмонтону і привезли все що потрібно, ми взялися знов до майстровання. Докінчили стайню і я з швагром будував йому хату, а батько взявся орати "прери" чотирма кіньми на своїй фермі. Довго він мучився, доки привчився регулювати плуг і гонити коні без погонича. Протягом двох тижнів зорали около 20 акрів "прери" і дуже тішилися, що такий лан цілини спороли, хоч і жалувалися кожному, що їх ще ніколи так руки не боліли від тяжкої праці, як тепер від двигання та тримання в лінії тяжкого сталевого плуга.

Покінчивши оранку, поїхали знов відвідати родину на Едні і сим разом взяли з собою мене і сестру, і звідти мали привезти маму, щоб вони подивилися на нашу нову господарку. Сим разом ми заїхали на місце за один день, бо дороги вже попросихали і калюжі затвердли так, що ніде не застрягав віз. На своїм "фільварку" ми все знайшли в найкращім стані. Збіжжя росло дуже гарно, в городі чудова буйна огорожина, родина щаслива, здорова і весела. Вже привчилися деяких англійських слів, ходили на відвідини сусідів і поробили широке знайомство не лише з українцями, але й зі шведами. Мама, будучи акушеркою, стали в пригоді кільком поліжницям, а сестра Елена, будучи на відданню, впала не одному в око і не могла обігнатися від кавалерів.

ЗОРГАНІЗУВАННЯ УНІЯТСЬКОЇ ЦЕРКОВНОЇ ГРОМАДИ В ЕДНІ

Скоро тільки довідалися Небилівські парафіяни, що я прибув в гості між них, прийшли до мене з новиною, що отримали листа зі “Штиц” від о. Івана Заклинського, котрий згодився приїхати до них на сталого священика, якщо вишлуть 100 долярів на дорогу і загарантують умебльоване помешкання і 50 дол. місячної платні, а крім того умірковані доходи. Вони йому не відписували, бо чекали на мене, щоб я їм порадив. На се моя рада була така:

— Коли ви вирішили, що священика хочете мати, тож знайте, що йому утримання мусите дати. Вибирати нема в чім, бо лиш один зголосився. До краю шкода писати, бо звідти тяжко дістати, а хочби який і зголосився, то треба б 200-300 долярів післати і якби приїхав з родиною, то ви собі з ним тут ради не дали б. А так о. Заклинський є вдівець, то його життя буде танше коштувати, то й для вас буде легше його утримати. Видно, що в “штицах” не надто великі гаразди для священиків, коли він не має з чим сюди приїхати. А може й має, та не дурний свої гроші видавати на дорогу, а хоче переконатися, чи люди дуже його бажають і чи готові пожертвувати по пару долярів його спровадити. Коли ви на се годитеся, то я йому відпишу, що ви йому вишлете через залізничну компанію Сіпіяр “тикет” зі Скрентону, де він є тепер, аж до Едмонтону і най їде, бо гроші небезпечно висилати, бо міг би й не приїхати і гроші пропали б. А подруге, хто то знає, чи се якраз священик сей Заклинський, а може то якийсь хитрун-емігрант вичитав в “Свободі”, що є нагода чужим коштом приїхати аж до Альберти і тут межі вами таки осісти

на фармі, а ви й не знали б, що ви його своїми грішми сюди спровадили, бо він вже інакше назвався б. Отже, в сім випадку треба перше написати до редакції “Свободи”, котра все знає, що там діється і запитати, чи є там в Скрентоні о. І. Заклинський, чи він з краю, чи звідки прийїхав, чи вже правив і чи добрий душпастир і (як можна довідатися), чому він покидає свою парафію а хоче їхати до Канади, бо може се бути якийсь нездара, пияк або чужоложник. А щодо вимог, то доброму священикові 50 дол. на місяць, то не є багато, бо ся колонія така велика, що 300 фармерів аби дали по 2 доляри на рік то й вистачило б. Тут однако нема ніякого податку та й починайте самі уподатковуватися: 2 дол. на попа, 2 дол. на школу, 1 доляр на читальню і вже 5.00 дол. Хочете мати громаду а в ній порядок і вигоду, платіть податок, а не хочете, то вертайте в корчі і жийте з каютами та з борсуками без податку, так як вони живуть. Я скінчив, а ви, панове, подумайте добре, розберіть справу розумно і відповідайте сяк або так.

Перший забрав слово Михайло Пулешій, котрого чомусь прозивали Цюриком. Він встав таї каже:

— Ба! А ви, Петре, ци ни ходили разом до школи з панотцем Дмитровим, що нас так файно змашкари в газетах. Бо й ви так нас зїбрали, як він, що називаєте нас каютами. А можи би ви вісвітилися у хранцузского біскупа, та й були в нас попом. Ви умієте файно казане казати, то можи й правити потрафити, а ек ни знаети, то дек Шпачинський навчив би вас. Файний з вас панич, Петре; умієте пожелувати бідних манігрантів, коли вже готовісьте накладати на них по 5 талярів здикуції, аби пан отец мав з чого файно жити та й винце попивати. Ой, ні, сего не буди. Ни зловити нас у шильце, так ек хранцузский біскуп (біскуп — єпископ) хотів нас записати до себе і взети наш цвинтар і церкви. Ой, ни вдастси вам штука, нема дурних!

— Ви, пане Пулешій, — відповів я, — дуже добре говорили і сказали все, що думаєте і знаете і по-вашому воно так є, як ви сказали. А хто більше з присутних так

думає, як говорив пан Пулешій? Чи є хто тої гадки, як він каже, що я вас тут образив і назвав каютами, що я такий дурний аби дався французам висвячувати і був у вас попом, аби пан Пулешій міг на моїй голові кіле тесати, і мене за ніс водити, а по трете, що я на вас накладаю податки і вже лапаю в шильці? Кажіть!

Між присутніми мовчанка. Вкінці його син Василь, що ми на його фермі замешкали, цвіркнув мачкою на землю (чо-табаком) та й мов ятнячим голосом затягнув:

— Мій неньо правду сказав, — я його попираю. Ми від попів, жидів, жендарів та й здикутників мусіли з краю тікати, а ек ту та дрань поназлазитси, то вже другої Канади нема.

Більше ніхто не мав охоти говорити, тож я мусів продовжати свою бесіду:

— Отже, панове, я бачу, що ви стоїте не знати на чім. Пан Цюрик — о, перепрашаю, — пан Пулешій гоноровий чоловік, він дуже любить свій гонор і хоч його небагато, але боронить, що може. А зате чужу честь він зневажас, як мож найгірше. Він мене перед вами зосмішив, висміяв і виганьбив за дурно-пусто, а його син потакнув за ним, навівши пару дурниць, які тут ні пришити ні прилатати. Я в них обох не заслужив на такий почитунок, я їх уважав за добрих, чесних людей, ми дали їм звиж 200 дол. вторгувати, на їх фермі доробляємося і дякуємо їм за їх добру пораду і я сего від них ніколи не сподівався, бо я на се не заслужив. Я тут всього другий раз межі вами і ви мене не знаєте, чи я добрий чи підлий чоловік, тому не можете мене судити. Я вам хотів добре порадити, як ви маєте добрий замір і щирю волю, а коли вам невлад, то я зі своїм назад. Одно ще мушу вам пояснити. Так як мені виглядає, то пан Пулешій говорив не своїм розумом, а чужим, коли не милося, то він є збаламучений російським батюшком Корчинським, що десь тут недалеко на Восток робить місію і поширює схизматичьку віру і переводить наших галицьких русинів на московських кацапів і я дуже жалую його і тих, що так скоро й легко даються баламу-

тити московським батюшкам, що так само як французи перетягають наших людей на своє.

— Правду кажете, пане Зварич, щирі правду — заговорило на раз кілька присутніх.

Майже всі, а було їх около двадцять, — з великим запалом зачали між собою суперечки і дебати, доказуючи, що вже багато з наших присягали перед бородатим батюшкою, що він їм казав відрікатися від папи та присягати царському синододві і т. д.

Вкінці виступає з гурту непоказний, малого зросту, розгорячений дебатом Павло Федорків і каже:

— Панове, сей чоловік нам добре все роз'яснив і порадив. Він нас поучив і перестеріг, як дістати священика, аби не пропали гроші він нам подав добру раду, як його утримати, аби він межи нами на стало осівся, а не так, як ті, що тут вже були та й пішли відки прийшли. Тут попи не будуть з каси фасувати, так як в краю та й на фермі не будуть робити. Отож, я раджу написати до "Свободи" і переконатися про Заклинського. Ми газеті повіримо і його спровадимо. А тепер організуємо парафію і спийшм членів, що згодяться дати по 2 доляри, то є доляра на подорож, а доляра на утримання. Як всі спийшмося, то виберемо церковний комітет і він дальше поведе справу і буде списувати членів.

— А ви відколи такі мудрі, містир Федорків, — перебив Цюриків Василь, — списувати членів, коли ми вже маємо членів тих, що складали на цвинтар і на майстрів і на гонти до церкви. Сі люди є членами і мають право до церкви, а не такі манігранти, як ви, що торік прийшли сюди на готове і нам будете розказувати! Нотин дуїн!

— Невер майн, — відтяв йому Федорків, — як ти мудріший від мене і від нас усіх, то прав собі сам в своїй хаті, або клич до неї свого бородатого батюшку, котромусь записався. Ми хочемо уніяцького священика, бо ми уніяти і та церква є також уніяцька, хто її робив і давав на ню, то йому честь, а хто ще не дав, то дасть тепер, або пізніше, бо вона й так недокінчена. І не ско-

ро буде докінчена, як не буде священика, але як би прийав і зачав правити, то люди будуть приїздити з цілої околиці і вписуватися в члени, бо без попа ми не годні жити. Ми складаємо тепер на попа, бо й'го треба, а приїде піп, будемо збирати на церкву, аби нам мав де правити.

— Добре Федорків кажут, добре, — загуділи голо-
си. — Ну ж списувати членів. Пишіть мене, та й мене,
і мене, — зачались зголошуватись один по другім. Май-
же всі вписалися, навіть старий Пулешій. Лишився лиш
його син Василь і ще один Небилівський крикун.

ПОМІЧ МАТЕРІ НА НОВІЙ ГОСПОДАРЦІ

Я написав листа до "Свободи" і о. Заклинського і на його зміст всі погодилися. Також ухвалили знайти майстра, аби будував хату для священика коло церкви на 40 акровій церковній площі коло Федора Мельника.

На другий день ми з мамою поїхали на свої фарми на Коломиї, бо я так охрестив сю околицю, де ми осіли і не помилися, бо в чорнім потоці коло моєї фарми милися колеса в кожнім возі, що переходив сю долину. Зрештою, Коломиєю можна було назвати кожну балку, де зібралися сего року води, а в них грузли і милися колеса переїжджаючих емігрантів. Але наша Коломия була названа в честь покутської Коломиї, що лежить над Прутом в Галичині. А свою річку я також назвав Чорний Потік, що пливе через Коломию. Коломиєю була названа й пошта, яку я відкрив в 1904 році і також школа мала сю назву, яку побудував я в 1905, півмилі на захід від моєї фарми.

Мої мама дуже вподобали собі наші фарми, всюди ходили, оглядали і плянували, де має бути город, де садок, де має бути гражда (загорода) для товару—затишок

під лісом проти сонця, аби з окуру дим розлягався попри землю і відганяв комарів від коров, як вона буде їх доїти. Так вони то все плянували розумно і практично, що годі було закинути, що щось було не до ладу. Коли переходили через сей великий сінокос, зауважили, що насередині ріс дуже високий шүвар-осока і постановили його серпом вижати, повязати в сніпочки і тим хату пошити, так як в краю житною соломою. Що постановили, те взялися виконати, бо вже на другий день зачали жати та сушити траву. Крім сего, знайшли собі й другу роботу — виходили з тяжким гострим джаганом на нову ріллю і викорчовували, стинали та скидали на купу всякі корчі і пеньки дерев, що були на ріллі, а яких плуг не вирвав, а обминув. Так вони, сердечні, працювали тяжко, так як і мужчини на полі. А коли висохла трава і тато сніпками обшили доокола стріху над стінами, тоді мама зачали ліпити стіни. Але коли я побачив, яка то була для них тяжка праця місити босими ногами глину з сіном, я постановив їм улегшити працю. Знайшов в лісі коло калюжі води відповідну клейку глину, відкинув зверху чорнозем, спідню жовту і клейку глину перекопав і впустив рівчаком води з калабані в сю яму, що була округла і мала около 20 стіп проміру. Зверху притрусив дрібним сіном, взяв на поводи пару коней і загнав їх в яму місити глину. Коні йшли кругом, мов у кираті кілька разів в одну сторону, а потім в другу напереміну, і я так в короткім часі намісив до три фіри глини для мами, що могло вистачити обліпити цілу хату зі середини. Опісля відразу зробив з двох полін санки, накидав гральми мішеної глини, як купу гною, і кіньми притаскав мамі аж під хату. Вони, бідолашні, раді були, що я їм тільки тяжкої праці заощадив. Однак, розривати руками мішану з сіном глину була досить тяжка задача, як рівнож кидати пляцками об стіну, а ще вгорі аж під стелею, то вже було понад їх сили і вони першого дня так перемучилися, що на другий день не могли рук піднести. Не було іншої ради, тож ми всі три — я, тато і швагер, — мусіли йти до мами на толо-

ку і змастити їм хату, що нам легко udało ся за один день на оба боки. Все що мама мали до роботи, то вирівнювати стіни за нами, накладаючи ще потрохи глини в долинки, де треба було. А коли ще остало досить замішаної глини, вони в сінях виліпили собі велику піч до печення хліба, бо се буде вигідніше, як на дворі, хоч зате небезпечно, бо від вогню могла згоріти хата. По сім батько за кілька днів пошив хату осокою і ми завершили сіном та привалили півзинами, оставивши тільки квадратову діру на середині на комин. А коли різаком обрізали рівенько стрішок доокола, то дах на хаті виглядав, як гарно зачесана і підстрижена чуприна на голіві, аж мило було дивитись.

Коли глина на стінах вже була суха, я поробив скрині на вікна й двері, а тоді мама гарно вигладили стіни пісковатою глиною, вимішаною і кінськими кізяками. Коли ми з мамою були заняті коло викінчування хати, то батько зі швагром робили коло сіна, в місяці липні. Вони косили траву косаркою, а громадили грабаркою і дуже були вдоволені, що робота йшла так легко і спірно, бо за один тиждень зробили около 60 фір сіна. Настягавши грабаркою великі вали сіна, складали його в копці, аби сіно вляглося і не зогнило на дощі. За день зробилисьмо великий драбинястий кіш на возі, званий гершком ("гей-рек" по-англійськи) і ним опісля возили сіно в стирти; половину для тата, а половину для швагра на його фарму. Коли не було відповідної погоди робити коло сіна, то ми ліпили шпихлір, а потім стайню. Шпихлір пошили осокою, як і хату, аби не затікав, але зате стайню накрили грубою верствою сіна і приложили довгими на цілий дах дручками, що звисали згори аж до стріхи. Сі окрівлі з сіна й осоки служили опісля через яких 15 літ і дахи не текли.

Покінчивши головну роботу коло будинків на татовій фармі, ми зі швагром перейшли будувати йому що треба, а батько тим часом дискував свою ріллю, а мама за ним випрятували коріння з ріллі.

Незадовго прийшли жнива і батько з мамою поїхали на Едну вижати збіжжя, яке там дуже гарно зародило. Вони забавили коло сеї роботи один тиждень, бо жали жниваркою, яку винаймали в сусіда і помагали йому з два дні в роботі на його фармі, а за те він мав звести в стіжки до молочення їх снопи. Мама остали вже тут, щоб допомогти збіжжя возити, а тато зі сестрою Анною і Єленою та братом Андрієм прийшли до нас докінчувати тут роботи. Ще треба було докінчити звоження сіна, і робити “фенси”, на огорожу обістя та на загороду для товару, свиней, курник і т. д. Брат Андрій, 14-літній хлопчисько, що в краю скінчив 2-гу клясу ўкр. гімназії і на кораблі уходив за 12-літнього, аби платити половину ціни, а в Едмонтоні вже мав 18 літ аби міг взяти на себе фарму, придався нам тепер до рубання в лісі лозових коліків на огорожу (фенс) і вориння на загороди. Таку огорожу або загороду будувалося тоді в той спосіб, що накладалося стяте дерево, дрючки, або вориння кінцями одне на другім, а все тонший кінець на грубшій в зигзакуватій лінії, щоби стіна не зверталася вбік в той спосіб, а в перехрестю при кінці вбивалося лозові пальки (стовпці) в землю і зв'язувалося їх 2 рази дротом докупі, або крученою з лози вужевкою. Така огорожа з доброго дерева служила найменше 10 літ, бо хоч би навіть стовпці в землі перегнили, то стіна все трималася на місці тому, що була покривлена. Дехто городив з пруття плоти або т. зв. частокіл, та се забиравло багато часу і коли кілля зогнило в землі, такий пліт валився. Робота коло швагрових будинків ішла справно, бо ми вже набрали досвіду і впродовж місяця його хата на одну кімнату зі сіньми і шпихлірем та коморою під одним дахом, а на боці стайня на 6 штук, були закінчені. На його фармі врано також яких 10 акрів прерії.

Під осінь я докінчив татову хату, вложивши підлогу і вікна та двері, а мама з глини і каміння виліпили великий огрівач (грубку) і комин та все гарно вибілили вапном.

Восени ми всі поїхали на Едну до молочення, бо збіжжя, вже давно зв'язане в стіжки, треба було змолотити і перевезти на нове господарство. З 10 акрів пшениці намолочено понад 300 бушлів, з 15 акрів вівса 600 бушлів, а з 5 акрів ячменю було 150 бушлів. Накопали також яких 40 бушлів бараболь, зібрали до 50 головок капусти і мали подостатком іншої городовини. Родичі були дуже вдоволені з урожаю, бо се було втриє більше, як вони колибудь в краю з 15 моргів збирали, а коли ще до сего додати збір сіна, яких 40 фір, то на перший рік се був незвичайний успіх. Клопіт був тільки в тім, коли се перевезти на нове місце, бо сего було більше ніж 12 фір. Ми з хати вибрали всі речі, а досередини зсипали збіжжя. Повертаючи, ми забрали на одну фіру огородовину, бараболі і хатні речі, а на другу взяли вівса, щоб було коням на обрік. Решту збіжжя ми повозили зимою на санях.

Так ми встїпи першого року побудуватися як слід, наорали "прері" і приготували землю до сівби на друге літо, наробили подостатком сіна і зібрали гарний урожай збіжжя, якого малисьмо до ужитку собі, курям, свиням і коням. Того ще літа докупилисьмо кілька ялівок і одного коня, і мали кількоро свиней. Мій батько почувався тепер багатцем "на цілу губу" і був би заніщо не вертав до краю на давну господарку, бо коли він за рік так доробився, а що то буде за 5 або за 10 літ, як буде пів фарми зораної, а на загороді 40-45 штук рогатої худоби, яких 10 коней, а свиней та курей без рахунку, подібно, як се було в давних фармерів коло Форту й Едмонтону. А вже що найбільше вдовольало доробкевичів, то се, що кожний лиш на себе робив, бо податку, данини та шарварків не було ніяких.

Правда, що бідному без грошей початки були дуже тяжкі, бо спершу заробляв на життя, на одежину, на насіння, на товарину чи конину, або бички, а се забирало роки часу, але кожний мав надію доробитися і бути фармером незалежним, а не наймитом. Ніхто з емігрантів не лінувався тяжко працювати, а кожний робив від схо-

ду до заходу сонця, хоч часом і та тяжка робота не приносила багато користи; не всі уміли розумно і доцільно плянувати, не практикували економії щодо часу і праці: не одну працю можна б було скорше й легше виконати, якби знав, як собі порадити, добирати способу. Не один добував корчі з землі руками при помочі рискаля і сокири, але скоро додумалися, що се скорше і легше можна зробити кіньми або волами і ланцюгом.

Я хоч не був до фізичної праці при звичаєний і загартований, то з часом втягнувся, хоч дуже відчував утому і руки сильно боліли а вночі терпили, що я часом не міг заснути. А в додатку й комарі кусали вночі так, що я мусів класти таку триніжку над головою в ліжку і накривати голову сіткою від комарів.

ЯК Я БЛУДИВ НА СТЕПУ

Одного разу в неділю рано я вийшов шукати коров на степу, щоб пригнати до доєння. Був се хмарний, дощевий день, коли комарі не дуже кусали і я вийшов без сітки і без снідання, думаючи за годину-дві їх знайти і пригнати на загороду. Одна з коров мала дзвінок (калатало) так, щоб мож легше худобу знайти, як де в корчах або в високій траві сховається, бо на звук дзвінка йдеш просто на місце де худоба. Сим разом мабуть товар лежав і дзвінка не було чути. Так я йшов може мильо на полудне, потім звернув на схід, думав пів милі, а потім мав замір іти мильо на північ, а знов потім на захід до дому і по дорозі десь здибати корови. Сказано, день був хмарний, сонця зовсім не було видко, я не міг іти в простих лініях, бо або корчі або води мусів обходити, то одним то другим боком і ішов так, як мені здавалося добре; так ніби наоколо описуючи великий прямокутник. Та який я був здивований, коли я після ходу

Й утоми догадувався, що я вже пів дня ходжу і зробив з 10 миль і нічого не здивав і до дому не годен втрафити. Я розумів, що я блуджу і не годен зорієнтуватися. Я десь опинився в такій стороні, що навіть деревини не було, з якої пізнав би де північ і полудне. Майже голий степ, а тільки лозина, низькі корчики і води по балках. А тут на лихо і дощ зачав іти і годі де скритися. Мав я кілька сірників і заховав їх при тілі в кишені, щоб часом не замокли, маючи надію, що може десь набреду на який лісок, то розпалю вогонь і буду грітися й сушитися. Вже й трави сухої шукав, щоб взяти з собою за пазуху і мати готову до підпалу. Так я вже майже безнадійно ходив аж до вечора, не знаючи в котрім напрямі, але мусів іти, щоб грітися, рухатися в надії, що чей десь натраплю хоч на малий гай, а в нім щось знайду на ватру. Мое бажання сповнилося, я набрив над якийсь потік чи річку, що мала глибокі береги, а попід берегами росли дерева і було багато сухих і дуплавих та звалених. Поки не стемнілося, я назбирав велику купу патикив, наставляючи один коло другого попри зігнені деревця, а потім нарвав трави і накрив се піддаше, щоб мав де від дощу схоронитися. Потім з гіркою бідною розпалив вогонь і при нім сушився та грівся, доки не висох. На щастя дощ перестав іти і я зголоднілий і утомлений положився і зачав дрімати, але не міг заснути, бо десь недалеко вив проразливим голосом кают, так що здавалося, що їх там була ціла тічка. Так я цілу ніч перемучився коло ватри. а холод дався мені таки добре в знаки, бо вогонь вигасав часто, бо не було чим його підтримувати. Коли рано зачало розвиднюватися, я пустився в дорогу, не маючи уяви, куди йти, але йти мусів в надії, що я десь знайду якусь дорогу або слід або натраплю на якогось поселенця. Ішов яких 2 години і сподівався, що сонце покажеться на сході, а тоді я повинен іти на захід в сторону поселенців, бо знав, що на схід, то порожня пустиня.

Врешті почув голос собаки і зрадів. Ідучи в ту сторону, я побачив шатро індіанців, а перед ним ватру. Індіанці, побачивши мене, повставали, щось між собою за-

вавкотіли і з шатра вийшло кількоро дітей. Я приступив ближче і поздоровив їх по англійськи — гуд дей! Вони відповіли так само. Питаю їх де ми є — вони не розуміють. Тоді я їм на мігах представляю, що я блуджу, що ночував на степу і дуже голодний. Вони мене зрозуміли і принесли мені з шатра печеного зимного м'яса, яке я з'їв дуже лакомо і з великим апетитом. Я просив ще, але вони щось казали і я не розумів. А коли я таки влізливо домагався більше, то вони згодилися, мабуть, мені догодити і стара індіанка полізла до шатра, винесла звідти два щурі і ставши коло ватри, обдерла з них шкіру, настромила на рожен і зачала їх для мене пекти на вогні. Аж тепер я зрозумів річ. М'ясо, яке я так лакомо уплітав, то було щурове м'ясо і то я з'їв останок, а тепер на моє домагання хотять мені свіжого спекти. — Уф! Як я се вже добре зрозумів і переконався, не мав я більше охоти на щурову печеню, бо й та, що в животі, зачала там перевертатися і в горло перти. Не було жарту, я відскочив на бік і брр . . . за корчі. Викидав зі себе не лише нинішнє, але й передвчорашнє снідання.

Засоромлений я став перед індіанином і засумованого вдаю. Тоді він виніс мені з шатра кілька сұхарів з білого хліба й усміхалочись подав. Я лакомо хрупав і, показуючи рукою в одну сторону, питаю: Едмонтон? Він махає головою, що ні, але показує рукою в інший бік. Тоді я зрозумів, що там є захід. Далше я справив рукою на північ і питаю Вітфорт? Він потакнув. Так я зорієнтувався і зрозумів, куди мені йти, щоб добитись до країни нашої колонії, що лежить звідси на захід. Попрощавшись з індіанами, я пішов за його радою і незадовго вийшов на невиразну дорогу, але слід коліс був правильний а тільки не часто вживаний. Сміло я маршував тепер сею дорогою, що провадила нібито в той бік, куди я повинен йти. Але вона була крута і я так колючи то сюди, то туди знов почав боятися, що я втрачу напрям і замість неблизатися до оселі, можу ще більше віддалитися. На щастя над'їхав напроти на коні їздець. Я вже здалека привітав його, і він став. Був

се кавбой — пастух, що шукав за табуном коней вже тиждень, що відпаслися і десь пропали. Він знав добре сю околицю на 50 миль доокола і пояснив мені, що я є около 15 миль від Вітфорт, а майже так само від ренчу 15, а тавншипу 53, і повинен іти відси на полудневий захід, аби там зайти. (Я був тоді якраз в тій околиці, де нині Ворвік лежить, а тут зайшов з тих сторін, де нині Вегревил). Я просив, чи має що їсти і він дав мені трохи бісків; я подякував і потягнув ноги за собою в надії, що вже буду десь під дахом ночувати. Ішов я та й ішов, думаючи, що я вже зробив з 20 миль аж нараз почув дзвінок коров'ячий під вечір. Се був для мене ангельський привітний голос, за котрим я вже два дні вганяю і блуджу. Приходжу в те місце і здибаю коні з калаталом, дивлюсь даліше наперед, а там дим куриться. Приходжу ближче, а се оселя Василя Чернявського! Слава Богу!

Ся пригода сталася мені десь серед літа, коли я мимоволі відблудився від дому на два дні а родичі думали, що я десь пропав або загинув. Корови прийшли самі додому того дня, але були не раз випадки, що корови або коні, особливо в холодні дощеві дні, відпасуться кілька або кільканадцять миль від оселі і треба було кілька днів або й тиждень за ними в околиці шукати аби їх здибати. А були й випадки, що пропадали без вісти й повороту. Ми раз шукали з батьком за нашими кіньми цілий тиждень і врешті мусіли заплатити Джов Мекалумові на Бівер Лейку 20 долярів, що зі своїми помічниками “найшов їх” за 2 дні в своїй околиці. Люди оповідали, що він мав степільників, котрі тільки пильнували, як які посторонні коні зайшли в ті сторони, то вони зараз їх заганяли на півострів над озером і там їх пильнували аж доки хто за ними не питав і не обіцяв винагородження за знайдення, тоді вони готові були помогти “шукати”. І справді скоро знаходили, бо вже знали наперед, де і які коні були під їх опікою. За присвоєння собі чужих коней чи товару закон дуже гостро карає кількالكітним криміналом. Тоді були фармері, що мали

багато коней чи товару і сі великими стадами паслися вільно і без жадного догляду на степах. А щоб знати чия се є власність, то кожний мав своє п'ятно (бренд) з заліза і ним випікав на худобині знаки на шкірі, по яких пізнавали свій товар. Він відшукував свій товар під осінь і тоді п'ягнував молоді телята, що того літа прийшли на світ.

При кінці літа ми довідалися, що яких 10 миль на полудне від нашої оселі Коломия отворено нову пошту в французькій колонії званій Вегревил, і що там є склеп і склад рільничих машин. Се нас дуже втішило, бо ми мали вже недалеко і пошту і містечко. Ми туди часто доїздили за купном і за листами зі старого краю. Тут купили сани з початком зими і ними навозили велику купу дерева до палення в зимі і возили збіжжя з Едни, а раз завезли пшениці до Форту до млина змолоти на мuku, а частину продали по 60 центів за бушель, а за ті гроші купили колочого дроту до "фенсовання". Я також з ними їздив два рази на Едну, щоб побачитися з моїми знайомими і довідатися, коли прийде священик.

Від церковного комітету я довідався, що вже зібрано понад 200 дол., з чого пішло на будову хати для священика понад 100 дол., і вона вже майже на викінченні, а за решту купили "тікет" (білет) для о. Заклинського і він десь незадовго мав би прибути. "Рапорт" зі "Свободи" за нього був дуже добрий. Він мав бути дуже радикальних поглядів і ненавидів римо-католицьких ірландських єпископів, які хотіли в Сп. Державах загарбати уніятські-"руські" церкви під свою руку, а він боровся з ними і за те йому заборонили там правити римо-католики. Рівнож він мав бути сином великого українського патріота о. А. Заклинського, що в 1848 р. в перших конституційних виборах був вибраний на посла до Віденського парламента і був провідником, опікуном і перекладачем для селянських послів (мужиків) в парламенті і мав з ними, особливо з послом Петришиним, через його украдені воли, багато клопоту. Після сих інформацій поселенці на Едні були прихильні такому священикові, що

боровся проти римо-католицьких зазіхань на церкви, майно греко-католицьких громад. Вони були певні, що о. Заклинський буде їх добрим опікуном і душпастирем, бо так його листи їх утвердили в тому погляді. Він прибув до Едмонтону десь в половині жовтня і я про се довідався від знайомого мені приятеля М. Говди, з яким я переписувався. Зібрала мене рівнож охота поїхати до Едмонтону тим більше, що я мав нагоду поїхати з Чернявським, який часто їздив привозити свіжих емігрантів на фарми.

Отець Заклинський перебував в Едмонтоні вже тиждень і тут я з ним заізнався. Був се сильно збудований, в середньому віці мужчина, з малими бакенбардами і зголеними вусами, що надавало йому вигляду англійського лорда, і ходив в цивільнім убранні, а не в реверенді. Він більше інтересувався світським життям, як церковним, балакав зі всіма на різні теми, забавляв молодь, а передусім гарні молодичі і дівчата. Коли він в Едмонтоні мав відправу в одній хаті, довідався про се французький єпископ і післав до нього, щоб він явився в його канцелярії, але він цього не зробив. Я йому порадив піти, і він разом зі мною зайшов до канцелярії єпископа-вікарія Левала.

Тут його запитали, чи він має свідоцтво від свого єпископа з краю, що він є священиком і що його єпископ вислав до Канади? Він відповів, що не має, але й не потребує такого свідоцтва. Єпископ-вікарій заявив, що він міг би бути екскомунікований своїм єпископом, або священиком іншого віровизнання і тому не сміє правити і сповняти треби для греко-католиків, ані в Едмонтоні, ані на фармах, бо для них є католицький польський ксьондз К. Ольшевський. Отець Заклинський на се відповів, що його сюди спровадили люди і його будуть утримувати, і він має бути від них залежний, а не від айришів та французів і він не потребує жадного перміту від нього. А треба знати, що в тім часі уряд не звертав уваги на се, хто вінчає і шлюби дає, а тільки вимагав, щоб

у родини і вінчання були зареєстровані в державного урядника у Форті заінтересованими особами.

Так ми й вийшли з нічим після сеї авдієнції в єпископській канцелярії, де вже майже приходило до сварки, але бракувало нам повного знання латинської мови а ми всі три були забідні на се. Єпископ вікарій знав багато латини та, на жаль, вимовляв слова на спосіб французький, а я з о. Заклинським хоч добре уміли вимовляти латинські слова, але багато їх позабували і мусіли оба разом відповідати, то один то другий скільки котрий знав, аби порозумітися. Деколи треба було речення укладати на письмі, аби було ясніше. Вкінці о. Заклинський, щоб зігнати свій гнів і обурення на вікарія, наклеяв йому здорово, але вже німецькою і українською мовами.

Про нашу авдієнцію ми оповідали нашим людям, одновірцям, і сі нас хвалили за відвагу і рішуче виступлення проти французів.

Наступної неділі була друга відправа в Едмонтоні, в приватній хаті Сухацької, і зараз потім ми виїхали разом на Едну між гуцулів, як називали перших поселенців з Небилова, Калуського повіту. Найвизначніші з них були Михайло Пулешій з сином Василем, Василь Феняк, браття Федор і Николай Мельник, Никола Тичковський, Иван Пилипівський і ще деякі. Вони вже були досить заможні і зза цього чулися гордими й упертими. А крім них осіли тут трохи пізніше Иван Мельник, Павло Федорків, Михайло Підруцький і його батько, браття Павло й Йосиф Пасемко, Летавський, Мальований, Шпачинський (дяк), Німчук і багато інших з Чортківського повіту. Л. Порайко, Н. Грегорацук, Н. Козлинюк і М. Оницук зі Снятинського. Щодо загальної свідомости і культури, то поселенці з Чортківського і Снятинського повіту стояли вище від Небилівців, що трималися сторонньо і патріярхально в відношенні до попередніх і були склонні до московського православ'я.

Перша відправа на Едні відбулася в новій великій хаті Федора Мельника коло церкви, яка тоді ще не була

скінчена. Людей на богослуженні було дуже багато. Заповнили обі просторі кімнати, а багато стояли і слухали відправи на дворі. Було з 10 дітей до хресту і два шлюби тієї неділі. Збірка виносила близько 10 долярів і багато нових членів вписалося і платили по два доляри. Проповідь о. Заклинського була зворушлива, доцільна і змістовна. Він взивав людей, щоб тримали греко-католицьку віру, не приставали ані до польської римо-католицької парафії Ольшевського, ані до православної схизматичької Корчинського на Восток. Люди слухали дуже побожно і раділи, що дочекалися руського ксьондза, такого самого, як мали в краю і відносилися до нього дуже прихильно та давали на служби. На другу неділю заповів відправу коло Федя Пруцінського, де також багато людей зійшлося з тої околиці. На третю неділю прийшла черга у Михайла Романюка на площі, на четверту у Підмурного, а потім у Івана Лесюка, а вкінці ми заїхали до мого батька і тут мала бути відправа в новій нашій хаті. Я цілий час їздив і тримався разом з о. Заклинським, служив йому за дяка, якщо де не було ліпшого від мене. По відправі люди лишалися ще разом і ми обговорювали різні справи та організували церковні громади і читальні.

Я мав дещо книжок зі собою і в кожній місцевості лишав по кілька на початок бібліотеки. Поселенці радо організувалися, передовсім в церковні громади, бо вже їм навкучилося без церковної обслуги. В колонії Краків польський священик взяв собі гомстед, побудував на нім гарний косцьолек і простору хату, а також мав замір і жіночий монастир заложити, бо наші люди приходили до нього з требами, то мав добрі доходи, що навіть купив собі цілу секцію сіпіярської землі. Я знаючи про се, просив наших людей, щоб так легкодушно не йшли до польського попа, і його запомагали, коли тепер маємо свого і його повинні утримати і з нього користати.

Гроші з колект і з требів забирав собі о. Заклинський і за перший місяць мав понад 100 долярів доходу, а розходу майже жадного, бо я з ним їздив задармо, люди нас перетримували і добре годували та приміщу-

ваги в вигідних кімнатах. Ми часто ходили або їздили на полювання, то в гостину до сусідів, коли нас запросив хто та привіз і відвіз, куди треба було. На тижні дехто наймав Службу за небіщика, ми печатали гроби на нових цвинтарях і брали участь в поминальних обідах.

Тільки один клопіт я мав зі своїм товаришем, що любив зачіпати молодиці і дівчата, а був на них дуже ласий. Другий знов клопіт, що я не міг достачити йому вина, бо скільки б не замовив з Едмонтону, то за тиждень виїде, а на неділю не оставить навіть, щоб мав на чім Службу Божу правити. Так я мусів, як міг, все ховати хоч одну пляшку вина для богослуження. А коли в однім місці се не вдалося, то правив Службу Божу на малиняку.

Людей до сповіди приходило поважне число, а деякі з далека приїжджали ще в суботу сповідатися і лишалися наніч або в того господаря, або в його сусіда. Отець Заклинський любив при сповіді обіймати дівчат і притискати до себе, щоб ліпше чути, а одній молодиці, яка жила на віру з чоловіком, що мав жінку в краю, якось не хотючи всунув руку в пазуку, аж її перелякав і вона зі страху утікла від сповіди. Про сі його вибрики я зовсім нічого не знав, бо дівки й молодиці не дурні про такі речі комусь казати і хвалитися, знаючи добре, що сповідь є тайною і ніхто не сміє знати про гріхи, які людина зробила. Однак, про руку в пазусі годі було стерпіти й укривати і ся новинка рознеслася блискавкою в околиці. Коли я сказав про се своєму парохві, то він з обуренням заявив, що се брехня. — Най вам буде й брехня, та все таки ви в сю околицю більше не показуйтеся, бо через сю брехню ви тут втратили священичу честь і гідність, — сказав я.

Від батька він повернув назад на Едну, а я остав дома. Се вже було перед Різдвяними святами, снігу було досить грубо і сильні морози зачали тиснути. Щоб не нудитися, я взявся до майстровання в хаті і робив осикові крісла, столики, шафи і "банкбетлі" (лавки до сидження і спання). Часом полповав на зайців.

На Різдвяні свята я поїхав з батьком в гостину до М. Харука, що приїхав під осінь і заледве мав часу побудувати собі обширну буду-землянку, де б міг переживати. Так ми постановили відвідати його та розважити, щоб не скучав з родиною на самоті, бо то був наш односельчанин. Засиділись ми допізна і виїхали аж десь коло півночі. Ніч була темна і курило снігом, що й сліду дороги не було знати. Так ми правцювали та пороли снігом, сподіючись за 2 години бути вдома. А віддаль була всього 5 миль. Та ми цілу ніч їздили довкола татового лісу й об'їхали його яких 4 рази, аж над ранком, коли побачили загороду і будинки, заїхали на подвір'я. Страху ми не мали, що пропадемо, а тільки лихі були, що їдемо манівцями і не годні попасти на місце. Від того часу вже нас не кортіло їхати вночі і правцювати.

Сеї зими я написав яких 40 листів, 10 зі своєї волі й охоти до своїх товаришів і родини, а решту на просьбу сусідів, що або не вміли писати, або не вміли так докладно по-вченому то все, що треба, вяснити. Писав я кілька разів і до Гамбурга до корабельної агенції, до еміграційного уряду за своїм, пропавшим з речами і книжками куфром, та дарма — пропав на віки, як камінь у воді. З агенцією я також переписувався в справі перетрави емігрантів, бо вони мені обіцяли по два доляри за дорослу особу, а доляра за дитину, які з моєї руки через їх фірму будуть подорожувати. Я домагався, щоб вони для наших людей давали спеціальний харч, а то житній хліб, багато оселедців, сирі та вареної капусти, огірків і часнику та цибулі, бо їм тільки такі присмаки на кораблі будуть смакувати, особливо під час морської хвороби. Мою пораду німці прийняли з охотою, бо їх це дешевше виносило і люди як про се довідалися, то з охотою купували у них шіфкарти. А були й другі фірми, як Карлберг Стоцкі, Гамбург-Америка лінія та сі не дорівнювали Моравцеві. Хоч я заробив за своє посередництво яких 40 долярів, то я їх не дістав, бо незадовго пішов в роботу і потім від'їхав аж на Аляску та й не мав змоги і зв'язку з нашими людьми і не знав хто

й коли приїхав і не міг упоминатися в агенції за комісовим. Але я мав бодай то вдовolenня, що я багато поміг своїм людям в тяжкій подорожі.

Коли настала весна, то я не чекав аби сніги стопилися і зійшли води, що позаливали дороги, але я завчасу попросився з родиною і поїхав до Едмонтону шукати якоїсь роботи чи зайняття, бо шкода мені було на фермі в корчах марнувати свої молоді літа і талан. Я думав привчитися добре англійської мови, дістати роботу в склепі, заробити грошей і колись заложити на фермі свій склеп, відкрити пошту і дістати агенцію продажу господарської машинерії в сій околиці.

В Едмонтоні я питаю по всіх склепах якогось зайняття та не міг дістати, бо в тім часі було яких 10 склепів на Мейн стріті, 2 склади будівельного матеріялу, 2 готелі, 3 різники, 2 ресторани і кілька "бордінг гавзів".

Першу роботу я дістав в друкарні Бюлетина, що була власністю Ф. Олівера і знаходилась в малім дерев'янім будинку серед міста. Тут я розбирав черенки та мив їх в газоліні, крутив корбою пресу і друкував газету, а як не стало сеї роботи, то ліпив стіни редакції з середини папером, а знадвору глиною. За сю роботу я діставав 6 долярів тижнево, з чого половину витрачав на їду.

Я перебував на станції у Яська Кіляра і незадовго згодився побудувати йому хату за 40 долярів, але мав сам нарубати в лісі дерева і сплавом спустити аж до моста. Робота забрала мені тиждень часу і я мало не втопився в річці. Тим часом трапилось мені нагода дістати роботу в Кушінга на складі будівельного матеріялу (люмберярда) за 30 дол. на місяць. Я відступив свій контракт будувати хату для Кіляра М. Рудикові і він мені заплатив 10 дол. за доставу дерева. На "люмберярді" я мав різне заняття при виладованню з вагонів і складанню на ярді дощок і гонтів та вапна і цегли, робив часом у фабриці вікна і двері, часом робив з майстрами (карпентерами) коло будинків, а часом малював хати. Роботу я любив, хоч платня була мала, але я мав надію, що як ліпше привчуся бизнесу, то буду продавати і тоді буде

легша робота і ліпша платня. Я був певний, що успіх буду мати в сій фірмі, бо управитель мене полюбив і часом давав мені легку роботу в офісі, рисувати в подробицях пляни домів, до чого я був дуже здібний.

МОЯ КОМУНА АБО РЕЛІФ В ЕДМОНТОНІ 1901 Р.

Та сталося інакше і мій замір змінили обставини. В половині червня настав штрайк на залізниці, що була одиноким джерелом зарібку для наших початкових емігрантів, що приїхали бідні і заробляли на життя своїх родин. Не один залишив жінку з дітьми в комірному, або в землянці в корчах, пішов на секцію при колії і що тільки заробив, зараз поситав жінці то на м'яку, то на коровину, то на одежину чи обув. А коли за ціле літо заробив 80 доллярів і приніс восени на фарму, то чувся вдоволений і гордий. Платня при секції виносила за 10 годин тяжкої праці 75 центів і харч і перевіз залізницею. Страйк викликали унійні робітники, домагаючись вищої платні.

Наші були й тим вдоволені, але мусіли покидати роботу, бо їх переслідували як "скебів". Платні за перший місяць не отримали і не мали ані цента при собі, а на лихо й залізниці не хотіли привезти їх зі секцій до міста і не хотіли їх годувати. Так вони нещасливі йшли голодні сотки миль від Медисин Гет аж до Калгар, а звідти аж до Едмонтону, жебраючи по дорозі кусника хліба у ренчарів і фармерів. В Едмонтоні чекали тижнями на свою маленьку платню, що їм належалась за один чи півтора місяця. Сотки бідного, нужденного та виголодного народу волочилося по вулицях міста бездільно і не було що їсти, бо не було тут жадного зарібку, а й жебрати було годі безконечно.

Мені дуже жаль було безрадних людей, що снувалися, мов індіани по місті, брудні, обдерті, осмалені, як цигани і безрадні. Я постановив ними заопікуватися і зайшов до ленд офісу чи там би не дали їм якої ради. Урядники віднеслися зі співчуттям і дали 10 доларів на муку. А коли я заявив, що сего вистачить заледве на день, тоді прийшло на гадку урядникові, що вони мають якусь малу роботу до виконання і приніс пляни перед мене. Він пояснив мені, що над рікою, вище моста, на рівнині треба вирубати ліс, бо там мають будувати виставу. Пояснив на пляні, де і що треба зробити і питав, скільки ми хотіли б за роботу. Я обчислив, що поверхня до вичищення виносила 4 акри, тож заправив 80 доларів, а й то дерево, що зрубаємо, буде наше. Він згодився на се. Я пішов до людей з сею новинкою і вони дуже врадувалися, бо могли заробити бодай на один тиждень прожитку. Вони просили мене, щоб я їм дістав сокири і показав де і як рубати.

Тепер я переконався, що сі люди цілком безрадні, як діти і мусів лишити свою роботу на якийсь час та заопікуватися нещасливими емігрантами. Зі склету я дістав до грошей сокири і пили, дещо провіантів, бо показав, що ми маємо контракт на 80 дол. зарібку. А людям, котрі просилися до роботи, я сказав виразно, що за роботу грошей ніхто не дістане, бо всі гроші підуть на прожиток всіх чи роблять, чи ні. Робота буде йти по черзі: 10 людей до полудня, а 10 по полудні, кожної днини свіжі. Люди рвалися до роботи і за кілька днів ми скінчили, отримали платню, заплатили "борги" і мали ще готівку на пару днів на життя. А жили ми в той спосіб: в місті тут і там були опущені старі "шеки" і там ночували. Один-два перенесли над берег на торговицю, — там де нині Мекдоналд Готель побудований — і там була наша головна кватира і магазин на муку і провіанти. Ми купували на раз кілька мішків муки, пів пацюка (а ніг і голов свинячих давали нам різники даром), а до сего чаю й цукру та соли.

Кухні і печі ми поробили в березі під горою. Поназбиравали бляшанок від сала та консерв до варення, смаження і до пиття. Пекли пляцки, коржі, варили вареники (пирого), кнудлі, мастили смальцем зі шкварками і заїдали та попивали “гербатою” без молока, а часом і без цукру. Коли вдавалося нам заробити більше, як треба було на харч для нас, то ми ділили мішок муки надвое і посилали на фарми жінкам і дітям безробітних.

Щоб мати хоч 10 долярів денно на прохарчүвання такої громади, треба було роздивлятися за роботою, якої майже в місті не було, а на фармах платили 5 долярів на місяць. Я ходив майже хата від хати і питавав за якою-будь роботою для людей і мало кого пропустив, щоб бодай на доляра-два вишукати якої роботи коло хати чи склепу. Звичайно, я піддавав гадку на вичищення виходка, або пересунення його на свіже місце, зробити “фенс” довкола “льота” або направити старий, викопати криницю або вичистити стару, постинати дерева або пеньки на льоті, виліпити стаєнку чи хлів, або направити дах, привезти фіру-дві дров, попилати чи поколотити. Такі підхожі роботи я збирав і то за пів ціни робили ми, аби тільки не дармувати і не голодувати, а зате міщани лакомилися на дурничку і давали хоч що заробити, коли в противнім разі мали вимівку, що коли щось багато виносило б, то вони не будуть давати роботи.

До всякого роду робіт я мав відділи з відповідним знаряддям. Я роздавав роботу, поясняв як, що зробити, а коли скінчили — ішов з касиром колектувати. Ми мали вибраний комітет і касира, але як була яка готівка на руках, то ми давали “шторникові” Джансон Вокеро-ві до переховання, бо ми в нього все купували.

ЯК Я ПЕРЕЙШОВ НОРМАЛКУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ І ПРОТЕСТАНТСЬКОЇ ВІРИ

Так ми капарали і пхали свою біду з дня на день, сподіючись кінця штрайку при залізниці кожного дня. Та на сім завелися, бо штрайк тягнувся через ціле літо, аж під осінь скінчився. За той час мої товариші робітники порозходилися де хто міг. Одні на фарми до родини, другі до англійських і німецьких фермерів, що під час жнив платили вже ліпше, бо 10-15 дол. місячно, а кільканадцять колотилося в місті і вже могли самостійно робити то в цегольні, то в копальні Гумберсона та в тартаку Фрейзера. Я повернув знов до роботи на ярду Кушінга і тут помагав доставляти цеглу та дошки на будову школи, яку нині сценарська залізниця вживає на фрейтові бюра коло станції.

Перебуваючи в Едмонтоні кілька місяців, я познайомився майже зі всіма мешканцями, бо се було мале містечко, около 2,000 душ мішаних народностей. Хоч я й знав вже добре читати і писати по-англійськи, але моя вимова слів була неправильна і я не міг скоро полапати висказання англійських слів і все просив: “шпик сльов”, замість “спік сльов”. Не раз мені було й неприємно, коли я не міг добре зрозуміти англійця, бо все здавалося, що він буде з мене сміятися, що не вмю навіть говорити, такий я дурний. За те вільним часом вечорами я любив пересиджувати на верандах та “бордрумах” в готелях, де був гамір підпитих гостей, бо кожний говорив що йому на язик попало, а говорив поволі, голосно і виразно. Я їх легко розумів і з ними нав’язував розмову для вправи. І не дбав, що часом помилився і не мовив добре чи зрозуміло якесь слово, бо знав, що го-

ворю з п'яним, то й не дбав про його опінію, чи дискрецію.

Коли ми так розбалакалися, як в добрі часи і час від часу попивали пиво, яке тоді було по п'ять центів велика гальба, тут нараз на вулиці роздався сильний голос трубки або бубна. Се була "Армія Спасення", що упавших християн опам'ятувала і приводила до Христа. Зледачілі і здеморалізовані християни перестають ходити до церкви на богослуження, тож в сім випадку церква чи громадка сих Христових служителів іде на вулицю під готелі та на роздоріжжя і голосить слово Боже в надії, що хоч дехто спам'ятається і навернеться до Христа. Така група складалася з 5—6 мужчин різного віку і такого самого числа жінок і дівчат. Майже всі знали грали на дутих інструментах побожні арії, мали добрі голоси до співу і кожне з них майже могло говорити проповідь і голосно молитви виголошувати, в яких переходили всякі упадки і гріхи здеморалізованої людини. Вони на переміну грали, співали, молились, проповідували і вкінці збирали милостиню для себе і бідних, яких у себе в своїх бараках утримували і спомагали бідних мешканців.

Прислухуючись пильно їх проповідям і молитвам, я міг їх дуже добре розуміти і се була для мене знаменита нагода, немов у школі, навчитися поправно англійської мови. Тож я з охотою переходив слідами за сими учителями з одного місця на друге, з-під одного готелю перед друтий, де вони свою програму повторяли. При сім прийшло мені на гадку, що я так само або ще й ліпше міг би багато навчитися, учащаючи на богослуження до англійських церков. Як подумав, так і зробив, і від того часу я пильно слідив за оголошеннями, в котрій церкві і в яким часі відбувається відправа. І так я став на раз парафіянином майже кожної протестантської церкви. А було їх 6 різних віроісповідань в місті і я заходив сміло до першої-ліпшої, як почув голос відправи в середині, сідав собі в передню лавку, щоб добре чути і з нотатником перед собою та олівцем у руці записував собі

вимову й акцент трудніших слів, чим звернув на себе увагу не одного, а коли я їм пояснив, то вони симпатизували зі мною, а деякі запрошували мене в гостину на розмову для вправи.

Відвідуючи протестантські церкви, я не тільки мав нагоду вивчитися правильної вимови англійських слів, але при тім я познайомився зі змістом проповідей і бачив велику різницю в науці протестантських церков а католицьких. Протестантські проповідники, опираючись на науці Ісуса Христа доцільно учили, як сповняти сю науку, як згідно з нею жити по-християнськи і любити ближнього, тоді коли в греко-католицьких церквах, так у краю як і тут, ми по більшій мірі вічно слухали про гріхи і кари, муки в пеклі і вічне прокляття, аж нам то остогидло й ми не мали охоти до церкви ходити. Інтелігентна людина в англійців іде до церкви з обов'язку й з посвятою, а в нас інтелігент уважає се нижче своєї чести й гідности, бо церква то лишень для простих, невчених і малолітніх.

І хоч я був соціалістичних поглядів і так само уважав, що я вже не маю потреби ходити до церкви на науку наших священиків, то змінив свій погляд, учащаючи до англійських церков.

НА РОБОТІ В СІ-ПІ-АРА

В половині вересня зачали брати на секції до роботи при залізниці, бо страйк вже скінчився і признано малу підвишку платні робітникам. Я записався також і чекав на чергу, коли будуть брати, бо я вимагав, щоб мене взяли на останню секцію на границі Альберти в Лаген, звідки я мав замір дістатися до Бритійської Колумбії, бо чув що там добре платять в тартаках і копальнях.

Коли я з другими прибув до Калгар, звідки розсилали робітників на всі сторони, мене тут ротмайстер відкинув як невідповідного до тяжкої праці, бо я йому виглядав на паниччя-легкороба, тим більше, що я був в гарнім новім крайовім убранню, вдягнений як до шлюбу. Та сим я не зразився, бо зараз таки на другий день вдягнувся в старе робітниче убрання, замазався дещо на лиці й по руках і зголосився до "екстра генку", що збирали до роботи коло Бенф. Тут я робив один місяць. Скінчили роботу, і то було моє щастя, бо я вже не годен був довше видержати. Монотонна, тяжка праця "темпати" через 10 годин "тайзи" товченою рінею (шутром) се пекольна праця. Руки й ноги так сильно боліли, мов поламані, ціле тіло немов покручене, куди не поруш, все болить. Навіть лежати не було приємности, бо тіло терпело, а прийшлось вставати, не годен підвестись. Я думав, що то тільки я такий нездалий, бо не привик до тяжкої праці, не мав сильних мускулів, але згодом довідався, що майже половина робітників так само терпіла і мучилася, як я.

Коли нас "поквитували" й привезли до Калгар, не виплатили нам готівкою, а подавали тільки т. зв. тайм, себто тільки посвідку, а казали, що гроші дістанемо аж

в Едмонтоні або в Калгарах пізніше. Та ми на се не годилися, а хотіли таки зараз грошей, бо ставало зимно і треба було постарати якесь тепле одіння. Так ми докучали через кілька днів то в офісі суперінтендента Небльока, то в адвоката Бенета (що пізніше став прем'єром Канади), аж доки нам не заплатили готівкою, хоч перед тим відганяли нас поліцейями та грозили арештуванням.

Отримавши 24 доляри за місяць роботи при екстрагенку, а зайшов до равнд гавзу між механіків і палячів і запитав, чи тут не дістав би роботу в сій кузні чи шапі. Відповідь була, що тут нема, але потрібно помічника до дивізійного равнд гавзу в Лаген з платнею 1.50 дол. за 8 годин, і я радо згодився та за годину виїхав на місце.

Тодішній Лаген (Loggen) се нинішній літний ресорт Лейк Люїс (Lake Luise), положений серед великанських скелястих гір в широкій долині, перетятій бистрою рікою і оточений велетенськими лісами — незвичайно мені подобався. Тут була тільки гарна, з крутлого дерева погуцульськи побудована станція з модерним рестораном для пасажирів, величезний “равнд гавз”, “колшут” і кілька малих домиків для механіків, кондукторів і станиця поліції. Моїм обов'язком було наповнити 12 великих залізних бочок (бакенів) вуглем в колшуті і коли прийде потяг, піднести їх краном догори і висипати на “тендер” для льокомотиви. Я мав багато вільного часу і міг читати та лазити по дооколишніх горах.

Раз при обіді в ресторані я довідався від поліцаїв, що тут на Лаген має за пару днів приїхати королівський потяг з валлійським князем, котрий в 1901 р. подорожував по Канаді, а незадовго по смерті королевої Вікторії став англійським королем як Едвард VII. Він мав затриматися в сій місцевості пару годин, бо хотів переїхатись верхом пару миль на полудне і побачити чудові околиці над озером Лейк Люїс. Вони дістали наказ з Калгар, щоб вишукати та прорубати вигідну дорогу до озера. Я перший зголосився до сеї роботи а зі мною щось 6 італійців, що робили тут на секції. Нам забрало 2 дні часу, щоб прочистити та де треба прорубати вигідну стежку до

озера. А над озером в відповіднім місці на скелястім підніжжю ми усталили на високій жердці британський прапор і обложили його великою купою каміння.

Згодом, около полудня над'їхав княжий потяг, станув на станції а з нього висипалося чимало військових і цивільних старшин та поліції і середнього віку князь з жінкою і прибічними дамами. Зараз посідали на коні, які для них були приготовані і почвалали в ліс в сторону озера. Остала тільки підрядна служба і нас кільканадцять місцевих. Ми оглядали потяг та й ті відпадки, які служба виносила та викидала з вагонів, особливо порожні пляшки від напйтків. Нараз один з наших зажартував:

— Хлопці, чи не були б ви ласкаві скинути нам одну скриньку з повними пляшками королівського пива?

— Шюр! — відповів один з батлерів — гір ю ар! — і висунув нам повну скриньку, що мала тузін квадратних пляшок пільзенського пива.

— На многі літа князеві й княгині та й їх льокаям! — ми закричали, та так гучно, що аж ехо рознеслося по горах. Без церемонії, відбивали головки пляшок об каміння і пили на здоров'я майбутнього короля. На закуску дали нам з "дайнінг кари" деяких ласощів і овочів, бо раді були, що нам сим роблять велику честь і приємність, про що ми будемо мати нагоду довго згадувати, а я навіть про се напишу.

За яких 3 години наші туристи повернулись, сіли на потяг і поїхали до Ванкувер, навіть не попрощавшись з нами. Та ми не гнівались на них за се а раді були, що того дня ми мали "голідей" і "гүт тайм". Тож побажали їм від себе щасливої дороги.

НА РОБОТІ В КОПАЛЬНІ ЗОЛОТА В РОСЛЯНД Б. К.

При сій роботі я залишився близько два місяці, аж стався нещасливий випадок, при яким я скалічив руку і був взятий до шпиталю в Ревелсток, Б. К. За дві неділі рука загоїлася і я знов рвався до роботи. Але при залізниці вже не мав охоти робити за таку низьку платню, коли довідався, що в копальнях руди міді, срібла та золота можна 3—4 дол. денно заробити. А було тих “майнів” досить у Бритійській Колюмбії. Найближчі для мене були в Рослянд і туди я поїхав просто на полудне колею до Арровгед, а відси через озеро кораблем до Рослянд, де було кілька копалень.

Коли я приїхав до Рослянд, застав тут страйкові заворушення. Одні майнери перли до страйку, а другі були проти. Організували унію майнерську, ставили домагання вищої платні і ліпшої безпеки в роботі і у відшкодуванні на випадок каліцтва і т. ін. умов'я праці. А що майнери тоді не були сталі, а більше напливовий і мішаний елемент різних робітників, то й не мали великої зорганізованої сили і страйк не поширився, бо навіть не перервав робіт в майнах у Рослянд. Були тут тоді три головні майни: Ле Рой, Стар і Нікель майни, всі три на одній горі коло містечка, яке розбудувалося в долині і мало три вулиці мурованих будинків, а дококола без числа дерев'яних малих шеків для майнерів. Крамниці були переповнені товарами, кінотеатри, готелі і бари та ресторани не могли змістити своїх відвідувачів. Залі танців, кабареги й доми проститутток були відкриті день і ніч для своїх гостей. Майнери і робітники заробляли тут великі гроші і розтускали їх гоїно по-дитячому. Платня звичайного робітника наверху була 3 дол. денно, май-

нера 4.00, дримана 5.00, тімбермана 6.00, механіки, машиністи, техніки 7—10 дол. денно за 10 годин праці. Робили на дві зміни.

Я дістав роботу звичайного “майнера мокера” в Ле Рой майні на десятім поземі (левелю) під землею, себто на 1000 стіп глибоко. Сюди спускали нас візками на ливі по 20 людей на раз і ми висідали на станції освітленій електрикою. Звідси ми розходилися в різні сторони тунелями до місць, де розбивали скалу з мінералами динамітом, який закладали в діри, поверчені пневматичними сверлами (дримлами) і запалювали гнотом зі стрільного пороху. Коли динаміт вивалить велику масу розторощеної скали, то брили сего каміння розбивають майнери на малі кусні і звозять тачками до “шуту”, а звідси візками на шинах до вінди, а там дальше нагору до сортування, мелення і перетоплювання. Робота звичайного майнера була розбивати великі кусні скали на менші, які б можна піднести руками і їх разом з дрібними кусками тачкою вивозити до “шутів”, себто великанських скринь. Каміння мало часом майже третину мідяної руди в собі і було надзвичайно тверде і треба було не раз надлюдського зусилля розбити такий камінь, що мав величину лежачого вола, на малі брили. Ручки терпили від 16-фунтового молота, а дрібні кусники каміння ранили лице, аж кров текла. Часами й небезпека грозила, бо можна було упасти в отвір “шуту” і бути присипаним камінням, або знов часом обривалася брила каміння зі стелі і падала на працюючих на долині майнерів і їх на смерть розторошувала, а були також випадки, що десь не експлодував динаміт в свій час, але аж тоді, як майнери під час шуфлювання наткнулись на нього, він розкидав каміння і їх вбивав.

Та хоч робота була тяжка, небезпечна і брудна, бо всюди повно порохів і смердячого, мов часник диму з динаміту, то я її чомусь таки полюбив. Се “чомусь”, здається, крилось у тому, що я тут почувавсь якимсь героєм-грабіжником, що вдиравсь у лоно скелястих пір і звідси видирав з лона матері-землі скарби з нараженням

свого життя, а рівночасно за сю відвагу сподівався доброї заплати, бо аж 100 доларів за місяць — сума, якої я не міг собі уявити, бо вдсятеро більш, як можна було заробити в фармера серед комарів або серед морозу. Крім того, в майні ані спеки, ні морозу і дощу, ні вітру, ані влізливих “босів”, що вічно кленуть та “гаріюпкають”. Коли по вибусі динаміту простір заповниться порохами, димом і смородом, то ми пустимо в рух воздушні вітряки і помпи і за пів години маємо чисте повітря, як на поверхні землі і працюємо досить вигідно при електричних лампах на дерев’яних підлогах і риштуваннях. Вправді, кожний спочений і засмарований як коминяр, часом наб’є собі голову або звихне ногу чи руку, але на се не зважалося. По скінченню роботи купалися під тушем, передягалися в чистий одяг і відходили до дому, немов з якої фабрики з “дінерками” в руках.

Коли я собі вподобав сю роботу в майні, то не забув за своїх товаришів, яких я залишив в Едмонтоні і зараз до них написав про свої відкриття в Бритійській Колонбії і радив їм сюди приїздити, якщо хочять мати добрий і сталий заробок взимі і вліті. Я був перший з українців, що тут заїхав і про сі майни розвідав. Про вуглеві майни в Альберті наші люди вже знали і багато їх там заробляли, але платня була там на половину нижча, як тут у сих майнах золота.

Перший гурток, що прибув з Едмонтону, складався з сих моїх знайомих: Данилко Паламарчук, Іван Гриців, Онуфрій Комка, Улян, Новіцький і інші, котрих імена я вже забув. Я ними заопікувався в той спосіб, що знайшов їм приміщення в шеках під горою, вишукав роботи, які міг на час чи то нагорі чи під землею і поучив їх, як мають поводитися в місті і при роботі. Мої краєни дуже були вдоволені роботою і платнею і давай собі спроваджувати свояків і знайомих, так що до весни тут було вже до сотки наших емігрантів з фармів, а деякі з них приїхали навіть з жінками, щоб вони тут варили і прали майнерам.

Мені навкучилося бути простим майнером і за два місяці я забаг бути механіком коло дрильовання дір у скалі і висаджування її динамітом. Я зголосився до сего відділу. Але й тут я довго не закріпився, бо не міг знести того дзвінкого стукання сталевого долота об скалу і страшного тарахкання повітряної машинки і перенісся за місяць до майстрів тимберменів. Та робота була найвідповідніша для мене і добре платна, бо аж 7 дол. денно. Ми будували риштування, щоб підпирати стелю в майні, з якої могли обриватися і падати надолину плити і вбивати робітників. Коли так в скалі виберуть велику кількість каміння і постане такий простір як двоповерхова кам'яниця, тоді сей простір треба "затимберувати". Майстри нагорі в тартаку при допомозі машин нарізують десятьфітових стовпів від 12 - 18 цалів здорового "фирового" дерева і зарізують квадратні чопи в обох кінцях, до них допасовують квадратні на 14 - 16 цалів бальки на сволоки 10 фітів довгі і нарізують багато 10-фітових 3 цалі грубих а 12 - 14 цалів широких дощок на стелю. Так приготований матеріал приходить на призначене місце і тут насамперед укладають рядами стовпи, на них накладають сволоки і прибивають стелю і тоді заповнюють сей великий простір "тимбрами" від стіни до стіни і дуже міцно клинами сю структуру стискають. В сей спосіб побудують немов перший поверх і на підлозі сего поверху є місцями підтори зі стовпів (просто долішних стовпів), що підтримують камінну стелю аби вона не валлася. Так тепер під охороною сеї дерев'яної стелі з 3-цалевих дощок робітники безпечно працюють, дрилують в стінах далше наперед і вистрілюють більше каміння, яке майнери вивозять а за ними тимбермени вкладають свіжі стовпи, бальки і дошки. При експльозії динаміту в скалі часто часом вилетить великий камінь і ударить в такий стовп і переломить його на половину або розколе надвое і тоді новий закладається. Рівнож і нагорі на стелі так само розстрілюють та вивозять руду і знов тимбрують другий поверх, а потім і третій, і так далі підходять під верх гори на шість до вісім поверхів, а

вбоки й наперед не раз і на кілька сот кроків. Се залежить від кількості і якості мінералів в камені, бо коли не потпачується, то не йдуть в той бік. Слідять тільки за слями мінеральної руди і нагору вивозять тільки таку руду, а звичайне каміння лишається в майні.

Нагорі є велетенський “крашер”, що розлупує більше каміння на менші кусники величини буряків а їх знов сортують; нездале каміння відкидають набік, а ті, що з рудою, висилають вагонами до “смелтер” (гути) в Трейл.

В тім часі в сих трьох майнах працювало около 800 людей. Найглибша була Ла Рой майна, бо була на 1200 стіп глибока і мала 8 поземів (левелс), а кожний позем 4-8 поверхів. З сеї майни найбільший видаток був міді, а крім того було й золото, срібло й нікель.

В ПОГОНІ ЗА ЗОЛОТОМ В КЛОНДАЙК

За нецілих 5 місяців я заробив в Ле Рой майні 500 долярів, а з того заощадив 400 і половину вислав до родичів на фарму, щоб мені накупили коров з телятами для розмноження ренчу, а з рештою грошей я пустився до Аляски шукати ще ліпшого зарібку й щастя. В сій місцевості я довідався від англійських майнерів, що з них кільканадцять вибирається за кілька днів до Клондайк, де пару літ тому відкрито золоті поля і там можна скоро збагатіти або й стати мільйонером за пару літ.

Такій спокусі годі було опертися і я рішив разом з ними їхати. Дорога з Сіятель мала виносити 150 дол. з харчем і я мав досить грошей на подорож і видатки. За пару днів ми вже опинилися в Сіятлю, великім портовім місті, де за пару днів усіли на тихоокеанський великий корабель і виїхали ним попри побережжя Канади на північ. По дорозі вступав наш корабель до кільканадцять

портів, як: Такома, Ванкувер, Нанаймо, Принс Руперт, Сітка, Джуно і багато менших рибальських осель, де вилadowували товари і лишали пасажирів, а других набирали. Нам забрало дві неділі часу об'їхати побережжя Канади й Аляски і заплинути аж до Сент Майкел над Заливом Берінга і звідси за 10 днів рікою Юкон на малім кораблі ми прибули до Давсон, що за три роки існування стало великим торговельним центром золотодайних піль в Території Юкон.

Їзда кораблем до Ст. Майкел була дуже романтична для мене і дорога Тихим океаном не змудила мене так, як два роки тому через Атлантик. Сим разом майже кожного дня ми завертали та вступали до якогось порту і не раз була нагода вийти на землю та налюбуватися красою природи і бачити різних родів скали, кущі, дерева і звірину та різних народностей людей в прибережних містах. Тут найбільше було тартаків і "кенеріс", то є фабрик до консервування риби, де виробляють з цинкової бляхи пушки, а в них пакують всякого роду варену рибу до презервування. Любо було приглядатися, як тут скоро і спритно, мов у муравлиську, пильно працювали японці, китайці, а подекуди і індіяти та ескімоси. Білі люди займали визначніші роботи, як ловля риб, сортування, пакування та висилка з магазинів. Рух був всюди, але українського слова я ніде не почув. хіба в Сітка і в Ст. Майкел російську мову, бо тут осіло багато росіян ще в тих часах, коли Аляска належала до Росії. В Сітці я бачив гарну російську православну катедру і палату єпископа. Багато ескімосів і індіян прийняли тут віру православну.

Подорож кораблем по ріці Юкон змудила мене, бо була дуже монотонна. Майже щодня ми мусіли причалювати до берега та набирати дров до палення в кітлах, а при тім вилadowували дещо для тих кількох поселенців, що там жили та доставляли їм деяку пошту. Околиці були різні, то гористі, але покриті лісами, а не голі скали, то горбоваті, то рівнинні сухі, або мочаристі. Ліси смерекові, осикові, березові і корчі лозини. Трава не

так висока і буйна, як в Альберті, але вистачаюча на пасовиська і сіна. Однак, ніхто тут не фармував, хоч землі виглядали на урожайні, але тому що літо коротке, то збіжжя не мали б часу дозрівати. Дичини було тут подостатком, бо зчаста ми бачили то ведмедя, то сарну, то дикі кози, а й риби було досить у ріці.

Десь при кінці липня ми прибули до міста Давсон і тут переведено гостру лікарську візиту. На наше нещастя відкрито віспу у двох осіб і нас завернули та висадили на Собачий Острів, одну милю від міста серед ріки. Тут затримався і наш корабель, в котрім ми їли і спали на острові, бавилися та робили різні справи, проходи, співали "А ля Ветта", аби час згаяти та нудьгу розігнати. Ми зі задрістю придивлялися, як побіч нас пересувалися майже щодня щораз то свіжі кораблі, привозили нових пасажирів і ті свобідно висідали та розходилися в різні сторони, а ми мов прокляті тут дармуємо й нудьгуємо.

Ми вже й так пізно приїхали, щоб захопити найліпші місця при роботі, які відкриваються з початком літа, а тепер коли нас затримано в карантені, ми певні були, що друзі порозбирають роботи, а для нас вже не буде місця. Ми бачили тисячі людей, що переїздили понад береги ріки і догадувалися, що вони безробітні і страшно нам робилося, що й нас така доля чекає.

По чотирнадцяти днях нас випустили з карантени і я пігнав просто в місто зацікавлений, як там все виглядає. Місто Давсон положене на північнім боці ріки Юкон, на рівнині, окруженій від півночі високими лисими горами. Місто в тім часі мало майже півмилі в промірі. Середню частину міста становили великі магазини, побудовані коло доків над берегом ріки, що належали до транспортних компаній і торговельних, як Годсон Бей Ко., Нортерн Навігейшен і транспортейшен Ко. і інші. Склепів і складів всякого роду майнерського знаряддя було повно а також готелів, сальонів, ресторанів, театрів, заль до танців. Будинки всі були дерев'яні або з круглого чи тесаного дерева, збудовані або з дощок,

збиті під бляшаними, гонченими або полотняними дахами. Було також дуже багато малих шеків з дерева чи дощок, а ще більше шатер, в яких перебували бодай часово пошукувачі золота.

Золотодайні поля знаходилися в різних околицях поза Давсоном, особливо над річками і потоками. Перше відкриття золота зроблено 1898 року над річкою Клондайк, а що знайдено його дуже багато в ріні під поверхнею землі, то вісті про се рознеслися по цілїм світі. Зі всіх частин землі зачали напливати сюди авантюричні пошукувачі золота і протягом трьох літ сі околиці були заповнені проспекторами, спекулянтами, що приїхали в сі сторони шукати щастя і стати багатими а може й мільйонерами.

Найбагатші майни були над потоками, що впадали до ріки Клондайк, а то: Ельдорадо, Еврека, Гендерсон, Домініон, Солфур і Бонанза. Довжина кожного з тих потоків виносила 10-15 миль, а річка Клондайк була около 80 миль довга від міста Давсон, де впадала до ріки Юкон, аж до свого джерела. Золото в формі порошку, зерна і кусників величини гороху аж до величини лісового горіха знаходилося в верстві ріни в долішній частині і треба було його водою виполікувати. Земля понад річками і потоками була поділена в той спосіб, що виміряно так звані "клейми" (наділи), що мали 1000 ярдів ширини вздовж русла, а в сторону гір чи берегів скільки треба було, аби наміряти 10 акрів землі. Оплата виносила 15 доларів і треба було кожного року робити пошукування за золотом і копати шафт, щонайменше 30 стіп або тунель на 30 стіп вибити. Коли сего не зроблено, то клейм тратилося через "канцеляцію". А щоб виконувати приписану роботу або шукати за золотом з власної іціятиви, то треба було мати бодай 500 дол. на операцію, себто на потрібний провіант, на прибори і на помічників, доки не відкриється золота, а коли натрапиться, то вже є й гроші, а як не натрапиться, то витрата готових грошей.

Тому то початкові не дуже то рвалися пошукувати золота на власну руку, а воліли робити у давних майнерів, на їх клеймах заробити гроші і навчитися сего ремесла, а потім самому пробувати щастя. Не раз треба було кілька шафтів чи тунелів робити, щоб щось здобати, а часом і нічого не знайдено, бо не всюди були поклади золотодайної рини. Але зате місцями були аж надто багаті поклади так, що на одній шуфлі рини було за 20 - 30 центів золота. Але як було менше як на 5 ц., то не виплачувалося коло нього робити, бо були великі видатки.

Ціни провіанту, убрання і всякого приладдя та матеріалу були втрое більші в Давсон, як в Канаді, чи Спол. Державах, а то з причини великої віддалі від світу і кошту доставки. Снідання, обід чи вечеря коштували кожне доляра, а також нічліг, значить добу пережити виносило 4 дол. За 10 годин роботи плачено попередніми роками 10 дол., а сего літа ціна впала на половину, бо дуже багато робітників наплило. Деякі робили тільки за харч і то годі було знайти місце. Люди снувалися, як індіяни, шукали по горах ягід та дичини, аби з голоду не загинути, а відважніші почали нападати і грабувати та красти. Нарешті прийшло до сего, що уряди, канадський і американський, мусіли забрати більшу частину назад до Ванкувер, а до Сіятел тих, що були безробітними. Я довго ходив та шукав якоїбудь роботи, щоб приміститися, бо боявся, що мене завернуть назад з нічим. По кількох днях пошукування я впросився нарешті робити за "борт" в одного проспектора-бура, що два роки тому прибув тут з Полудневої Африки. Він називався Кругер, з роду данець, був дуже простакуватий і мав 6 робітників, що добували з-під землі ринь, витягали наверх і тут поклали водою з потоку. Коли я просив у нього роботи, то він сказав мені, що не потребує, але я таки вперся, що я хотів би йому стати помічним, коли б мені дав нагоду бодай кілька днів робити за харч, а я собі знайду таку роботу, що вийде йому на користь.

Першого дня я вичистив йому шека, який може а місяць не був замітаний, а так само на подвір'ю зробив лад з патиками, які всюди були порозкидані, що трудно було перейти. На другий день я став порядкувати коло майни, усуваючи з-під ніг каміння та колоди та засипаючи ями, котрі були небезпечні. Видячи на купі старі ринви з дощок, що були нездалі, бо текли, я сказав йому, що я їх перебудую і зроблю ужиточними, бо знав, що дошки дуже дорогі, бо їх руками треба було нарізати, а ринвів треба багато до випускання води з потоку, щоб нею полокати ринь. Він сказав, що се неможливо зробити, бо цвяхи довгі, заржавілі і не витягнуться, а радше дошки поколяться. Тоді я взяв пилку від заліза, поперепилював цвяхи і порозділював дошки поодинокі. Котрі були добрі, то з них збив нові ринви, позатикав шпари шматами з таром і за один день зробив йому яких 20 ринвів, що були по 16 стіп довгі і вартували окола 100 долярів. Сим помислом я його так собі приєднав, що він мені дав 10 долярів за направу ринвів і обіцяв платну роботу за пару днів. На третій день я наклав свої ринви в простій лінії на стовпках, яких 6 фітів понад землею від потоку аж до майни, щоб ними пустити воду, бо ті, що ними йшла вода, тепер дуже текли і марнували воду. За 3 дні я докінчив сю роботу і мій господар був дуже вдоволений, бо тепер мав вдвоє більше води до ужитку, як перше. По сім я попереобляв і ті другі ринви, що текли і вся та робота забрала мені десять днів часу. На моє щастя один робітник заслаб і "сквитувався" а я за нього став робити по 4 дол. денно і харч.

Робив як мурин чи не найтяжчу роботу в своїм житті. Під землею треба було джаганом довбати ринь, накидали її до тачки і не раз 100-200 стіп пхати болотнистими стежками аж до шахти, де всипалося до корита і висилалося нагору до полокання. Чотирьох робітників робили під землею і по двоє на раз мали що п'ять мінут привезти по одній тачці рини і вислати нагору, де 2 робітники відбирали, висипали в велике корито, до яко-

го бистро впадала вода з ринвів і тут полокала сю рінь. Велике каміння викидали гральми набік, а мале вода сама викочувала з корита на землю. Золото осідало на дні корита і вечером його старанно вичищено і забірано. За день можна було 50 - 100 долярів золота виполокати при помочі машинерії, бо треба було великого кітла, де роблено пару, парової машини до двигання ріни з-під землі наверх і до помпування води з потоку в ринви. А що земля в тих сторонах замерзала до 100 стіп, а літом розмерзається заледве 3-4 стопи, то в майнах під землею треба було її парою розморозувати, щоб можна було копати шахт (діру, криницю) а так само й ріни з-під землі не дістав би доки її не розморозиться парою. А розморозувано землю в той спосіб, що з парового кітла, який знаходився в будинку, гаряча пара яких 120 фунтів тиснення переходила рүрами під землю а тут розгалуженими на всі сторони цалевими рүрками з гүми досягала аж до стін, що ще були замерзлі. На кінці кожної гүмової кишкки був прикріплений сталевий, на яких 8 стіп довгий, а цаль і пів грубий, прут (пойнт), через котрий переходила пара і виходила в загостренім кінці. Сей "пойнт" треба було поступенно вбивати молотком в замерзлу стіну, а пара, що з нього сильно перла через отвір, розморозувала каміння і так його можна було щораз то дальше вбивати, аж доки не ввійшов у стіну і так його залишалося на яких 10 годин, щоб пара заходила до середини. Майнер, що сю роботу робив, називався пойнтмен і його задачею було за одну ніч через 10 годин забити 10 - 12 таких "пойнтів" в стіну на 6 стіп один від другого. Не раз траплялося, що "пойнт" попав на великий камінь і не міг іти дальше, то треба було витягати і в свіже місце вбивати, а часом удалося й камінь пробити. Під час сеї роботи весь простір був заповнений парою так, як в лазні, бо сильна пара вибухає з ріни і всюди розходитьсь, а знов вода з розтопленого льоду збирається на землі і заливає все і її муситьсья випомповувати нагору. Від сеї пари рівнож розмерзається стеля а з неї спадає куснями глина і каміння

не раз на голову або на рури та й їх ломить а тоді сильна пара може поранити робітника. При роботі уживали ми свічок і треба було мати яких 6-8, щоб хоч трохи видіти в парі, а то вони часто й гасли, як болото зі стелі падало на них. В таких пеклі виробити 10 годин, то не кожний мав сили і відваги, бо не тільки що тяжко було забивати в рінь "пойнти", але сильна горяч пари вгорі а зимна вода на підлозі і болото й каміння падає на голову, плечі й обтяжує та оббиває тіло, а не раз і звалить з ніг.

Так вбиті в землю пойнти зістають яких 10-12 годин і через цілий той час пара заходить в верству ріни і її розгріває та розморозжує, а потім через яких 10 годин мусить вистигати, щоб її можна вибирати та вивозити наверх. Коли такий пойнтмен скінчить свою роботу і вийде нагору, то він мокрий і заболочений, як щур, що виліз з болота. А коли се діється взимі, коли надворі мороз 60 ступенів нижче зера, то легко собі уявити, що заки він добіжить до свого шеку, віддаленого на 1000-1500 кроків, то мокре одіння замерзне на нім, як панцир, що він не годен рушитися і роздягнутися. А як то легко при тім застудитися або набавитися ревматизму.

Сю роботу пойнтмена є робив через півроку у сего Кругера, але вже аж на другий рік, бо першого року я робив через 4 місяці за звичайного майнера з джоганом, шуфлею й тачкою. Опісля полокав нагорі золото через 2 місяці, а також був фаерманом (палячем) при паровім кітлі, при чому мусів доглядати помпи, парові машини, гострили джогани та виконувати всякий ремонт коло машин. Платня фаермана була 8 долярів, а пойнтмена 10 дол. денно і харч.

Взимі робота відбувалася тільки під землею, а видобуту рінь висипали на куту і її полокали аж в літі, як розмерзлася на сонці. Зима в сих околицях триває 6 місяців, а з них два (грудень і січень) без дня, а тільки ніч безнастанно через два місяці. Однак ж північне сьйво дає досить світла, а також і місяць світить дуже ясно.

Зимомою, як нема багато снігу, то ми спочатку рубаємо в лісі дрова до палення в шаках і в китлі, а треба найменше 100 фір на рік придбати, але що ліси є в суєдстві, то й дров є подостатком.

Таких майнерів, як мій Кругер, було тисячі в тій околиці, що мали 6—10 робітників і потрібну машинерію, яка коштувала 4 до 6 тисяч доларів. Будинки потрібні ми самі будували з круглого, навіть не корованого смерекового дерева і накривали глиною, а шпари між деревом затикали мохом. І тепло було всередині, коли великий вогонь в ogrівачі не перестав горіти, але зате рано, як прийшлося вставати, то не одному вуса або борода примерзали до подушки, а просто рота була купка снігу з інею, що постав з пари під час дихання. До спання ми мали мішки зі шкір і теплі годсонбейські коци і тепло було нам спати в шатках на голові. Зимомою не раз було багато снігу і треба було ходити на лещатах по снігу. Води до ужитку топили зі снігу.

Їда наша складалася майже виключно з всякого роду консерв. Свіже м'ясо було рідко, хіба дещо вдалося споловати, городовини ані свіжих овочів ніхто не бачив. Все було сушене або презервоване в бляшанках, навіть бараболі були сушені, так як яблука в пластинках. Через брак городовини і зеленини майнері часто хворіли на скарвей (шкорбут) недугу. Харч був дорогий, бо виносив около 100 доларів місячно. Також все, що треба було купити, було вдвоє і втрое дорожче як в Канаді, а найменша річ коштувала 25 ц. Грошей в обігу було мало, бо грубіші суми платилися золотом, яке носили з собою в шкіряній торбі і важили на точній вазі; 22 до 24 дол. за унцію золота. Часто траплялися напади й грабунки. Не раз грабіжники нападали майнерів по дорозі, як ті йшли до міста на купно або несли золото до банку на депозит і відбирали від них сей дорогоцінний метал. Часом приходили вночі до корит, де полочеться золото і там вишкрябували його, якщо хто сего не зробив за дня, а через недбальство залишив на дні і тільки при-сипав його зверху рінею.

Один такий грабунковий напад зробили три злодії на майну Кругера вночі, коли я був факсманом коло кітла. Ніч була темна і я почув якийсь рух коло ринвів і тріщання дощок. Я здогадався, що то значить, але удавав, що я нічого не чую і не підозріваю, бо я боявся, що десь за стіною мусить хтось мене пильнувати і кожний мій рух слідить з револьвером в руках. А щоб себе сховати в пару, я зачав нібито "інджектором" набирати води до кітла і зчинив сичіння пари, яка вмить заповнила цілий будинок і мене вже не було видно, де я подівся. Я висмикнувся дверми, сунучи напроти себе візок нібито по дрова і як тільки опинився між купами дров, лишив візок і щосили стало прибіг до сусідської майни і зачав свистати на алярм, чого в себе не міг зробити, бо був певний, що коли б був тільки підніс руку до свиставки, був би дістав кулю в голову. На мій алярм повибігали доколичні майнери з револьверами і довідавшись, що й де сталося, пігнали в ту сторону стріляючи наосліп. Грабіжники повтікали на своїх конях, але золота не мали часу забрати, а залишили в мішках помішане з піском, бо верхню ринь вони відгортнули старанно на бік.

Другий напад трапився мені особисто на дорозі, коли я вертався пішки з Давсон. Я носив своє золото до банку і дещо купив собі, та й вертався вечором до своєї майни. Нараз, мов з-під землі, наскочив на мене замаскований грабіжник і крикнув: "руки вгору", а другий обмацав мої кишені, шукаючи за золотом, але нічого не знайшов. Закляв гірко і каже: "гони наперед, а руки тримай вгору!" І я пішов далше. Видно, були чесні розбишаки, бо не взяли ані мого годинника, ні револьвера, ані двох кусників золота, що вартували по 5 дол. і були в кишені. Знать повірили мені, що я все золото віддав до банку. Подібні грабунки так часто траплялися, що ми все ходили з револьверами і коли переходили з золотом через якесь непевне місце, то тримали праву руку в кишені, а в руці револьвер готовий до ви-

стрілу кожної секунди в напасника, коли б він крикнув "руки вгору!"

Оповідали мені про один випадок, коли один нападений і ограблений майнер попросив свого напасника, щоб сей йому прострелив кілька дір в полі його плаща на доказ, що був нападений і ограблений, бо його товариш-спільник не повірить, а скаже, що він відховав золото, аби його ошукати. Та на се домагання грабіжник у своїм замішанню, страху чи розсіянні відповів добродушно:

— Жалую, що не годеи, бо мій револьвер нездалий до стріляння.

Сего лиш хотів ограбований майнер і в тій хвилині кинувся, мов тигр, на свого противника, звалив на землю та став боксувати кулаками та місити ногами, що мало з нього душу не вигнав. Нарешті забрав від нього все золото, яке сей мав при собі, лишив свою жертву в непритомнім стані і пішов своєю дорогою. Довго про се не говорив нікому зі страху, що його напасник міг умерти від побиття, або донести поліції, що його ограбовано і побито, а тоді наш герой був би гостро покараний. Але так не сталося і він не раз мав нагоду чванитися своєю проворністю.

Хотів би я тепер згадати децю більше загально про життя майнерів над Клондайком в тих часах. Як я вже згадував, тут поз'їздилися чи не найбільші очайдухи зі всіх країв земської кулі. В першій році прибули тут досвідчені пошукувачі золота і то з більшим або меншим капіталом, що мали з чим продовжати свої пошукування, а коли де здибали признаки, то зараз бралися до видобування золотого піску. Найбагатші поля відкрито над потоками Ельдорадо і Бонанза, як се виказують самі фантастичні назви сих потічків. Поодинокі "клеями", що займали всього 10 акрів землі, видавали від 100 до 500 тисяч доларів вартости золота, а деякі доходили до одного мільйона.

Коли такий пошукувач золота (проспектор) зайшов у непросліджені сторони і десь над потоком знайшов познаки золота, тоді він пильно слідив на дні і берегах

потока за верствою ріни і брав з долішньої частини покладу в миску трохи піску і поклавав старанно в воді, та відціджував воду з піском, а на споді оставав золотий порошок. Після кількості золота він бачив, чи поле золотодайне і чи виплатиться за ним пошукувати і його добувати зі землі. Коли вислід був вдоволяючий, тоді він назначував границі свого “клейму”, що мав 1000 ярдів ширини понад воду потоку і забивав в землю граничні палики з написом “відкрив Н. Н.” (даючи своє ім'я і дату) і зараз спішив до уряду земельного зареєструвати сей “клейм” на себе. Опісля сказав своїм приятелям про відкриття і сі брали дальші “клейми” від нього, так в одну, як і в другу сторону потоку. Так протягом одного-двох днів рознесеться вістка про відкриття золота в якійсь околиці, а тоді стемпід (погоня) або “голд раш” (погоня за золотом) набирає розголосу і сотки народу перебігають одні друтих, щоб скорше дістатися на означене місце і виміряти собі “клейм” і його записати на своє ім'я, оплативши 15 дол. до державної каси. Закон вимагає, щоб кожна особа сама собі означила й оплатила “клейм” і сама або своїм коштом робила пошукування протягом першого року, а тоді аж діставала патент на свій “клейм” і могла його другому продати за довільну ціну.

Крім чистого, щирого золота в формі порошку й зерен, що його видобувано і виполікувано з ріни над ріками й потоками, знаходили також його і в каменистих горах, де воно слоями переходило через брили каміння, що називалося креміль (кварц). Його треба було молотом розбивати і на млинах розтерти на пісок, а з сего піску виполікувати золотий пісок. Щоб сей порошок якнайліпше вичистити з домішок і дрібненьких зерен кременю, то сипалося його до ртуті, яка приймала до себе тільки щире золото, а лишала на дні всякі домішки. Через нагріття в відповідних посудинах, ртуть випаровувала і переходила руркою до порожнього начиння, а золотий пісок оставав у першій посудині. Дерев'яні дна зі старих корит, де полокано золото спалювано, а з по-

пелу можна було виполокати багато золота, що набилосся в шпари і щілинки.

Коли який майнер приготував свою майну на продаж якомусь капіталістові, то пробував її “посолити” золотим порошком, насівалочи його по таких місцях, де сподівався, що купець буде брати з них пробки і переконується, що майна надзвичайно багата в золото і заплатить добру ціну. Та не все штука вдавалася, бо досвідчений купець знав, як і де брати пробки ріни і довбав глибоко в березі або в стіні, щоб дістати в такому природнім стані, як цілий поклад ріни.

Ціна “клейму” була від 10 до 100 тисяч, або наполовину чистий дохід. Не раз бідний майнер відкрив багату майну і хоч не мав грошей на експлуатацію (видобування) золота, то міг тепер дістати легко на сплату всякого роду машинерію, харчі і робітника, а платив за все аж серед або при кінці літа, коли переполокав все золото і мав кільканадцять тисяч золота готівки в золоті на раз.

Майни в Клондайк області не треба було “тимбрувати”, себто підпирати стелі стовпами аби не валилися, бо замерзла земля одноцільно трималася і не обривалася та не падала куснями надоліну так, як се діється в скелястих майнах в Бр. Колюмбії. Треба було вибрати простір, найменше на один акер, щоб поверхня землі відчула сю порожнечу і зачала поступенно вигинатися й осідати щораз то нижче, аж доки не спочила на дні майни.

Був один випадок, що якийсь багатий майнер, вичерпавши весь поклад золотодайної ріни в своїм “клеймі”, що знаходилася 30 стіп під поверхнею землі, з цікавості зачав бити шахт дальше в глибину землі, в надії знайти нові незнані поклади золота. Коли вже був яких 100 стіп глибоко, натрапив на скелястий поклад і знайшов дещо золота, але замало, щоб виплатилось його добувати і він довбав глибше через замерзлу землю. І так був уже около 200 стіп під землею і все ще в замерзлій землі, що мусіли її парою і “пойнтами” розморозувати.

Але нарешті одної ночі “пойнтмен”, що закладав парові “пойнти”, заалармував сигналами, щоб його сейчас нагору витягнуто, що й сталося. Заледве він опинився на поверхні землі, як слідом за ним вибухнула вода, мов з парового вулькану і рікою зачала стікати в долину в сторону потоку. Струя змагалася щораз більша і з більшою силою витрискувала вгору у формі велетенського водограю (гошера). З сего явища можна було вносити, що майнері пробрили шахтом замерзлу скорупу землі і натрапили на підземне озеро сильно стисненої води, яка тепер зачала витрискувати зі свого віковічного ув'язнення. Се сталося десь в часі Різдвяних свят, коли морози сягали до 60 ступенів нижче зера на термометрі Фаренгайта і текуча вода не могла течи даліше як милью і замерзала та творила льодові гори, а коли доплила до русла ріки Юкон, то плила по льоді, що вже був 3 стопи грубий і зробила друге русло на поверхні і новий лід поверх води. До весни майже ціла долина була заповнена льодовиками, поміж котрими спливали ручаї води в різних напрямках. Мешканці з тої долини мусіли вибиратися а їхні хатки і всякі забудовання були заляті водою і замерзли в льодових горах і виглядали так як комашки в бурштинових предметах. Чудово було оглядати сі чисті як кришталь льодові гори на весні, коли сніги і льоди зачали топитися, а промені сонця відбивалися від льоду райдужними кольорами.

Вістка про відкриття сего джерела рознеслася по цілім світі і капіталісти з Сіятел заставили своїх інженерів, щоб сі придумали спосіб до використання сеї водної струї для збільшення їх мільйонів. Сі не гаяли часу й нагоди, а прибули на першім кораблі з весною 1902 року і привезли зі собою силу цементу, величезних рур, гидравлічних помп, кранів, сталевих ливів і масу різнородного знаряддя до роботи. Сотки робітників запряжено до роботи день і ніч і за місяць часу в нору “гошера” заложили 30-цалеву руну (пайпу) і її сильно зацементували в землі, а зверху закрутили “велвом” (закруткою). Звідси розпустили галузі “пайпів” в різні сторони сеї

околиці аж на верхи гір, а на кінці “пайпів” були вужі, якими вода сикала високо і далеко з великою силою, бо до звичайного тиснення води з землі додавали надзвичайного тиснення гідравлічні помпи. Цікаво було бачити величезну струю води, що немов дуга виходила з отвору вужа (назі), уносилася високо вгору, а спадаючи, розкидала землю, мов гурган, розривала гори та перевертала дерева і каміння і зносила мов ляву намулі, рінь, велике каміння і дерева надолину. Все те, спливаючи з гір, мусіло переходити через величезні, мов канали, “шлюзбакси”, що мов лотоки млинські мали по боках з брусів сильні стіни, а на дні звичайні залізничні рейки, по котрих все пересувалося, а між якими золотий пісок осідався. Таким, отже, способом переполокано ще раз ту рінь, що вже раз з неї золото вибрано і ту, що тоді не поплачувалася, а навіть гори зрівняно з долинами, пошукуючи свіжих покладів золота. І знайдено, бо се був дуже дешевий спосіб на відкриття землі. Коли змиго кілька акрів розмерзлої землі, перервано в тій місцевості роботу на кілька днів і переходили в другу сторону, а тут за той час земля розмерзалася, а потім сюди знов повертали. Оповідали, що першого літа виполокали стільки золота, що повернувся вложений капітал. В пізніших роках одну четверту частину чистого доходу віддано до державної каси, другу четвертину майнерові, що добув сю нору, а решту брала компанія, яка, однак, за пару літ збанкрутувала, бо, пошукуючи за золотом в різних сторонах, втратила капітали, що напочатку їй вдалося легко зробити. Звичайних робітників тут не робило багато під час сих пошуків, а тільки механіки, ковалі, машиністи й інженери, і сим плачено дуже грубо. Дрібні майнери, які мали свої “клейми” в полосі діяльності сеї гідравлічної компанії, мусіли продавати їй свої землі, часом за добрі гроші, а часом за що могли, бо як не хотіли, то їх доколя обгородили горами дерев і каміння, що не годні були ні зайти, ні вийти на свою землю.

Потоки і менші ріки на зиму вимерзали, але в ріці Юкон, що має майже так багато води як ріка Саскачеван, плила тонка струя води серединою між двома верствами льоду. Верхній лід був найменше 3 стопи грубий, а спідний, на дні ріки, так само, а часом і грубший, якщо кому вдалася штука перевірити.

Щодо сильних морозів на тій далекій півночі, то різно говорили ті, що їх переживали. Одні казали, що там такі страшні морози, що ртуть у термометрах замерзала і вони тріскали, і не можна було знати скільки морозу, бо не було чим міряти. Другі оповідали, що коли вилляти на землю кварту води, то вона переміниться в лід, нім упаде на землю. Інші знов говорили, що не раз були такі морози, що надворі полум'я на вогні замерзало і бідні майнери мусіли його джаганями та молотами розрубувати і розбивати, щоб вогонь не задусився і не вигас. Але я від себе скажу без пересади, що я на своїм тілі не відчував тих страшних 60 ступенів морозу в Юкон території, як пізніше 40 ступенів пониже зера в Альберті, а се тому, що там нема вітрів взимі і повітря чисте, сухе а не вогке і тому сильного морозу тіло так не відчуває, як термометер. Вправді, що таким сухим і зимним повітрям неможливо було дихати, бо можна було ним задушитися, мов трійливим газом — та на се була проста рада. Ми носили на голові довкола хутряних теплих шапок крисані, з котрих звисала довкола голови сітка з тоненької органтини, обв'язана довкола шиї (подібно як пасічники, що закладають сітки від бджіл), а коли ми дихали, то сухе повітря набирало вогкості з усної пари, сітка покривалася інеєм і ми вже чулися безпечними, як дома. Убрання наші складалися зі спідної вовняної сорочки і штанів, звичайної чорної сатинової верхньої сорочки, шкіряної камізолі з “баксілу”, грубого вовняного светера, хутряних штанів і “овералсів” і з мекінового грубого але м'якого сукна короткий “джекет”. В сім убранню можна було вигідно робити коло хати, наверху коло майни і в лісі. В дорозі треба було ще вдятати шкіряну шубу з високим ковніром, а повер-

ху неї т. зв. “парку”, себто нагортку без рукавів з тої самої матерії, що роблять “овералси” і вона, мов шатро, з надвору відділювала зимне, сухе повітря від вогкого, яке виділює тіло. На ногах носили кілька пар чистих сухих панчіх, особливо грубі німецькі, довгі, що сягали аж до колін, по них індіанські шкіряні мокасини, а на верх взували грубі сукняні чоботи чи гумові черевики, підшиті сукном. На руки вбирали звичайні вовняні, а наверх шкіряні козячі рукавиці до роботи, а в дорогу то ще одну пару хутряних з овечої шкіри або з буйвола. Дуже мало було випадків, щоб хто де замерз в зимі, а так само мало було випадків каліцтва, а цілком не чув про випадки самогубства.

З весни є день і ніч на переміну, але день дуже скоро минає а ніч маліє і з кінцем червня сонце вже не заходить попід землю, а заледве що дотикає землі і знов підноситься на горизонті. І так через два місяці колує на горизонті досить високо понад землею у півночі, а просто над головою в полудне. В полудне літом дуже гаряче, що годі витримати, бо перевищає 100 ступенів Фаренгайта, але се так буде перед хатою, а за хатою, в тім самім часі в тіні і в холоді вода часом покривається льодом, бо з землі виходить заморозь і остуджує воду. В глибинах майн, де вибрано золото і не впускається пари до розморожування, то серед літа так зимно, що морози доходять до 40 ступенів пониже зера.

А я все ж таки чомусь полюбив сі підбігунові сторони і постановив бодай 10 літ тут прожити і стати великим багатцем, і то не конечно шукаючи за золотом, але мав замір взятися до торгівлі і легше та певніше доброблятися. Та тільки що мені скучно було без наших людей, бо де я не питав та не вивідував, ніде не почув українського слова ні імени. Здибався з поляками, чехами, словаками, росіянами а українця на лік не здибав. Переглядав я реєстри по готелях і книги в земельних урядах, питав навіть на поліції — ну і тут не знали ні про галішенів, ні про рутенців, ані про українців. Так я нарешті запевнив себе, що я тут також Богом забутий, а

що недобре чоловікові бути самому, а треба йому допомогти, щоб до пари було йому, тож я постановив взяти собі вакації, відвідати родину і знайомих, оженитися і повернути назад з подругою та з товариством українців, жадних золота і багатства і десь тут разом поселитися на час, доки добре не доробимося і не забагатіємо, а тоді повернемо між своїх на стало жити.

Ця постанова з кожним днем зміцнялася й прийшло до цього, що я не міг діждатися кінця сезону, коликінчаються літні роботи і наступає виплата, себто місяця жовтня, коли відпливають останні кораблі з Аляски. Труднощів з поворотом я вже не боявся, бо якраз того літа скінчилася будова залізниці з Вайтгорс, що лежить на хребті гір, до Скабуей над побережжям Тихого океану, довжини яких 120 миль, і я міг тепер за три дні переїхати віддаль 200 миль аби дістатися до корабля, під час коли перед тим забрало два тижні часу їхати довкола півострова. Треба було їхати рікою Юкон яких 80 миль проти води через водяні пороги Файф Фінгер Репідс і заплатити 8 долярів, а опісля 120 миль залізницею по 25 ц. за милю, то є 30 дол., а їзда великим кораблем з Скабуей до Ванкувер 60 долярів.

В половині жовтня відходив останній пароплав на ріці і я розпрощався зі своїми працедавцями, забрав свою платню в золоті, закупив собі деякі речі на пам'ятку і на презенти, як перстені з натуральних зерен золота та дармовиси до годинника, альбом, дещо з індіянських виробів, заплатив цілу подорож аж до Ванкувер і відплив з Давсону. Два дні ми їхали кораблем — бо їзда проти води була досить повільна, а на порогах навіть дуже небезпечна; ми тримали корки в руках, щоб спасти життя на випадок, якби корабель розстріскався на скелях. А треба було добре уважати з запертим духом, коли ми пробували два рази вихопитися з виру проти бурхливих бистрих хвиль і мусіли відступати і ждати, аж прибув другий корабель повище порогів і причепив дротяну ливну до нашого і так йому допоміг переплисти через сі злочасні пороги. Але ми не дуже то лякалися за своє

життя, бо певні були що з нас ніхто не втопиться, а хіба що добре викупається в зимній воді, однак жаль був би великий, якби на випадок розбиття корабля затопилося з ним півтора мільйона в золоті, що лежало в скринях таки на верху на покладі корабля і, здається, ніхто його навіть не пильнував. Було яких 40-50 скриньок величини середнього кюфра, збитого з твердого дерева-дощок і сильно оковані, а такі тяжкі, що чотирьох нас не годні були одної скрині з місця рушити.

Нарешті ми причапили до Вайтгорс, що лежить на хребті гір і на границі між американською Аляскою а канадійським Юконом і тут всіли на потяг і поїхали просто на полудне, поміж дикі скелі та поміж стрімкі гори. Залізна дорога переходила через тунелі, попід галерії, через височезні мости з верха одної гори на другу, понад страшні яруги і нетрі, що аж страшно було подивитися через вікно вдолуну. Справді будова сеї залізничої дороги — се був архитвір інженерської геніяльності і недаром ми муіли платити аж по 25 ц. за мильо їзди. І не один бідняга був би з охотою переспацерувався рейками і несогірше заробив би, як би не те лихо, що на мостах рейки так далеко одна від другої, що небезпечно по них ходити і ніхто не важився б скакати з одної на другу.

За чотири години їзди залізницею ми тільки три рази ставали на маленьких станціях і дехто всідав та висідав, але пакунків зовсім не виладовували. Нарешті ми опинилися над скелястим побережжям у порті Скабуйей, а звідси переправилися через вузький морський залив на другий бік до міста Джуно, що славилося великою майною золота, Тредвел Майнс. Тут добували золото прямо з кремінної гори, яку таки розстрілювали динамітом, розбивали каміння молотами, мололи в крошерових млинах на пісок, а опісля сей пісок перепускали по шлюзах, лотоках, а нарешті по рівних столах накритих вовняними коцями, що виловлювали дрібненькі зерна золотого піску. Судячи по тих величезних ямах і долинах, з яких вибрано камінь з золотом, і по тих мільнах піскових на побережжі моря, можна було вгаду-

ваги, що сі майни існували тут кільканадцять літ і видали не один мільйон долярів вартости золота.

В Джуно ми всіли до великого корабля і пустилися просто на полудне вздовж скелястого побережжя Тихого океану і по дорозі повертали до різних побережних осель, де одні пасажири висідали, а другі всідали. Були се переважно проспектори і майнери, що назиму вертали в центри цивілізації, щоб ужити світа та розпустити свої, з цілого літа, зарібки чи надбання. Всі були веселі і вдоволені. Одні грали в карти і то з великими ставками, другі заточувалися п'яні, інші сварилися і кляли одні других, але до бійки ніколи не приходило між ними. Деякі з них виглядали страшно дикі й жорстокі, переважно всі зарослі, осмалені, порепані та поморщені. По їх мові годі навіть пізнати якої вони народности, бо чистою, поправною англійською мовою мало хто з них говорив.

Харчування і каюти на кораблі були дуже добрі і ми їхали досить вигідно, хоч часом дуже поволі й острожно, з причини мряки і підводних скель, які мусіли обминати. В однім місці ми бачили розбитий корабель, що стояв горі дном на підводній скелі.

Коли ми виїхали з Клондайк, то вже було досить холодно, падав сніг і наставали сильні морози; вода на ріці і на побережжі моря замерзала. А коли приїхали до Ванкувер, то тут було ще тепло так, як погідної осени, трава зеленіла, а деякі дерева і цвіти пишались літною красою. У Ванкувер я побув кілька днів, чекаючи на вислід аналізу мого золота, яке я передав до державного знавця, щоб він його перетопив та признав його точну вартість в долярах. За той час я оглянув місто, а передовсім Стенлей парк, котрий мені дуже подобався, головно звіринець. Відвідав кілька тартаків на побережжі, каменоломів та пристаней і фабрик, розпитуючи всюди, чи можна дістати роботу і скільки платять. Перейшовши так всюди, переконався, що роботу не так скоро й легко можна було дістати та й платня незначна, а се головно тому, що дуже багато китайців і японців пра-

цювало всюди і то за досить низьку ціну і не дуже радо вони до уній вписувалися.

У Ванкувер в тих днях була дуже завзята виборча агітація до міської ради і радними майже всі (а навіть мейором міста) вийшли соціалістичні кандидати. По проголошенню результату після голосування робітники влаштували великі маніфестації і демонстрації своїми масовими походами вулицями міста зі смолоскипами, прапорами і серед гучних окликів у честь нововибраних радних. Се була для робітників велика перемога і велике свято. Але, на жаль, їх представники до року так скомпромітувалися в очах мешканців, що одні пішли до в'язниці за надужиття своєї влади, другі повтікали в світ, а інші зрезигнували на домагання самих виборців.

Місто Ванкувер у тім часі не було дуже велике і не займало навіть четвертої частини сеї поверхні, що нині. Тоді при вулиці Гейстінгс, там де тепер парк, можна було купити "лот" за 100 доларів, а ще дальше цілий акер за ті гроші. А при долині ріки Фрейзер, коло Вестмінстер, були фарми на продаж, вироблені і забудовані по 2 до 4 тисячі доларів, а дальше вгору ріки і в бічних долинах можна було навіть взяти вільні "гомштати" по 10 дол. так, як і в Альберті. Та мене сі околиці зовсім не могли причарувати, коли я їх порівнював з урожайними степами Альберти. Одне я тоді не знав, що клімат сих сторін зовсім відмінний від альбертійського і що тут овочі родять і дозрівають, а там не годні.

Отримавши з "асеї офісу" посвідчення, що моє золото вартувало 2,150 доларів і пару центів, я зайшов до банку і вибрав всі сі гроші готівкою, і поховавши потроху майже у всіх кишнях, я пішов відразу на станцію, купив білет до Едмонтону і від'їхав. Їзда залізницею через Скелясті гори була для мене дуже цікава. Я любив придивлятися високим скелястим верхам гір, що ховалися один за другим, то спиналися одні вище других. Підніжжя і збіччя гір були порослі велетенськими лісами листястих і шишкових дерев та всякого роду кущів та папоро-

тей. Наш потяг, мов та гусениця в порівнянні до гір, сунувся понад руслом ріки попід скелясті береги і кручі, не раз ховався в тунелі або галерії, щоб виринути по другім боці гори, або, зробивши в ній велике колесо і вийти на світ з того самого боку гори, але яких 200 стіп вище, щоб у той спосіб перебитись через високий хребет гір, що був покритий снігами і льодовиками навіть влітку.

ЗУСТРІЧ З ТОВАРИШЕМ І. БОДРУГОМ

За одну добу їзди я опинився в Калгарах, переїжджаючи через Кемлюпс, Ревельсток, Голден і Ляген, де два роки тому я працював в "колшуті" і скалічив руку. В Калгарах я пробув тільки кілька годин, заки наспів час від'їзду потягу до Едмонтону, що в тім часі курсував тільки три рази на тиждень. Їдучи в потязі, я пильно прислухувався чи між пасажирами хто не говорить по-українськи, бо я вже два роки не чув української мови і бажав почути звук рідних слів. Яке ж було моє велике здивування, коли я так переходячи через вагон, почув виразно українську мову, якою говорили сидячі напроти себе два чоловіки. Один був старший чоловік, сивий, з короткою бородою й підстриженими вусами, яких 50 літ віку, а другий молодий чоловік, около 30 літ віку, повний життя, гарний з вигляду, ясноволосий, обличчя голене. Оба вони були гарно зачесані, одягнені в чорні дорожчі убрання і мали високі ковнірці, обернені отвором взад так, як се роблять священики, однак сі були в цивільнім убранню, а не в реверендах. Здивований своїм відкриттям, я сів в поблиській лавці і прислухувався і надумувався. Ковнірці свідчили, що се священики, але які, коли без реверенд або ряс, знать протестант-

ські. Але ж бо по-українськи говорять, так я ніяк не годен був загадку розв'язати, щоб себе вдоволити. Нараз молодший вийшов в кінець вагону до переділу для курців, щоб покурити, а я тоді осмілюся і перейшов до опорожненої лавки і сів напроти старшого клерикала і запитав звідки й куди їдуть — по-українськи. Відповідь була, що вони оба їдуть з Вінніпегу до Едмонтону на місію. На моє питання, чи вони священики і якого віроісповідання, він сказав, що вони оба є священиками Незалежної Греко-Католицької Церкви, яка рік тому оснувалася. Се мене дуже зацікавило, бо се сталося в часі моєї відсутности і я не міг зрозуміти, що за такий короткий час така велика подія стала серед нашої еміграції, що основано якусь нову Церкву і то незалежну, а не знати від кого.

— Як ви називаєтеся, коли приїхали до Канади і з котрих сторін? — запитав я.

— Я називаюся Олекса Бачинський з чортківського повіту і приїхав до Канади 5 літ тому і взяв фарму коло Сифтону в Манітобі. А той молодий священик, що тут сидів, то мій зять Іван Бодруг з Вінніпегу і ми . . .

— Іван Бодруг! Боже милий, та ж се мій шкільний товариш з Березова, ми ж разом ходили до гімназії в Коломиї — закликав я здивований і схвильований з такої несподіваної зустрічі.

— А ви ж, як називаєтеся? — цікаво спитав мене рівнож здивований Бачинський.

— Я Петро Зварич зі Снятинського повіту, три роки тому в Канаді, маю фарму на Бівер лейку за Едмонтоном, а тепер їду з роботи з Клондайку на Алясці.

— То ви Петро Зварич? — залепотів мов з просоння Бачинський і сам собі не хотів вірити, чи се дійсність чи обман. — Ви таки на правду Петро Зварич — кажіть ще раз?!

— Ну, та ж Зварич, правдивий Зварич, чому ж вам дивно, що не хочете повірити?

— Ах, Боже ласкавий, яке чудо, яке диво, що ми так нехотячи здибалися; та ж ми до вас їдемо й думаємо та й радимося, де ми вас знайдемо і куди за вами шукати. — Нараз зірвався, як попарений і біжить до переділки курців та й кричить по дорозі: — Іване, Іване, ходико сюди, тут є Зварич!

Я за ним, а нам назустріч вийшов Іван Бодруг, котрого я тепер вже пізнав. Кинулись ми один другому в обійми і щиро по-друзяцьки обцілувалися, незважаючи на пасажирів, які здивовані такою сценою, звернули на нас своєю увагою.

— Мой бре, мой бре, а ти відки, друзяко, тут взевси? Але з тебе бо й легінь виріс, як Довбуш. Відки їдеш?

— З Клондайк додому на фарми. Ходив “на жнива” на Аляску, заробив дві тисячі та й їду женитися і газдувати буду.

— Та й попуватимеш, небого, бо ми їдемо до тебе аж з Вінніпегу навмисне аби тя на попа висвятити. Добре?

Ся заява Бодруга мене оголомшила, бо я не міг ніяк зорієнтуватися. Пізнав їх обох як попів незалежних, лиш не знав від кого, а тепер чую, що вони й мене хочуть таким висвятити і то на “почеканю”, без приготування, без теології, а може навіть і без моєї згоди. Ся пропозиція видавалась мені смішна і дурна і я свій погляд висказав одверто, коли ми вже позасідали разом і завели між собою розмову.

— Тепер слухай, мой бре, бо ти десь запхавси аж у Аляску та й не знаєш шьо у світі дієси, а то, мой, тут у Канаді ми не дармували й не чекали аби нас французи живцем поїли.

По сім він напереміну зі своїм тестем переповіли мені обширно про те, як з весною 1903 року еміграційний урядник у Вінніпегу Кирило Геник спровадив з Нью-Йорку російського єпископа Серафима до Манітоби, а сей висвятив протягом літа кількох інтелігентів і дяків у Манітобі і Саскачевані на священників і дияконів. З сим

Серафимом приїхав також і диякон Макарій і судячи з їх поведінки і розмови, можна було думати, що вони оба були або звихнені на умі, або простаки, які не мали кваліфікацій на свої становища. Оба пили, як шевці, ходили брудно, говорили по-простацьки, сварилися, кляли а притім були забобонно побожні і формалісти-обрядовці. Серафим признався, що він був суспендований Синодом і присланий до Америки за покіття, аби тут організував в Канаді російські парафії та висвячував батюшків, а сі щоб ширили православіє і царславіє та молилися за батюшку царя. У Манітобі Серафим висвятив Олексу Бачинського і його сина Михайла і зятя Івана Бодруга, Негрича, Якова Крета, Єфрема Пирогова і кількох інших; в Саскачевані Івана Зазуляка, Дмитра Ярему. Дм. Кирстюка, Березовського, Тимчука і ще декого. А тепер приходить черга на Альберту й вони в тій цілі їдуть, щоб тут знайти відповідних кандидатів до висвячення і тоді його покликати, щоб їх “викропив на попів”.

Вислухавши сю цікаву історію, я з обуренням заявив, що я з себе дурня не хочу робити, даючись на загальне посміховисько викроплювати “мишигінному” російському єпископові. Я є радикал соціалістичних поглядів і не шаную католицьких священиків за їх фарисейство, але ненавиджу батюшків з цілого серця за їх нахабність, лицемірство, рабську москвофільську політику і за їх підлу службу катові — російському цареві, що так гнете православних українців.

На такі мої закиди Бодруг пояснив мені, що й він не змінив своїх поглядів щодо лицемірства так католицьких, як і російських попів, і що він також не поважає свого єпископа Серафима і готов його виречися, наколи докінчить свою задачу — висвятивши хоч шістьох попів в Альберті. Тоді його копнемо, а самі зорганізуємося і виберемо свого єпископа, незалежного від папи й синоду. Ся церковна організація буде незалежна греко-католицька православна церква, що не буде ані французам, ані

московському цареві підлягати, а тільки буде служити своєму народові.

Сей проект мені припав до вподоби, бо я вже два роки тому читав польську газету з Чикаго і довідався, що там польський єпископ Годур також відорвався від Риму і зорганізував польську римо-католицьку дієцезію, незалежну від папи римського. А також сказав мені Бодруг, що й греко-католицькі священики в Сполучених Державах підняли клич: Проч з Римом! Хочуть відорватися від Риму й папи. Згодом я почав щораз то більше інтересуватися сею справою і вже більше серйозно її трактувати. Та одне мені не було ясне й не могло в голові поміститися — як то так раптом зі звичайного цивільного чоловіка зробити попа, хоч би навіть висвяченого. Як то правити, не знаючи требів, літургії, церковного співу, не маючи дару до співу, як виголошувати проповіді, сповідати, вінчати, хрестити?

Та все те мені легко пояснив мій товариш, Бодруг, що він так само думав і побоювався, що пошиється в дурні. Але його тесть, що був іспитованим дяком з довголітньою практикою, а при тому знаменитий співак і диригент хору, успів його і кількох інших за пару неділь так привчити, що по кількох пробах богословських вправ вже по висвяченні, як вони розходилися по колоніях, то люди не бачили жадної різниці між нашими а крайовими попами.

— Ми навіть самі собі мусіли ризи шити і реверенди, бо тут нема де дістати. — Оповідав, що він з тестем, як організатори, обіхали вже всі українські колонії в Манітобі і Саскачевані, і всюди емігранти їх радо приймали і добре платили за служби, шлюби та хрестини і за запечаткування гробів. — “Так само й тут, в Альберті, як знайдемо хоч шість кандидатів, то їх збереться до одної хати і там отворимо духовну семінарію, а я з тестем вичимо вас на попів і закличемо Серафима о рукоположення і висвячення. На Різдво, мой, вже меш голови

стискати, як кому попукали від корчів та каміння на “гомштатах”.

Так ми, дебатуючи, жартуючи й не стямилися, коли наш потяг заїхав і став на останній станції Стратконі, се є на полудневій стороні Едмонтону. Забравши свої валізки, ми вдалися просто до найближчого готелю, де як дома заквартирувалися до кімнат, смачно повечеряли, а потім негайно замовили кілька фляшок смачного калгарського пива на звеличання празника, що так несподівано зустрілись.

Впродовж дальшої розмови ми радилися, як далі подорожувати на фарми і як зачати місію в Альберті. Я вже мав на тямці одного многонадійсного кандидата, а то Михаїла Говду, якого я два роки тому назад зустрів в перших днях мого побуту в Едмонтоні. Він, здається, був у дяківській школі в Перемишлі і дуже гарно співав під час богослужень, коли правив о. Заклинський в Едмонтоні.

Бачинський мав на гадці свого давного товариша, що колись співав в його хорі в Чортківському повіті і був добрим дяком, а се був Павло Федорків, котрого я зустрів був на Едні, тоді як ми спровадили о. Заклинського. Знав я ще деяких дяків, але не був певний чи вони мають яке будь образування і чи надаються на кандидатів. Та коли я підносив такі сумніви, то на се говорили мені мої місіонери, що коби кандидат мав тільки охоту й добру волю, то кожний виробиться на попа, бо навіть сам Христос не вибирав собі на учеників книжників та фарисеїв, а простих невчених рибаків, котрі стали опісля Його апостолами. Так само буде й тепер. Коби лиш мали добру волю, охоту й самопосвяту, а Дух святий зійде на них і освідомить їх. А коли трохи попрацюють над своїм освідомленням, начитаються з книжок, то й вправляться до свого покликання і стану. Правда, що такі священики неможливі у своїй околиці, де їх добре знають односельчани, вони мусять перенестися в інші провінції, де їх не знають і там будуть мати до них повагу і респект.

Наші наради того вечора ми закінчили рішенням, що завтра маємо відшукати Михайла Говду, а він нам допоможе шукати і рекомендувати відповідних кандидатів. Потім ми ухвалили, що я маю купити коні з упряжжю і віз і ми тоді будемо, як справжні егомосці, їздити на фарми. З такими солодкими мріями ми розійшлися спати і снили сном блаженних аж нас рано розбудив свист і дзвін від'їжджаючого до Калгар потягу.

В ЕДМОНТОНІ

Ми зібралися поквапно і зайшли до їдальні на снідання та й знов завели жваву розмову, але на цілком нову тему. Старий Бачинський завважив, що коли б я мав висвятитися, то спершу треба оженитися, отже, не пошкодило б, щоб я таки нині, будучи в Едмонтоні, зиркав то сюди то туди, може б що впало в око, що подобало б на попаду в недалекій будучині. Я подякував за доцільну увагу, заплатив за снідання і нічліг за всіх, і ми вийшли в місто шукати за своїми.

Найперше зайшли ми до агенції Мекормика, де стрінули знайомого мені Михайла Говду, що тут стало працював як продавець рілльничих машин для фермерів. Я представив йому гостей з Манітоби і сказав про ціль їх місії, додаючи, що я перший кандидат на священика, а він другий, якщо згодиться. На мою пропозицію він щиро усміхнувся і відтяв, що він попом, а ще й Серафимським ніколи не буде. Він, на мій здогад, не дуже то доцінював священичий стан як дійсно гідний пошани за проповідування віри Христової і за провід людства до добра і щастя, а тільки дивився на попів як таких, якими вони були і як поводитися. Він знав більше, як я в подробицях всі ті клопоти, які мали перші піонери-священики в Альберті. Знав рівнож про успіх Серафимсь-

ких попів, про котрих з клинами і наругою говорили на всіх проповідях отці Василіяни, що рік тому в числі п'ятьох приїхали до Канади, і трьох з них прибуло до Альберти, а то: оо. Ф. Дидяк і Строцький. Вони мали оповідати своїм вірним різні нісенітници, що Серафим божевільний і повикроплював в млині на Сифтоні навіть неписьменних емігрантів, та що сі серафимчуки замість ризів убирають верети і причащають псів. Таке поняття про Серафимських попів поширилося в Альберті і на таке поле прийшли Бачинський з Бодругом організувати свою незалежну церковну організацію. Мені самому знов відпала охота мати щобудь до діла з Бодруговою місією.

Коли так перша точка з нашого вчорашнього пляну відпала, бо ми рекрутів на попів з руки Говди не могли сподіватися, то зате друга точка перейшла з найліпшим успіхом. Пан Говда продав мені найліпшого воза, який мав на складі, за 90 долярів, порадив де дістати добру утряж за 35 долярів і завів до стайні, де ми купили пару сивих кобил за 240 долярів. Кобилиці були середньої ваги, гарно збудовані, але не втягнені до праці й одна була трохи норовиста. Ми запрягли їх до воза перед склепом (що стояв на тім льоті, де нині Домініон Банк), посадили на віз усі три і "гіддап"! Коні тільки рушили з місця, як віз застряг майже по осі в калабані і станув як вкопаний. Коні почали шарпати то вперед, то вліво, то вправо — та дарма, не годні витягнути, і почали норовитися. Тоді ми випрягли, віз виважили дручками, підложили дошки під колеса та й витягли руками на тверде місце. Запрягли знову і пігнали що могли зарвати, щоб часом в іншому місці не застрягти і не наробити собі більше встиду. За той час рознеслася вістка-новинка по місті, що я повернув з Аляски і багато знайомих моїх виїхало мене привітати. Не заспав нагоди рівнож і Ясько Кіляр (у котрого я колись перебував і мав йому хату будувати), щоб мене привітати та предложити децю на продаж, бо вгадував, що я привіз багато грошей і хотів мені один готель продати. Приходили згодом і знайомі мої дівчата:

Сохацька, Тичковська, Ганка Клепарчук, Кася Летавська і Рузька Лукасевич, але не було тої, що мене найбільше інтересувала, а то — Марії Летавської. Від її сестри Катерини я довідався, що вона вступила до монастиря, і ця вістка ніби мене пригнобила мимоволі. Дівчата стали домагатись, щоб я їм “дав райда” на возі по місті, та я відповів, що я боюся аби не перевернути воза, бо я недобрий фірмам, а зрештою, я і так не мав часу, бо спішився. Однак, не міг відновити просьбі Рузьки Лукасевич, що просила, аби її взяти з собою до її родичів, що мешкали недалеко від моїх на фармах.

В ГОСТИНУ ДО ФЕДОРКОВА

Около 11-ої години ми виїхали з міста. Я зі своїм товаришем Бодрутом сидимо високо на sprужиновім сидаку, а Бачинський з Рузькою на сінному сидженні ззаду за нами. Дорога несогірша, лише зрідка калабані, які я попросту перескакував, нагнавши добре коні. Коли ми виїхали яких 10 миль, я завважив, що коні потомилися і здогадавсь, що вже час попасати, тож заїхав до заїздного дому, що звався “Гефвей готел”. Сказав випрягти коні, взяти до стайні, накормити і напоїти, а самі зайшли до готелю дещо випити і замовити обід. Під час розмови з готельником я виговорився, що вертаю з Аляски, де заробив 2000 долярів і їду на фарми sklep відкривати. Він мені gratулював, що я такий щасливий, але при від'їзді зажадав 3 доляри за обід і за попас коней. Коли я з обуренням сказав, що це грабунок, бо вдвое більше як в Едмонтоні, то він відтяв, що це лише половина того, що в Алясці і для мене це не забагато. Ця нахабність готельника послужила мені за науку і я вже більше не хвалився своєю Аляскою, тоді коли це могло вийти мені на шкоду.

Того дня пізно вечером ми приїхали на Едну і заночували в знайомого нам фермера Павла Федоркова. Нас дуже щиро вітали і гостили пирогами з сиром і печеною качкою. Розмови між Бачинським а Федорковим сягали аж тих часів, як вони кільканадцять років тому назад співали разом у хорі, що давав концерти в різних сторонах Чортківського повіту, як вони брали участь у виборах і боролися за кращу долю селян. Оповідали собі про свої початки в Канаді, про різні клопоти і змагання, про релігійну боротьбу між католиками а царславними і про нову незалежну церкву. На сій точці їхні погляди були суперечні, бо Федорків боронив католицьку уніятську віру, а Бачинський її атакүвав різними аргументами, а рівночасно доказүвав, що тільки незалежна церква має місце між нашими людьми, бо уніятів загарбають до себе французи, а кацапи-шизматики то російські наймити. Він намовляв свого давного товарища, щоб він висвятився, а буде з нього ліпший піп, як котрийбудь батюшка-кацап, або єзуїтські кавалери.

Такі переконання не були до смаку Федоркові, і він не хотів на сю тему більше говорити. Однак, Бачинський зробив ще одну пропозицію, щоб Федорків віддав свою дочку за мене (жартом говорячи), а тоді я можу висвятитися, коли оженюся. Та сей відповів, що коли б до того мало прийти, то він радо віддав би за мене дочку, але як за цивільного, але не хотів би, щоб вона була попадею і про це шкода говорити. На цьому урвалася розмова того вечора.

НА МІСЦЮ ДО ЗАВАЛЛЯ

Поснідавши й попрощавшись з Федорковими, на другий день ми виїхали через Восток до колонії Завалля і допиталися до одного фермера Г. Войценка, який писав до Вінніпегу, що хоче бути попом. В сій околиці замешкали головню емігранти зі Снятинського повіту і були радикальних поглядів. Я тут лишив між ними наших місіонерів, щоб на другу неділю тут відправили богослуження, а сам з панною Лукасевич поїхав до дому своїх родичів. Ще того дня вечером ми прибули на місце і зробили нашим родичам велику несподіванку. Я зовсім не писав до них, що незадовго поверну, отже вони мене цілком не сподівалися. Їх радості не було кінця, що я здоровий повернув додів і так багато заробив. А ще й більше їх утішило, коли я розповів про зустріч з Бодругом і про мій замір щодо висвячення. Їм се не було дуже дивне, щоб я став священиком, бо вони вже давно хотіли мене вивчити на ксьондза, та я сам не мав охоти. А тепер трапляється нагода, то їх бажання сповниться. І хоча вони чули, як отці Василіяни називали серафимських попів, то їм байдуже, бо се не могло до мене відноситися. Вони також раді були, щоб я сватав дочку у Федоркова Павла, бо вони її добре знають і вона їм вподобалася за невістку. Постановили в неділю поїхати на відправу на Завалля, щоб побачити Бачинського й Бодруга, сих серафимських попів, і почути як вони відправляють і проповідують.

За два дні ціла коломийська колонія знала, що я приїхав і що на Заваллю буде відправа. На другу неділю поїхало нас щось 6 родин на чотирьох возах на колонію Завалля, віддалену 20 миль від нас на захід, і

там довідалися, що відправа буде в новій просторій хаті Василя Гнідана.

Коли я стрівуся з Бодругом, він оповів мені, що його місія йде знаменито, бо емігранти з Завалля, Залуча і Княжа всі згодилися зорганізувати незалежну церковну громаду і схотіли, щоб Г. Войценко висвятився та був їм попом. Але що Войценко не всім був до вподоби, бо був зарозумілий в краю писар і не дуже то добрий дяк, то другі радили, аби Демко Вітюк був попом, бо він, хоч звичайний собі простак, але добрий дяк. Отже є двох до вибору, а крім них зголосився ще й третій, Николай Лакуста, але сей хоче тайно висвятитися, аби люди не сміялися, бо він навіть добре не вміє читати і не знає ані співати, ні дякувати, отже, хотів би ще десь поїхати і привчитися. Я всіх сих кандидатів на серафимських попів знав добре, і мені аж бридко робилося, коли собі подумав, що таких неуків і простаків, що навіть байки не годні оповісти, ані хараманів гнути, мало б Боже Проведіння покликати на священників.

Коли я звернув на се увагу Бодруга, що він робить комедію, а не церковну роботу, то він мені відтяв, що я по-католицьки дивлюся на те все, і я ще не доріс до того, щоб зачинати релігійну революцію, так як зробив Кальвін, Лютер, Гус і другі. Він хоче католикам і кацапам наварити каші, а Римові показати, що він за 3 роки розіб'є ту церковну унію, що Рим з поляками через 300 літ заводив між українцями.

Мені годі було довше аргументувати з сим новим "Кальвіном", бо людей понаїздилося повне подвір'я, і час було зачинати Службу Божу. Дяки вже скінчили утрєню співати при участі священника, старенького сивого Бачинського, якого голос, рухи і постава в ризах мені вподобалися і імпонували. Якби я його не знав, а перший раз побачив при відправі, то подумав би, що це дійсний старокрайовий декан — так він поважно і коректно поводився. Але зате його зять, а мій шкільний товариш Бодруг, немов той офіцер, повний життя, рухливий, балакун і комік, ніяк мені не міг представи-

тися у дійснім вигляді священика в ризах, з кадиллом чи кропилом або з хрестом в руках. Я знав його як зайлого радикала, а навіть соціяліста - безбожника ще з гімназії в Коломиї яких 6 літ тому назад і не міг собі представити, як з нього мав би стати дійсний чи бодай удаваний священик або бодай піп. Однак, яке було моє велике зачудовання і зворушення, коли він скінчив свою проповідь! Він в ній переповів протягом одної години всі злидні, які українці переживали під гнетом поляків у Польщі і в Австрії за 300 літ, під оглядом політичним і релігійним. Мов справдішній місіонер він говорив плинно, доцільно, внеслими голосом, з чуттям і розумінням справ, які наводив часом патетично, то знов іронічно, а часто-густо навіть комічно роблячи завваги. Я був переконаний, що його проповідь зробила на публіку зворушливий вплив. Він переконав усіх про жалюгідний стан, в якому вони під сю пору знаходяться на широких степах Канади, викинені з рідного краю і порозкидані, безраді, загулюкані і використовувані чужими і нам ворожими опікунами в сій новій землі. Нарід сумно помахував головами, притакуючи його словам, а в не одного можна було бачити сльози на очах і лиці.

По відправі слідувала панахида за померших у цій колонії піонерів, даліше хрещення кільканадцяті дітей, а на кінці вінчання кількох пар молодят.

Було вже досить пізно по полудні, але нарід не дуже радо розходився чи роз'їздився, бо майже всі вижидали кінця місії, себто загальних нарад і рішень у справі нової церковної організації, про яку Бодруг згадував у своїй проповіді.

Похарчувавшись хто де міг і чим мав, всі зібралися на обширному подвір'ї, окруженім довкола високими деревами осик і тополь і майже одноголосно вибрали мене предсідником зборів. Відкриваючи наради, я підкреслив вагу і значення сих зборів, які мають вирішити нашу долю в новій, прибраній вітчизні і стати підвалиною нашого будучого життя. Я переповів свої спостереження в справах церковно-народних від початку еміграції і

свою участь у всіх змаганнях при організуванні церковних громад, про всякі клопоти, надужиття, непорозуміння і процеси та ворожнечу, які постали поміж уніятами і цареславними. Дійшов вкінці до сего, що нам годі так даліше мучитися, гризтися взаємно і капарити та бути посміховищем в очах наших сусідів і ми повинні вже раз скинути зі себе такі церковні пута наших непрошених опікунів, як ми скинули з себе політичні кайдани, покинувши старий край і прибувши до вільної Канади. По сім я представив наших новітніх місіонерів, представляючи їх особисто і наводячи коротко їх біографію і діяльність у старому краю і в Канаді.

Перший був покликаний до слова Іван Бодруг, молодий мужчина, літ около 30, родом з Березова, що ходив до нижчої гімназії в Коломиї, потім до учительської семінарії в Станиславові, а до Канади прибув в 1897 р. і осів коло Давфин, в Манітобі, де оженився з дочкою О. Бачинського і фармував. Він даліше представився як провідник і організатор між українськими поселенцями в Манітобі, де він разом з Кирилом Геником, своїм односельчанином, що був еміграційним урядником, помагали своїм краянам по колоніях при організуванні церковних і шкільних округ. Коли показалася велика потреба учителів і священників для українських громад, то вони постаралися, що молодих старокрайових гімназистів прийнято до манітобської колегії вчитися на учителів, а щоб висвятити відповідних людей на священників, то К. Геник спровадив одного російського єпископа Серафима до Вінніпегу, і цей минулого року висвятив щось 10 кандидатів, з котрих одні вже правлять по колоніях, а другі доповнюють свої студії. Важніші, яких я запам'ятав, мали б бути ось такі: І. Бодруг, Олекса Бачинський і його син Михайло, І. Негрич, І. Ткачук, Д. Ярема, І. Заузляк, Є. Пирогов, А. Вільчинський. Хотяй сам еп. Серафим москаль і православний, то з сего не виходить, що ці священники мали б бути цареславними, так як російські батюшки. Сі нові священники і їх громади, які вони usługують, zorganizували Незалежну Греко-Пра-

вославну Церкву, то є таку, до котрої можуть належати і греко-католики з Галичини і православні з Буковини, і з-під Росії, то є з України і Волині, однак, ця Церква не залежить ні від Риму ні від французів, і ні від російського Синоду ані цареславних владик в Америці. Вона має тільки залежати від самих церковних громад і має бути самостійна ("індепендент"), має вибрану консисторію в Вінніпегу і буде видавати релігійний часопис.

Люди по громадах вибирають собі відповідних і гідних кандидатів на священників. Єп. Серафим їх висвятує і вони можуть правити і сповняти треби релігійні. Їх мають право люди приймати і віддалявати після своєї волі, але мусять також їх утримувати. При сім він навів десятки зорганізованих громад у Манітобі і Саскачевані і сказав, що тепер прийшла черга на Альберту.

По сім говорив дуже просто, але практично, його тесть, О. Бачинський, і оповідав, які то люди безрадні коли прийдеться таку поважну справу вирішити і вести в життя. Особливо коли висвятиться хтось у даній околиці, то з нього сміються і, замість аби його більш поважати, люди клять собі з нього. Це є доказ заздрости, ненависти і самопониження. Нас учили, що священник має кінчити високі школи, триматися на боці від своїх вірних, а сі мають його уважати за великого Божого угодника і цілувати його руки, хоч би він був і найгіршим фарисеем, а тим часом Ісус Христос не з фарисеїв добрав собі учеників і апостолів, а з простих невчених рибаків — а книжників він осуджував. Однак і сам Христос знав це, що таких вибраних людей свої люди не будуть поважати і ніхто не годен бути пророком у своїй вітчизні. То щоб цьому лихові зарадити, треба щоб священники з Альберти перенеслися в околиці Саскачевану і навпаки, а тоді не будуть наражені на ті неприємности.

По сім говорив фармер В. Гнідан, В. Чернявський і ще дехто, а всі зводили до того, щоб у цій околиці, на Заваллю, зорганізувати Незалежну гр.-кат. прав. церков-

ну громаду, на що загаль погодився і назначено день Воздвиження Чесного Хреста на перші збори.

На сім скінчилися збори. Фармері роз'їхалися, а остали тільки деякі, що були більш заінтересовані, передусім ті, що мали охоту висвятитися на священників, як Демян Вітюк, Г. Войценко, сільський писар, І. Лакуста, фермер і Йосиф Чернявський, бувший ревізор фінансів.

Слідуючу відправу назначено в домі В. Чернявського, то є в нашій колонії званій пізніше Січ-Коломия, де наші місіонери мали нагоду продовжувати свою роботу.

НЕ СУДИЛОСЬ МЕНІ ПОПУВАТИ

Коли я з родичами повертав домів, то вони виявили велику охоту, щоб і я також висвятився, бо казали, що як напишуть до краю, що я попом, то люди не будуть там знати, що то серафимський, аби лиш піп. Та я все таки викручувався, бо я ніколи не мав апетиту на фальшиву амбіцію і не бачив світлої будучини в сій горячковій організації, але також чомусь не міг явно й отверто виступити проти неї. В теорії таки незалежна Церква мені дуже була до вподоби, бо я вже був обзнайомлений з організацією "Польські Косцюл Народови", який єпископ Годур оснував в Чикаго і знав, що поляки радо його піддержали, хоч він був незалежний від Риму, але я все не вірив, що наш нарід доріс до цього, щоб він міг і хотів піддержати таку організацію. Тим більше, що тут, в Альберті, вже перед роком осіли два оо. Василіяни, а то о. П. Філяс і о. Н. Крижановський, і мали свої місії, і таким нашим висвяченим дякам і неукам годі було з ними конкурувати. Це мене найбільше непокоїло.

На другу неділю відправа в домі В. Чернявського перейшла вдоволяючо, з такою самою програмою, як і

на Заваллю, і зорганізовано церковну громаду. На тижні була наймлена Сл. Божа в хаті Олексі Винничука, мого сусіда. По сім місіонери мали остати якийсь час в домі моїх батьків і учити мене церковних ритуалів та сповнювання требів, бо літургію я знав добре ще з гімназії. Та на моє щастя чи нещастя наука в моїй “духовній семінарії” чомусь ішла, як з каменя. Я чогось таки зноровився від самого початку. Моя совість, хоч до певної міри пересякла протестантськими поглядами на релігійну обрядовщину, все таки була чиста, отверта і не хотіла легко піддатися лицемірству — і я про се отверто виразився Бодругові. Завелася безконечна дискусія між нами на різні релігійні теми, а з цього я навчився тільки, що мій учитель навіть і тільки не має дару Духа святого до сеї задачі, як я, і що він не є певний про успіх або будучність сеї роботи, але пробує, а що робить сю місію, то не з посвяти, а так собі, з охоти на пробу, що з того вийде. Я знов твердив, що таку роботу треба робити з посвятою, з фанатизмом, бо інакше все скінчиться фіяском-комедією, а у мене того почуття і посвяти нема і не сподіюся їх викликати, коли бачу, що він за рік свого попування і місії сего питання не брав під розвагу і сим не клопочеться і не робить послідовно, але так собі, на виграшки.

“Дурне твоє базікання, Петре. Та ж ти добре знаєш, що більша половина католицьких попів, а майже всі батюшки — се фарисеї, гіпокрити є, були і будуть ними. То чому ж ми мусимо бути ліпшими? Попівство се фах, аби чоловік мав з чого жити, ліпше крутити, дерти, туманити і мати добру кар’єру. А хочеш бути правдивим християнином, то будь квейкером або духобором!”

Я на се відповів коротко: “Се якраз я мав на гадці і тому на сю рецепту моя совість не годиться і через те саме я попом не можу і не хочу бути — се моє кінцеве слово.”

Розгніваний і заведений в надіях, мій товариш Бодруг відїхав на другий день до Чернявських, а звідси на Завалля, а вкінці забрався з Альберти. За пару місяців

пізніше прибув до Альберти еп. Серафим зі своїм дяконом Макарієм і без ширшого розголосу і паради повикроплював, як говорили, вищезгаданих кандидатів на попів. Він навіть загостив був до мене, та я з ним навіть не хотів говорити, бо такий виглядав брудний і мерзенний, що я бридився його. Пізніше ці наші нові попики пробували правити і вести діяльність, але їм не йшло, і згодом залишили поповання, крім Й. Чернявського, котрий перейшов до протестантської місії пресвітеріян. Він проповідував у Саскачевані, коло Канори, а пізніше в Мелвіл, де був замордований, як підозрівано, одним католиком Орищакком.

Так я через свою обережність уникнув клопоту, який міг причинитися до великого звороту в моєму нормальному житті. Я постановив оженитися, осісти на фермі, отворити склеп, пошту і працювати на ріллі та провадити організаційну роботу серед українських поселенців. З женячкою я не предвиджував клопоту, бо запам'ятав собі слова П. Федоркова, який сказав під час моєї гостини в нього з Бодругом і Бачинським, що з охотою віддасть за мене свою дочку Марію, але як за цивільного, але ніколи, коли б я мав стати попом. Отже, тепер коли небезпека стати попом проминула, я міг сміло, як кажуть, посилати старостів. Але я стидався парадувати зі старостами і поїхав сам верхом і серед лютих морозів відбув 30-мильову дорогу і заручився та обговорив справу весілля. Дня 2-го лютого 1904 року нас повінчав Василянин о. Строцький, на Едні, в домі тестя П. Федоркова. З нашої родини було при шлюбі около 10 осіб. Разом з нами звінчалася молода пара Підруцьких. Весілля було скромне, без гучної музики і напитків. На другий день ми виїхали з молодю до дому і в дорозі добре намерзлися заки пізнім вечером прибули на місце. Тут, у домі родичів, весілля продовжувалося ще один день для доколичних краянців, сусідів і родини. Одружившись, я замешкав у родичів на їх фермі і зачав розгосподарюватися.

МОЇ ЗАНЯТТЯ НА ФАРМІ

Склеп, який я відкрив пару тижнів перед весіллям, треба було підтримувати свіжими товарами і я мусів бодай раз у місяць їхати возом до Едмонтону на купню. Віддаль понад 80 миль і треба було, звичайно, цілий тиждень бути в дорозі і не раз тяжко набідитися та намерзнутися серед сніжних насипів у зимі, або в баюрах серед комарів літом. Але згодом я привик чумакувати.

Незадовго, ще тої самої зими, вибрався я з помічниками до ліса коло Мельників, недалеко тестя, і там нарізав яких 4,000 стіп дощок на хату і перевіз їх трьома фірами на свій "гомштед". Крім цього купив я в одного фармера, коло Ендру, 100 шт. ялинового дерева за 80 дол. і перевіз його толокою на будову хати на фермі. На весні я відкрив першу пошту в сій великій українській колонії під назвою Коломия, сам в ній був поштарем за оплатою 40 дол. річно і сам верхом довозив листи з Бівер Лейку пошти, 15 миль віддаленої, два рази на місяць за 50 дол. річно. Люди дуже тішилися, що мали вже пошту в своїй колонії і свій склеп.

Літом 1904 року я отримав горожанські канадійські папери і здав іспит як паровий інженер і дістав дозвіл обслуговувати парові кітли і машини. Тоді я зорганізував спілку з 6-ох визначніших фармерів сеї околиці для купна парової молотільні, а то: В. Чернявського, С. Федорюка, Є. Самотюка, М. Харюка, мого батька і мене. Кожний з нас позичив у банку на свою ферму по 500 дол. і ми за 2,600 дол. купили вже вживану парову машину до молочення, великих розмірів, бо мала 48 цалевий циліндер, а 64 ширини з видувачем соломи, а паровий котел 80 кінських сил. Така велика машина була рівнож і дуже тяжка і ми дуже набідувалися заки привез-

ли її з південної частини Едмонтону в наші сторони, бо це забрало нам 10 днів часу. Не один місток завалили і не раз застрягли на м'якій дорозі, на мочарах або на звичайній стерні. На ті часи, коли землі були пересичені вогкістю з дощів і снігу та коли жнива на фермах були ще не дуже видатні, ця машина показала дуже непрактична, бо затяжка і завелика. На місці вона могла змолотити найменше 1,000 бушлів на день, але коли фермер мав 200 - 300 бушлів намолоту, а віддаль була 2 - 3 милі з ферми на ферму, то ми більше часу тратили в дорозі як при молоченні і не годні були заробити більше як 20 - 25 дол. денно, що майже виносили видатки за робітника, ремонт і оливу. З початку осені тяжко було перетягати цю машину, бо стрягла часто, аж доперва як земля замерзла, то можна було безпечно переїздити. Але знов, як настали великі морози і груба верства снігу накрила землю, то була ще більша трудність, бо на сильнім морозі спіжеві частини скоро ломляться і машина псується. Так ми цієї зими мучилися з молоченням аж до Трьох Святителів, доки не покінчили всіх стіжків, що на нас нетерпеливо ждали. Але по обрахунку всіх видатків, а найбільше на напругу, не остало навіть 200 дол. чистого зарібку.

Не буду тут описувати тих всіх клопотів, невдач та гризот, які ми тоді зазнали і пережили як спільники молотілки. Жаден з нас не мав потрібного досвіду і всі вчилися практикувати і тому машина ламалася, псувалася і не було кому зараз направити, а треба було їхати аж до Едмонтону з ремонтом або направо до машинових механіків-ковалів. Коли на морозі трісла головна 3-цалева сталева вісь ("шефт"), то забрало нам два дні її витягнути, потім тиждень часу пішло заки її в Едмонтоні виточили і впасували, а потім знов два дні заки її вложили на своє місце — а кошти були 60 дол. За два дні вісь зігнулася, і треба було її знов вибрати, пригріти в вогні, випростувати і загартувати і знов три дні змарновано.

Одного вечора, коли ми перетягали сю машину через став, лід заломився під кітлом і сей осів на дні ставу, занурений на 3 стопи в воді. Майже два тижні часу забрало його видобути наверх, виважуючи довгим деревом з усіх сторін і підкладаючи поліна під котел, аж доки не піднесли його на поверхню льоду, а коли сей добре замерз і став сильний, тоді поїхали даліше. Ми набідувалися досить, але й навчилися багато через власний досвід.

На другу осінь я цілу машину розібрав, переглянув як слід і перебудував що треба було направити, дещо додав або змінив і сеї осени машина молотила дуже добре, без перешкод. Мій досвід і практика з сею машиною навів мене на думку, що й другі спілки, які постають між нашими поселенцями, будуть мати такі самі клопоти і невдачі, тому я постановив вивчити кількох молодих, здібних хлопців оперувати паровими котлами і молотілками. Майже кожного мого спілняка старший син зголосився на практику за помічника паляча і я мав постійно 2-3 помічники. Вони безплатно робили всю роботу, а я тільки доглядав та давав вказівки. Шістьох термінаторів сеї осени перейшли практично всі подробиці, які машиніст повинен знати коло парового кітла і молотільні. Вони навчилися зробити пару в кітлі, набирати води, відповідно утримувати пару, пустити в рух машину, уставити до лінії, понатягати паси, зрівноважити, уставити сита й упорядкувати все проче як слід. Коли щось зіпсується, знати як злагодити, зшивати і натягати паси, регулювати вітряки, мастити де і скільки треба, чистити котел, регулювати циліндри і багато інших справ. Ця практична частина науки пішла моїм ученикам залюбки і легко, але зате друга частина, теоретична, вже не так легко пішла, бо вони мусіли складати іспит перед державним інспектором і то англійською мовою, частинно на письмі, а частинно усно. В тій цілі я пізніше, як вже перебрався до Вегревил, створив двомісячний зимовий курс у своїй хаті і до науки зголосилося 15 учеників, які зобов'язалися заплатити по 30 дол.

за харчування, а за науку 25 дол. як складуть іспит, а нічого, як перепадуть.

Маючи практичне знання, і при допомозі відповідних підручників, я перейшов увесь потрібний матеріал, уживаючи мови української і англійської, чого мої учні мусіли вивчитися, бо іспити мали скласти англійською мовою, хоч би через перекладача. Найтрудніша справа була з рахунками, коли приходили різні технічні обчислення і треба було послуговуватися геометрією, а до чого мої аспіранти на машиністів не були як слід підготовані зі школи. Та сю трудність я поборов у той спосіб, що навчав кількох майбутніх перекладачів правил, які їм були легко зрозумілі, тому що вони мали гімназійне знання, і ці перекладачі радо помагали в писемних іспитах тим кандидатам, за котрих ніби то вони відповідали на питання, хоч сі не знали, як і що доладу відповісти.

Так мій початковий курс випав не зле, бо 12 учнів здали, а 3 перепали в іспитах. При іспиті я був перекладачем трьом своїм ученикам, бо інспектор не знав, що се майже всі кандидати були з моєї школи. Однак, коли про це пізніше довідався, то вже заборонив мені писати для других, а навіть і другим забороняв, таким що були інженерами, аби були за перекладачів, а дозволяв тільки звичайним писарям. Коли я на другу зиму продовжав свою школу, то вже мав більше як 20 учнів, а також багато таких, що бажали учитися на писаря при іспиті і хотіли вивчитися різних технічних назв, формул, і проблем, щоб опісля могли стати в пригоді кандидатові, коли б сей десь у чомусь показався безрадний. Такі перекладачі казали собі платити від 10 до 25 дол. за іспит, коли помагали, а як ні, то 2—3 долари за 2—3 години писання. За два роки існування моя школи видала около 30 іспитованих машиністів, які опісля заповнили всі українські колонії при парових молотільнях і були плачені 3—5 дол. на день.

Літом 1904 року я був зайнятий на своїй фермі будовою однокімнатної тимчасової хатини і великої стай-

ні, копанням криниці, глибокої на 50 фітів, і мурованням її камінням. Мав засівного близько 30 акрів поля і зробив около 20 фір сіна, бо мав 16 штук товару і пару кобил з лошатками та декілька свиней та трохи дробу. Зимом цього року звозив більше дерева і приготавляв його до будови великої хати на 8 кімнат. Сеї зими я zorganizував шкільний дистрикт під назвою Коломия ч. 1507, і став його першим секретарем. Тростами вибрано мого батька Івана Зварича, швагра Федора Костащука і сусіда мого Михайла Семенчука. Маючи за собою фаміліянтів і доброго сусіда, я не мав жодного клопоту в переведенні всяких початкових приготувань до будови школи, а навіть сам дістав контракт збудувати школу за 850 дол. і це завдання я виконав знаменито для загального вдоволення податковців літом 1905 року. Першим учителем у цій школі був Н. Меклаклин, з платнею 75 дол. місячно, а я як секретар брав 50 дол. річно. Сего літа я zorganizував рівнож т. зв. "Льокал Імпрувмент Дистрикт" з чотирьох тавнішипів, якого завданням було виробляти і направляти дороги та будувати містки. Я був і там секретарем-касиром з платнею 200 дол. річно.

Коли 1905 року zorganizовано провінцію Альберту і переведено вибори до парламенту, то я брав живу участь у виборах, агітуючи за вибором ліберального посла Меклея а опісля Голдена і сим звернув на себе увагу як свідомого громадянина-політика, і за сю прислугу іменовано мене комісарем для заприсяжень і опікуном дичини ("гейм гардіян"), а пізніше інспектором шкідливого зілля ("weed inspector") з платнею 5 дол. денно, через два місяці — червень і липень. Мій дистрикт був між Форт Саскачеван а Верміліон і від Тофілд до Саскачеван ріки. Переїжджаючи однокінно "богою" поміж фермерами, я мав обов'язок звернути їх увагу на шкідливі бур'яни, які були на їх полі, повчити їх як позбутися їх і як не допускати, щоб вони розмножувалися і не шкодили збіжжю. Я не міг, бо не мав часу, оглянути всі поля і поодинокю з фермерами обговорювати ті справи, але все і всюди старався розвідати про найгірші роди шкідни-

ків і за ними шукав, а як назбирав досить різних живих бурянів, то тоді шукав нагоди, де збирається більше число людей — як на відправі, весілля, празнику, зборах чи похороні — і тоді йшов між гурт людей зі своїм крамом і показував їм шкідливі буряни, пояснював та перестерігав, щоб сих ворогів не допускати на свої поля, а коли їх мають, щоб завчасу знищили, поки не запізно.

Це зайняття дало мені нагоду ближче приглянутися господарці наших поселенців і переконатися, яке велике число їх було дуже безрадними, байдужими, недбалими, опущеними і лінивими. Було багато таких, що вже 4 і 5 літ осіли на землі, а жили так як дикуни і кляли Канаду від ранку до вечора. В деяких сторонах я часто вагався заїхати на подвір'я, на попас і з'їсти свою власну перекуску в хаті, бо боявся, що сморід і бруд відберуть мені апетит. А коли прийшлося де заночувати, то хоч скільки я не добирав відповідного кута, то все таки натрапив на блощиці і блохи. Коли так я скінчив свою об'їзду, то вертав домів, немов той резервіст з маневрів, щасливий і вдоволений, що покінчив свій клопіт з шкідливими бурянами і невдоволеними фермерами і заробив 250 долярів.

Як "гейм гардіян" (опікун дичини) я мав уважати, щоб ніхто не полював на дичину в заборонений час і доносити на поліцію особи, що переступали цей закон, за що мав отримати половину кари наложеної суддею за переступлення закону. Не мав я нагоди когось приловити на горячій учинку, крім кондукторів коло Ранфурлі, що спинили в неділю тягаровий потяг і пішли на багна стріляти качки. Але коли я спарався дістати їх імена, то вони негайно повсідали до потягу і чимскоріше від'їхали — так що я тільки замельдував число потягу і на тому скінчилося.

У наступних двох роках, а то 1907 і 1908, вліті я був призначений як перекладач для подорожуючої рільничої школи з платнею 4.00 дол. денно і харчі. Було п'ять інструкторів для таких предметів: Крейг — для управи збіжжя, Скот — для скотини, Фолей — для

дробу, Пірсон — для виробу масла, а Мічел — від шкідливих бурянів. Наша школа складалася з двох наметів з різними приборами, які перевозили ми на двох возах, запряжених кіньми. Під одним наметом ми варили і спали, а під другим давали відчити і демонстрували. Ми самі мусіли уставляти намети, розкладати речі, варити, прятати, оголошувати виклади і т. д. Так ми протягом двох місяців відвідали около 25 місцевостей, де затримувалися через 1—2 дні і тут по одній годині кожний із інструкторів давав виклади для фермерів зі своєї області знання, а я переводив предмет на українську і німецьку мови, бо тоді поселенці ще не розуміли добре англійської мови. По кількох днях мого вишколу інструктори перестали зовсім говорити англійською мовою, бо я міг самостійно перейти всі предмети їх викладів для публіки, а вони за той час відпочивали собі безжурно в своїм наметі, грали в доміно, в шахи або на фонографі та приготівляли вечерю. Були не раз такі дощеві і слотливі дні, що ніхто не показувався на виклади і ми всі тоді нудилися і спали, викурювали комарі з шатра, які докучали нам страшенно.

ОРГАНІЗАТОР ШКІЛ

Протягом років 1906-1910 я зорганізував 10, а побудував (на контракт) чотири школи: Коломия ч. 1507, Київ 1693, Побіда 1604 і Спрінг Крік школи в ціні від 850 до 1050 і майже на кожній заробив около 200 дол.

Будучи секретарем-касиром 10 шкіл: Коломия, Січ, Станиславів, Броди, Спрінг Крік, Київ, Побіда, Красне, Мирослав, Олеськів і Того, а також шарваркового дистрикту, що тоді складався з чотирьох тавншипів — я мав дуже багато до заняття з веденням книжок, рахунків, збиранням податків, спровадженням учителів та розміщуванням їх, а також скликаючи та переводячи мітинги податковців, які, не розуміючи законів і демократичних засад, дуже часто спричинювали різні клопоти так мені як і урядові. Найтяжче було дістати відповідних учителів і їх затримати, бо платня була 50-60 дол. місячно, брак відповідного помешкання або станції і клопоти, що не всі англійські учителі годні були між українцями встояти і робити успіх, а українських учителів був брак. Мені ще й тепер приємно згадувати ті часи, коли то в суботу, по скінченню місяця, поприходять до мого дому майже всі учителі по “фасунок”, себто за своєю платнею і притому оповідають про свої різні клопоти, які вони переживають на фармах і як вони бідують з дітворою, з людьми, з комарями, з їдою і т. д. Один середнього віку учитель, що тільки лиш прибув з Онтарію до школи Київ, помер там до двох тижнів на сухоти і ми його шкільним коштом похоронили.

Один учитель, також з Онтарію, був сином міністра державного скарбу, учив у школі Того і був дуже лінивий і недбалый. Майже при кінці свого шкільного реченця він замкнув школу, забрав свої речі і шкільний

регістер і перенісся до Вегревил. Тут грав у кулі в "пул-руммі", бавився і тратив час, а рівночасно записував до регістра дні навчання, немов би учив у школі. Та на його нещастя, інспектор загостив до цієї школи і переконався, що вона вже три дні замкнена і учителя нема. Коли прибув до міста і повідомив мене, то я негайно зарядив розшукування і знайшов учителя при пиві в готелі, а відобравши від нього регістер, побачив, що він уже мав шкільну науку й учащання дівчорі втягнув цілий тиждень наперед, аж до кінця місяця. Приловлений на такому нахабстві, він втратив місячну платню і перміт учити в Альберті.

Один учитель, Ж. Бачинський, що був жонатий і учив у школі Коломия, мав дуже гарне і дороге своє умеблювання, велику бібліотеку, образовану жінку (артистку - малярку) і був щирим народним працівником. Він постановив zorganizувати тайне українське товариство, на ввір масонів, і в тій цілі підготовляв деяких відповідніших та свідоміших українців на майбутніх членів сего товариства. Та, на лихо чи на нещастя, його деякі новаци чи кандидати, котрим справа не була ясною, і які до нього не мали респекту, вчинили крик у дистрикті, що він Фармазон, чортові душу продав і тайні організації творить, аби могли вночі нападати та душити людей. Було опісля досить і страху і сміху, аж нарешті Бачинські мусіли забратись зі школи в іншу провінцію. Я й досі старанно переховую фотографію, з 1908 року школи Коломия, на котрій є представлений учитель Меклаклин, що учив після Бачинського, а я як секретар школи, і шкільні трости: мій батько Іван Зварич, вуйко Стефан Порайко і сусід Михайло Семенчук. Між шкільною дівчорію є багато моїх сестер і сестрінців Костапів і Порайків. Сей шкільний будинок служив аж до 1930 року, коли його продано, а замість нього побудовано двокімнатну школу, щоб примістити велике число дітей з цього дистрикту.

Другі визначніші українські учителі, яких імена я запам'ятав, були ось ті: У Спрінг Крік школі вчив

якийсь старокрайовий учитель Бойчук, що не знав навіть англійської мови, але зате був дуже гострий і бив дітей і за те його скоро прогнали. В Києві вчив через одне літо учитель Марко з Манітоби, котрого діти і люди любили і поважали. В школі Січ учив студент медицини Г. Новак, а в Мирославі студент інженер Стародворов, який на Україні кінчив політехніку і прибув до Альберти та записався на університет, а протягом літа учив і заробляв собі на продовження студій. Він був дуже здібний і багатонадійний студент, але нещастя хотіло, що він перестудився під час ловлі риби в Бівер Лейку на весні 1911 року, дістав запалення і помер у шпиталі. В школі Того учив Савяк, а опісля Микитюк з Саскачевану, а в школі Побіда учив студент прав Н. Романюк, а опісля Якиміщак, що учився на доктора медицини. Всі ці згадані учителі не мали жадних кваліфікацій а тільки учили тимчасово, за пермітом (дозвіл учити протягом одного літа, який видавав міністер освіти в випадку, коли кваліфікованого учителя не можна було дістати).

ПРЕЗБІТЕРІАНСЬКА МІСІЯ В ВЕГРЕВИЛ

Перебравшись восени 1906 року з фарми до містечка Вегревил, яке постало при новозбудованій сіенарській залізниці, я насамперед замешкав в малій хатині, яку я перевіз з фарми, де вона була призначена на курник, але ще не була вживана. Опісля перевіз толокою дерево і інший будівельний матеріял з фарми до міста на лоти і тут, протягом другого літа, побудував велику хату на помешкання, на 8 кімнат. В малій хатчині англійський місіонар-учитель Бродфут відкрив приватну місійну школу, до якої учашчали старші вже хлопці з фармів, щоб навчитися англійської мови і ще дещо. Наука була безплатна, а навіть студенти діставали по 14 дол. місячно на харчі з місії пресбітеріанської церкви, яка дуже прихильно відносилася тоді до наших поселенців, видячи їх безрадість і низький стан їх культури; хотіли їх піднести на вищий щабель англійської культури і пресбітеріанської віри в Христа. Ся школа продовжувалася цілий рік і було 16 хлопців. Для наших дівчат, що були зайняті в місті як помічниці в приватних домах, цей самий учитель відкрив вечірні курси англійської мови, з котрих користало яких 20 дівчат. Я учив української мови в обох клясах безплатно, але при тому мав на станції і харчував у своїй великій хаті 8 студентів, що приносило мені понад 100 дол. місячно. Я дуже любив приготувляти для них снідання і варив їм великий горнець вівсяної каші з молоком та насмажував пів копи пляцків, які вони смачно заїдали зі сиропом.

Того ж літа в нашім містечку місія пресбітеріанської церкви зачала будувати середнього розміру шпиталь, на 20 ліжок і мене вибрано до його заряду, що складався з

трьох директорів, а се: настоятеля-лікаря, місцевого проповідника і мене. Ми мали наглядати над будовою, а після відкриття і провадження цього шпиталю. Гроші на се мали йти з місійного фонду Р. М. Бойсевіла, що був його фундатором. Шпиталь цей був великим добром для наших поселенців, що були тоді бідні і безрадні, а тут діставали не тільки потрібну поміч на випадок тяжких недуг, але також і одіння, коци і деякі хатні знаряди, як запомогу бідним. Ці речі, деякі нові а деякі вживані, присилали зі східної Канади жіночі місійні товариства для бідних поселенців, а заряд шпиталю роздавав се, кому треба було помочі. Наші поселенці в тому часі не мали смілости і довір'я до шпиталю, і боялися привозити хворих, бо думали, що тут тільки "ріжуть і рубають". Але в прикрому положенні таки привозили вже небезпечно хворих і безвихідних пацієнтів і лишали їх на ласку добрих людей, часом навіть і не признавалися до них. Не раз такий хворий помер у шпиталі, і не було кому зайнятися похороном, тоді я мусів клопотатися цим, щоб зібрати в місті пару долярів і поховати нещасливого небіжчика.

Шпиталь сей через 30 років під наглядом і за допомогою місії сповняв великий свій обов'язок з християнською любов'ю, але вкінці, через брак фондів, перестав функціювати в 1939 році. Ця сама місія, крім шпиталю, отримувала дві бурси — одну для хлопців, а другу для дівчат, що з фармів приходили, щоб у місті учащати до публічних і вищих шкіл. Десятки бідних дітей, одні безплатно а другі за малою оплатою, кінчили курси і здобували собі різні становища завдяки цим бурсам, що разом із шпиталем перестали існувати. З настоятелів шпиталю і бурс найвизначніший і найбільш улюблений та шанований був д-р Артур, великий приятель українців.

Хоч я не мав щастя чи охоти стати священиком української незалежної церкви, яку взявся організувати мій шкільний товариш Іван Бодруг зі своїм тестем і шурином Бачинськими в роках 1903 - 1908, та все ж я був прихильником і помічником у цій організації протягом 10 літ. Коли я осів на стало в містечку Вегревил, то я.

помимо різних ділових і організаційних зайнятть, докладав усіх старань, щоб тут зорганізувати незалежну церковну громаду. З'єднавши яких 10 членів, ми приступили до будови церкви на площі, яку В. Воробець подарував, а я на свій рахунок брав на сплати потрібний будівельний матеріал зі складу Фрейзера. Спочатку було велике заінтересування і запал в громаді, бо люди приходили толокою будувати церкву. Зібрали яких 100 дол. готівки і все йшло успішно. Священик Д. Ярема побудував собі хату зараз при церкві і, разом з другими незалежними священиками, які проповідували в цій великій колонії, помагав кілька тижнів при будові. Церква була викінчена і вживана через два роки на відправу після православного обряду, але тому, що люди були бідні і не могли сплатити на ній довгу, тому прийшла konieczність позичити 800 дол. з місійного фонду презбітеріянської церкви на церковний моргедж — що я і зробив на власну руку, бо загал перестав клопотатися церквою і її довгом. Причина до цього була та, що коли незалежна церква, яка зорганізувалася і існувала, не годна була дати утримання своїм священикам — бо поселенці були бідні і недбалі під тим оглядом, щоб для утримання священиків наложити на своїх членів податок — то деякі з цих священиків перейшли на службу презбітеріянської церкви і діставали сталу місячну платню 66.65, або 800 дол. на рік. За цю піддержку вони згодилися перепровадити церковну реформу через усунення православного, а заведення протестантського обряду. Це забрало кілька літ часу, доки загал зрозумів і побачив зміну і пересвідчився до чого воно йде, відпадав від незалежних громад і ці занепадали і завмирили. Протягом кількох літ цього переходу в нашій містечку відбувалися конвенції і наради проповідників цих українських презбітеріянських громад і я брав живу участь в них, будучи прихильником реформи. Коли, однак, реформу не вдалося перевести, бо люди її не полюбили, я був змушений продати нашу церкву оо. Василіянам за 1000 дол., щоб заплатити їй моргедж з процентом, а сам став членом англійської презбітеріянської церкви і був ним через один рік.

За цей короткий час моєї спроби між протестантами я переконався, що українська душа ніколи не задовольється і не насититься благодаттю, яку протестантська релігія подає своїм вірним. Наша вдача є більш природна, поетична, змістовна, любить обряд, спів, церемонії, велич прикрас церковних і релігійний містицизм, а цього в протестантів нема. Все там сухе, абстрактне, порожне. Тому не треба було дивуватися, що презбітеріанська місія серед українців не мала успіху.

(Кінець)

З М І С Т

Частина I.

Дитячі роки	7
Шкільні роки на селі	9
Мої початки географії	11
Злий дух в школі	12
Відкриття Читальні в Туловій 1888 р.	13
Малий школяр — учителем старих	17
Як я був пастухом	18
Приготування до сповіди	20
Постанова втечи з дому до школи	25
У виділовій школі в Снятині	27
Мої добрі і погані прикмети	29
У школі в Снятині	32
Вступ до української гімназії в Коломиї	33
Крайова виставка у Львові 1895 р.	34
Я став інструктором	41
Мої іменини 1897	45
На вакаціях у Глібовицьких	47
На відпусті в Зарваниці	48
Як я став радикалом	50
Катастрофа коло Турки	53
Атентат на цесареву Єлисавету	54
Приготування до Intelligenzprüfung	55
Я став асесором громади Винники	57
Екстерністом на селі	59
Невдачні відвідини товариша Палендюка	62
Однорічником при крайовій Обороні	65
На маневрах	67
Поворот з війська	68
Інформації про Канаду	70
Матейчуки з Туглукова	73
Я став корабельним агентом	75
Приготування до еміграції	77
Останнє прощання	80
З Видинова до Львова	82
Зі Львова до Гамбургу	83
В Гамбургу	85
На кораблі „Акадія”	88
Морська хвороба	90

Частина II.

Приїзд до Канади	95
У Вінніпегу	97
З Вінніпегу до Едмонтону	103
В Едмонтоні	106
За інформаціями в Едмонтоні	113
З Едмонтону на Едну	118
Приїзд на Едну	127
Зустріч з односельчанами	129
Вибір „гомштатів”	139
Перші початки на фермі	143
Нудьга на самоті і туга... ..	145
Зорганізування уніятської церковної громади в Едні	152
Поміч матері на новій господарці	156
Як я блудив на степу	161
Моя комуна або реліф в Едмонтоні	172
Як я перейшов нормалку... ..	175
На роботі в Сі-Пі-Ара	178
На роботі в копальні золота	181
В погоні за золотом... ..	185
Зустріч з товаришем І. Бодругом	206
В Едмонтоні	212
В гостину до Федоркова	214
На місію до Завалля	216
Не судилось мені попувати	221
Мої заняття на фермі	224
Організатор шкіл	231
Презбітеріянська місія в Верревіл	234

011001

5-

\$ ~~650~~